

БАС РЕДАКТОРДЫҢ КОЛОНКАСЫ

Елдің саяси өміріндегі соңғы үш айдағы оқиғалар қазіргі заманғы түсінікте Қазақстанның барлық мемлекеттік институттары демократияландыру жолында алға жылжып жатқанын куәландырады. 2017 жылғы 10 наурыздағы редакцияда Қазақстан Республикасының Конституциясында көрсетілген саяси реформалар азаматтардың әл-ауқатының сапалы жаңа деңгейін қамтамасыз ететін мемлекеттік құрылымның эволюциялық қайта құруының негізгі идеясын дәйекті түрде жүзеге асырады және бұл ел ішіндегі әлеуметтік практикамен және Қазақстанның халықаралық деңгейдегі беделінің артуымен расталады.

Ел Қазақстан Президентінің мерзімінен бұрын сайлауына байланысты өркениетті құндылықтар жүйесіндегі жетістіктердің жаңа орамдарын бастан өткеріп, тіркеуде. Революциялық әлем қоғамдастығы арқылы емес, елдің эволюциялық даму жолы идеясы арқылы кез келген мемлекет халқының бірлігінің мызғымастығын, адам мен азамат мәртебесінің аумақтық тұтастығы мен қол сұғылмаушылығын, титулдық ұлттың тарихи миссиясын, оның мәдениетін, өзіндік ерекшеліктері мен дәстүрлерін сақтауды және жалғастыруды қамтамасыз ететін жалғыз дұрыс жол ретінде бағаланады. Дәл осы себепті Қазақстан дамудың эволюциялық жолын таңдайды.

Жоғарыда баяндалғандар құқықтық ғылымда қазақстандық парламентаризм, президенттік институт, азаматтылық пен саяси еркіндік институттарын одан әрі демократияландыру, экономикалық процестерді реттеудің құқықтық негіздері, ұлтаралық келісімнің тұрақтылығын нығайту жолдарын іздеу, беріктік пен тиімділіктің үлкен қорына ие мемлекеттік басқару әдістерінің сабақтастығын қамтамасыз ету сияқты аспектілер ерекше өзектілікке ие деп есептеуге мүмкіндік береді. Қазақстанның әлемдік аренада жоғары рейтингті ұстап тұру және құқықтық қамтамасыз ету мәселелері маңызды болып табылады.

Қазақстанның экономикадағы, өз азаматтарының тиісті өмір сүру сапасын қамтамасыз етудегі, мемлекеттіліктің өзіндік бірегей моделін құрудағы жетістіктері даусыз болып табылады, сонымен қатар халықаралық қоғамдастық мойындайды. Қазақстанның құқықтық жүйесі посткеңестік кеңістіктегі үздіктердің бірі болды. Мақтанатын жөніміз бар. Еліміздің өмірі мен қызметінің барлық бағыттарында Қазақстанның одан әрі дамуының келешегі зор. Олар құқықтанушылардан тиімді ұсыныстарды және объективті бағалауды күтеді, оларды іске асыру Қазақстанға жаңа биіктікке көтерілуге көмектеседі.

Ізгі ниетпен,
Бас редактор

Б.Х. Төлеубекова

КОЛОНКА ГЛАВНОГО РЕДАКТОРА

События последних трех месяцев в политической жизни страны свидетельствуют о продвижении Казахстана по пути демократизации всех институтов государственности в современном понимании. Политические реформы, отраженные в Конституции Республики Казахстан в редакции от 10 марта 2017 года, состоящие в основной идее эволюционного преобразования государственного устройства, обеспечивающего качественно новый уровень благосостояния граждан, последовательно осуществляются и подтверждаются социальной практикой внутри страны и повышением авторитета Казахстана на международном уровне.

Страна переживает и фиксирует новый виток достижений в системе цивилизационных ценностей, обусловленный досрочными выборами Президента Казахстана. Идея эволюционного пути развития страны, а не революционного мировым сообществом оценивается как единственно верный путь, обеспечивающий нерушимость единства народа любого государства, территориальную целостность и неприкосновенность статуса человека и гражданина, сохранение и продолжение исторической миссии титульной нации, его культуры, самобытности и традиций. Именно в силу этого Казахстан выбирает эволюционный путь развития.

Изложенное позволяет считать, что в правовой науке приобретают особую актуальность такие аспекты, как: казахстанский парламентаризм; институт президентства; дальнейшая демократизация институтов гражданственности и политической свободы; правовые основы регулирования экономических процессов; поиски путей укрепления стабильности межнационального согласия; обеспечение преемственности методов государственного управления, обладающих большим запасом прочности и эффективности. Не менее важными являются вопросы правового обеспечения и удержания высокого рейтинга Казахстана на мировой арене.

Достижения Казахстана в экономике, в обеспечении надлежащего качества жизни своих граждан, построении собственной уникальной модели государственности являются неоспоримыми и признаются международным сообществом. Правовая система Казахстана состоялась – она одна из лучших на постсоветском пространстве. Нам есть чем гордиться. Перспективы дальнейшего развития Казахстана во всех направлениях жизни и деятельности страны огромны. Они ждут объективной оценки правоведов и эффективных предложений, реализация которых поможет Казахстану подняться на новую высоту.

С наилучшими пожеланиями,
Главный редактор

Б.Х. Толеубекова

EDITOR'S COLUMN

The last three months events in the political life of the country show the progress of Kazakhstan along the path of democratization of all statehood institutions in the modern sense. Political reforms foreseen in the Constitution of the Republic of Kazakhstan as amended on March 10, 2017 comprising in the basic idea of evolutionary transformation of government, providing a new level of welfare of citizens, are consistently implemented and supported by social practice in the country and increased authority of Kazakhstan at the international level.

The country is going through, and fixes the new wind current achievements in the system of civilizational values due to early presidential elections in Kazakhstan. The idea of the country's evolutionary path of development and not the revolutionary world community is evaluated as the only surest way to ensure the inviolability of the unity of the people of any state, the territorial integrity and inviolability of human and citizen status, the preservation and continuation of the historical mission of the titular nation, its culture, identity and traditions. Because of this, Kazakhstan chooses an evolutionary path of development.

The foregoing suggests that such aspects as: Kazakh parliamentary; presidency; further democratization of citizenship and political freedom; legal framework for the regulation of economic processes; the search for ways to strengthen the stability of inter-ethnic harmony; ensuring the continuity of public administration methods with a large margin of safety and efficiency. Equally important are the issues of legal support and retention of Kazakhstan's high rating on the world stage.

Achievements of Kazakhstan in economy, in ensuring the quality of appropriately lives of its citizens, the construction of its own unique model of statehood are undisputed and recognized by the international community. The legal system of Kazakhstan has taken place - it is one of the best in the post-Soviet space. We have much to be proud of. The prospects for further development of Kazakhstan in all areas of the country's life and activities are enormous. They are looking forward an objective assessment of lawyers and effective proposals, the implementation of which will help Kazakhstan rise to a new height.

Best wishes,
Chief editor

B.Kh. Toleubekova

**АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚ
ГРАЖДАНСКОЕ ПРАВО
CIVIL LAW**

УДК:346.3
МРНТИ:10.23.35

Д.Ж. Белхожаева¹, Д.С. Байсымакова²

^{1,2} *Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

КЕШЕНДІ КӘСІПКЕРЛІК ЛИЦЕНЗИЯ ҚАТЫНАСТАРЫН РЕТТЕУ

Аңдатпа

Осы мақалада кәсіпкерлік қызмет аясындағы кешенді кәсіпкерлік лицензияның (франчайзингтің) ерекшелігі қарастырылған. Сонымен қатар, тұтынушылардың әрекеттері зерттеліп, кәсіпкерлік қызмет аясында жетілдіру ұсыныстары жасалып және франчайзинг қызметі аясындағы тәжірибелік ұсыныстар жасалынған.

Түйін сөздер: франчайзинг, лицензия, кәсіпкерлік құқық.

Д.Ж. Белхожаева¹, Д.С. Байсымакова¹

*Институт истории и права, Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

**РЕГУЛИРОВАНИЕ ОТНОШЕНИЙ КОМПЛЕКСНОЙ ПРЕДПРИНИМАТЕЛЬСКОЙ
ЛИЦЕНЗИИ**

Аннотация

В данной статье рассматривается специфика франчайзинга в предпринимательской деятельности. А также исследуется поведение потребителей и разработаны предложения по совершенствованию их предпринимательской деятельности, выработаны практические рекомендации для франчайзинговой сферы услуг.

Ключевые слова: франчайзинг, лицензия, предпринимательское право.

D.Zh. Belkhozhaeva¹, D.S.Baisymakova¹

Kazakh National Pedagogical University named after Abai, Almaty, Republic of Kazakhstan

REGULATION OF THE RELATIONS OF THE COMPLEX ENTERPRISE LICENSE

Abstract

In this article specifics of franchizing in business activity are considered. And also, are investigated behavior of consumers and suggestions for improvement of its business activity are developed and practical recommendations for a franchising services sector are developed.

Keywords: franchizing, license, enterprise right.

Жұмыстың өзектілігі Франчайзинг институтының маңызы біздің еліміз үшін де арта түсуде. Қазіргі кезде Қазақстанда қолданыста Қазақстан Республикасының 24 маусым 2002 жылғы "Кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг)

туралы" арнайы заңы, ол Азаматтық кодекстің Ерекше бөліміне сәйкес, қолданысқа енді.

Міне сондықтан да Қазақстан Республикасында франчайзинг шарты қолданысқа енгелі осы институттың құқықтық – теориялық аспектілерін зерттеуге деген қызулығының

өрісі кеңейді. Осы мақсатта түрлі ғылыми ізденістер жасалып қолданыстағы заңнаманы жаңа сапалық деңгейге көтеруге бағытталған біршама қосымша ұсыныстар мен өзгертулер жасалды.

Жұмыстың басты мақсаты франчайзинг институтының құқықтық мәнін, мазмұнын және де маңызын құқықтық-теориялық тұрғыдан кең әрі кешенді түрде ашып көрсету болып табылады.

Осы мақсаттарға қол жеткізу үшін төмендегідей біздер төмендегідей міндеті кешенді кәсіпкерлік лицензия шартының құқықтық мазмұнындағы ерекшеліктерді қарастыру болды.

Жұмыстың әдістемелік негізін жалпы ғылыми диалектикалық танымдық әдістерімен қатар, салыстырмалы-құқықтық талдау әдістерді құрайды.

Құқықтық классификация тұрғысынан алып қарағанда қазақстандық заңнамада франчайзинг шарты мен кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты, синонимдер бола саналады. ҚР Азаматтық кодекстің 966-бабының мағынасы бойынша лицензиялық шарттың бір түрі болып табылады [1]. Кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты бойынша бір тарап (кешенді лицензиялар) екінші тарапқа (кешенді лицензиятқа) сыйақыға айрықша құқықтар кешенін (лицензиялық кешен), соның ішінде лицензиардың фирмалық атауын және қорғалатын коммерциялық ақпаратты пайдалану құқығын, сондай-ақ лицензияттың кәсіпкерлік қызметінде пайдалану үшін шартта көзделген айрықша құқықтардың басқа да объектілерін (тауар белгісін, қызмет көрсету белгісін, патент және т.б.) беруге міндеттенеді.

Әлемнің көптеген елдерінде франчайзинг термині пайдаланылатын болғандықтан, қазақстандық заң шығарушылар бұл терминді аталған бап атауындағы жақшаның ішінде атап өтіп, Қазақстан Республикасында кешенді кәсіпкерлік лицензия деп франчайзинг аталатындығын көрсетті. Осылайша әлемдік заңнамамен белгілі бір үндестік жасалады. Сонымен бірге баптардың мәтінінде біздің заңнамаға белгілі терминология пайдаланылады. Осындай жолмен заң шығарушылар отандық құқықтық терминологияның дәстүрлерін сақтап қалды [2, 288 б.]. Ресей Федерациясының заңнамасында бұл тенденция РФ АҚ-де айқын көрініс тапқан, дәл сондай құқықтық институт коммерциялық концессия шарты деген атауға ие. Кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты белгілі бір көлемде лицензиялық кешенді лицензиардың

іскерлік беделі мен коммерциялық тәжірибесін белгілі бір қызмет аясына қолданатын аумақты көрсетіп немесе көрсетпей пайдалануды көздейді.

Франчайзингтің лицензиялық келісімдердің басқа түрлерінен ерекшелігі кешенді кәсіпкерлік лицензия арқылы айрықша лицензияны беру қамтамасыз етілетіндігінде. Оның тағы бір ерекшелігі — ол интеллектуалдық меншіктің жеке объектісіне деген құқықтарды беру жөнінде бекітілмейді, ол лицензиялық кешенге деген құқықтарды беруді білдіреді. Франчайзинг шарты қызмет көрсету элементтерімен күрделенуі мүмкін. Ол айқын кәсіпкерлік сипатқа ие. Бұл шарттың мақсаты болып халық тұтынатын тауарларды (тауарлардың өзін, қызмет көрсетулерді, жұмыстарды) өндірудің бәсекеге қабілетті, жоғары технологиялық тәсілдерін, тауарларды (өндірістік) өндірудің құралдарын тарату табылады. Осыған сүйене отырып, кешенді кәсіпкерлік лицензияның (франчайзингтің) түрлерін ажыратуға болады. Оларға мыналар жатады: 1) кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) — жұмыс орны, соған сәйкес лицензиар дайын жұмыс орнын құрады және оны лицензиялық кешенмен бірге лицензиятқа — жеке кәсіпкерге береді; 2) Кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) кәсіпорын, бұл кезде лицензиар кәсіпорын құрады және оны лицензиялық кешенмен бірге лицензиятқа береді; 3) конверсиалық, кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг), бұл жағдайда тараптар құрылымдық бөлімшелерді жеке кәсіпорындарға қайта құру негізінде шарт бекітеді; 4) көбейтілген кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг), соның негізінде лицензият бірнеше кәсіпорындар құрады; 5) өндірістік кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг) бұл жағдайда кешенді лицензиар кешенді лицензиятқа кешенді лицензиармен немесе оның келісімімен жеткізілетін шикізатты, материалдарды, технологияларды және жабдықтарды пайдаланумен өз тауар белгісі не дараландырудың өзге де құралымен тауарларды (жұмыстарды, қызмет көрсетулерді) өндіруге немесе оларды өндіріп сатуға деген құқықты береді; 6) тауарлы кешенді кәсіпкерлік лицензия (франчайзинг), бұл орайда кешенді лицензиар кешенді лицензиятқа кешенді лицензиармен берілетін не оның келісімімен белгіленетін маркетинг технологиясын пайдаланумен өз тауар белгісі бойынша немесе дараландырудың өзге де тауарларды (жұмыстарды қызмет көрсетулерді) сату құқығын береді. Заңнамамен

кешенді кәсіпкерлік лицензияның (франчайзингтің) өзге де түрлері көзделуі мүмкін.

Құрылымы бойынша кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты консенсуалды, екі жақты және ақылы шарт болып табылады.

Франчайзинг шарттары бойынша төлем жүргізудің нысандары, тәсілдері мен мерзімдері кешенді кәсіпкерлік лицензия шарттары тараптарының келісімдерімен анықталады. Сыйақы төлеудің қалыптасқан тәжірибесі бар. Олар лицензиятпен лицензиарға белгіленген бір жолға немесе кезендік төлемдер нысанында түскен сомадан бөлу нысанында, қайта сату үшін лицензиармен берілетін тауарлардың көтерме бағасын өсіру жолымен және шартпен көзделген басқа да нысанда төленуі мүмкін [3, 503 б.].

Франчайзинг шарты әртүрлі салаларда қолданылады. Патенттердің тауар белгілері мен интеллектуалдық меншіктің басқа да нысандарының иелері оларды басқа тұлғаларға лицензия бере отырып шетелдерде жиі пайдаланады [4, 139 б.].

Франшиздік келісім деп - лицензиар белгілі бір іскерлік операцияларды (бизнесі) лицензиарға тиесілі атаумен жүргізуге және оның кәсіпкерлік қызметінің әдісін пайдалануға лицензия беретін шартты түсінеміз. Әдетте, франшиздік келісім лицензиарға рұқсат етілген іскерлік белсенділікке лицензияның әрекет ету мерзімі ішіне қатал бақылау жасау мүмкіндігін береді [15, 133 б.]. Батыс фирмаларының дамыған технологияларына қарсы тұру өте қиын. Сондықтан біздің экономика үшін интеллектуалды меншіктің ішкі нарығын қорғауға бағытталған белгілі бір саясатты жасап шығару қажет. Бірақ қарсы тұру түпкі мақсатқа айналмау керек. Өз нәтижелерімізді олардың көп шығындылығынан ұзақ уақыттылығына, тиімділігінің төмендігіне байланысты, пайдалану тиімсіз болатын бағыттар бойынша дайын интеллектуалдық нәтижелерді шеттен алу мүмкіндігін белсенді түрде пайдалану керек.

Т.Е. Қаудыровтың пікірінше, Азаматтық кодекстің 896-бабында кешенді кәсіпкерлік лицензия шартының негізгі объектісі ретінде ең алдымен фирмалық атау қарастырылған. Алайда, сондай-ақ осы кешенді құқықпен байланысты өзге де қосымша айрықша құқықтар берілуі мүмкін екендігі ескерлуі тиіс. Сондықтан да лицензият лицензиардың атынан емес, тек рұқсат етілген айрықша құқықтардың шеңберінде ғана азаматтық айналымға түсетіндігі жайлы автор баса көрсетіп кетеді [5, 253 б.].

Ал С.И. Климкиннің пікірінше, іс жүзінде кешенді кәсіпкерлік лицензия шартының объектісі болып заңды тұлғаның тікелей фирмалық атау емес, тек оның коммерциялық белгісі, яғни кең танымал болған «бренд» нысандағы атауы танылады [6, 43-47 бб.].

Сонымен, франчайзинг шарты кәсіпкерлік болғандықтан жазбаша нысанда жасалуға тиіс. Осы тұста интеллектуалдық меншік объектілеріне құқықтарды беру сол объектілердің өзін және берілетін құқықтардың шарттағы көлемі нақтыламайынша мүмкін емес екенін атап өткен жөн. Сондықтан осы шарттың елеулі талаптар ретінде мерзім және берілген лицензияның әрекеті таралатын аумақ танылатын болады. Кешенді кәсіпкерлік лицензия шартының елеулі талабы болып баға, яғни, лицензиятпен лицензиялауға төленуге тиіс сыйақы табылады. Бұл сол бір немесе өзге жағдайларда рынокта төленуге тиесілі сыйақының кәдімгі (орташаландырылған) ставкаларына сүйене отырып, оның (оның жекелеген бөліктерінің) құндылығын анықтауға келмейтін шарт пәнінің ерекшеліктерімен байланысты. Осы айтылғанның негізділігі франчайзинг шартының пәнін қарастырумен расталатын болады.

Тараптардың келісімі бойынша елеулілік маңыздылығы шарттың өзге де талаптарға берілуі мүмкін. Лицензиялық кешеннің кейбір бөліктеріне құқықтарды беру (атап айтқанда өнер тапқыштыққа, пайдалы модельдерге және т.б. деген құқық) олармен (оларға деген құқықтармен) мәміле бекітудің заңнамамен көзделген арнайы тәртібін талап ететін болады. Бірақ, басым жағдайларда, кешенді кәсіпкерлік лицензия шартындағы тараптар тауарлардың жұмыстарды және қызмет көрсетулерді дараландыратын құқықтарды берумен шектелетіндігін ескерген жөн. Кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты мерзімді шарт және мерзімсіз шарт (оның әрекет ету мерзімін көрсетусіз) ретінде де бекітіле алады. Шарттың тараптары мен өзге де қатысушыларын айта кеткен жөн. Кешенді кәсіпкерлік лицензия шартының тараптары болып кешенді лицензиар және кешенді лицензият табылады. Шарттың екі тарабы да кәсіпкерлер болып табылады.

Кешенді лицензиар — бұл лицензиялық кешенге деген айрықша құқықтар кешенін беретін субъект. Бұл құқықтардың көлемі оларды шарт бойынша одан әрі беру үшін жеткілікті болуына тиіс. Лицензиялар ретінде интеллектуалдық меншік объектілеріне (лицензиялық кешенге) құқықтардың бастапқы

иесі болады. Кешенді кәсіпкерлік лицензия шарты бойынша құқықтарды беру рәсімі жағынан кәсіпкерлік қызмет болады және субъект оны жүзеге асыра отырып өзін кәсіпкер ретінде көрсететіндігін атап өту маңызды. Осыдан франчайзинг шартының басқа шарттардан соның ішінде, мүлікті сенімгерлікпен басқару шартынан ерекшелігі көрініс табады. Соңғы шарт, кейбір жағдайларда өзі арқылы "кәсіпкердің мүмкін беруді қамтамасыз ете отырып, сонымен бірге оның кәсіпкерлік қызметке қатысуының аяқталғандығын (мүмкін уақытша) білдіреді [7, 217-218 бб.].

Кешенді лицензият болып өзіне айрықша құқықтарды беру туралы шарты бекіткен, кәсіпкерлік қызметтің кез келген субъектісі табылады. Алынған лицензиялық кешеннің көмегімен тұрақты кәсіпкерлік қызметі жүзеге асыру туралы сөз болып отырғандықтан, лицензияттар ретінде коммерциялық заңды тұлғалар немесе жеке кәсіпкерлер шығуға тиіс. Осы құқықтық қатынастарға коммерциялық емес заңды тұлғалардың мемлекеттің әкімшілік - аумақтық бөліністердің қатысуына жол берілмейді.

Кешенді кәсіпкерлік лицензия шартының пәні болып лицензияларға тиесілі айрықша құқықтар табылады. Интеллектуалдық меншік объектілерінің үлгілік тізімі АҚ-ң 961-бабында келтірілген. Жоғарыда атап өткеніндей, лицензиялық кешеннің негізгі құрамдас бөлігі болып азаматтық айналым қатысушыларын және олардың тауарларын жұмыстары мен қызмет көрсетулерін дараландыру құралдары табылады. Оларға аталған баптың 3-тармағына сәйкес фирмалық атаулар, тауарлық белгілер (қызмет көрсету белгілері) жатады. Объективті себептерге байланысты лицензиялық кешеннің құрамында тауарлар шығарылатын жерлердің атауларын (шығатын жерлерін көрсету) беру бірқатар жағдайларда орынсыз болады. Егер заңды актілерінен тауарларды (жұмыстарды қызмет көрсетулерді) дараландырудың басқа да құралдары көзделетін болса, онда олар да лицензиялық кешендердің құрамына енгізілетін болады.

Заңнамада кешен деген ұғым қолданылғанымен, оның франчайзинг қатынастарына қатысты түсінігі басқаша болып табылатындығын атап өткен жөн. Құқықтар кешенінің бөлінбейтіндігі туралы талап жоқ. Тараптар лицензиялық құқықтардың өздерінің көңілдерінен шығатын "пакеттерін" өз-беттерінше құрастыра алады. Оның барлығы тараптардың (ең алдымен кешенді лицензияттың) іс жүзіндегі

қажеттіліктеріне, кешенді лицензияттың төлем қабілеттігіне байланысты.

Кәсіпорындарды иеліктен айыру мен байланысты мәмілелерге қарағанда франчайзинг кезінде материалдық ресурстарды беру орын алмайды, материалдық емес мүліктік ресурстарды беру орын алады, бұған конверциялық кешенді кәсіпкерлік лицензияны беру жағдайы жатпайды. Бұл лицензиялық кешендерді беру актісін іс жүзінде шектеусіз "тираждауға" мүмкіндік береді. Шектеулер тек бастапқы кезде бекітілген франшизм келісімдерінің талаптарымен және нарықтағы осы тауар түріне деген сұраныспен белгіленетін болады. Осы айтылғанға сүйене отырып, біз кешенді кәсіпкерлік лицензия шартының пәні болып айрықша текті тауар (денесіз заттар немесе басқаша айтқанда мүліктік құқықтар) табылады деп айта аламыз. Осы мүліктік құқықтардың басқаларынан ерекшелігі - олар оның иесіне кейіннен кімнен болса да қандай да бір ақшаны немесе заттарды беруді талап етуге мүмкіндік бермейді. Олар өз алдына жеке бір құндылық болып табылады.

Азаматтық айналым қатысушыларын, тауарларды жұмыстарды және қызмет көрсетулерді дараландыру құралдарынан басқа лицензиялық кешен құрамына шығармашылық интеллектуалдық қызмет нәтижелеріне деген құқықтар кіруі мүмкін. Лицензиялық кешеннің мұндай құрамдас бөліктері әдетте франчайзингті өндірістік аялар үшін пайдалану кезінде қажетті болып табылады. Өндіріс салаларына қарай интеллектуалдық шығармашылық қызмет нәтижелеріне деген берілетін құқықтар түрленетін болады. Мысалы, ауыл шаруашылық өндіріс аясындағы франчайзинг селекциялық жетістіктерге деген құқықтарды компьютерлерді өндіру жөніндегі технологияларды интегралды микросхемалардың топологияларына деген құқықтарды және т.б. беруге себепші болады.

ҚР АҚ 896-бабының 2-т. сәйкес лицензиялық кешенмен қатар кәсіпкердің (лицензиардың) іскерлік беделі мен коммерциялық тәжірибесі сияқты интеллектуалдық меншік сипатына ие емес игіліктерді беру мүмкіндігі көзделеді. Кешенді кәсіпкерлік лицензия пәнінің аясы берілуге жатпайтын игіліктер мен және әрекет етуші заңнамаға сәйкес оларға іскерлік бедел жатпайтын кәсіпкер құқықтарымен шектелуде тиіс.

Кешенді кәсіпкерлік лицензия шартын қолдану яғни лицензия бойынша айрықша құқықтардың жекелеген түрлерін беру (оларды шарт пәніне енгізу) бойынша шектеулер заңды

актілермен белгіленуі мүмкін. Франчайзинг бойынша құпия түрде ойлап табылғандарға және т.б. мүлктік құқықтар беріле алмайды. Лицензиялық кешендерді беруге мүмкіндік бермейтін объективті фактор болып, лицензиялармен қатар шығармашылық интеллектуалдың қызмет нәтижелерінің құқық иелері болып табылатын субъектілердің мүдделеріне зиян келтіру мүмкіндігі табылады. Айрықша болып табылатындығына қарамастан, әрекет ету аясында белгілі бәр аумақтар мен уақыт кезеңдерімен шектелуі мүмкін. Кешенді кәсіпкерлік лицензия белгілі бір қызмет аясына қатысты беріле алады, мысалы, лицензиялардан алынған немесе пайдаланушымен өндірілген тауарларды сатуға ғана немесе лицензия лицензиятты өзге коммерциялық қызметті (жұмыстар атқаруға, қызмет көрсетуге) жүзеге асыруға уәкілдендіруі мүмкін. Лицензия, әрине, лицензиар жүзеге асыратын қызметтің барлық түрлеріне де беріле алады. Лицензияны беру лицензиятқа берілген құқықтарды жүзеге асырудың іс жүзіндегі мүмкіндігін беру қажеттігін білдіреді [4, 294-301 бб.].

Франчайзинг шарты біз үшін жаңа, бүгінгі таңда экономикалық және теориялық тұрғыдан әлі де болса айтарлықтай, толығымен қамтамасыз етіле қоймаған өте тың құбылыс болып табылады. Оның өзекті проблемалары әлі де болса жеткілікті деңгейде зерттелмеген. Сонымен бірге, франчайзинг шартын реттейтін заңдардың даму мен жетілдірілуіне арналған зерттеулердің де жоқтың қасы екенін білеміз. Бүгінде республикамызда экономиканы қайта құру жолында оның негізі болып табылатын кәсіпкерлік қатынастарды соның ішінде франчайзинг шартын дамытып жандандыру оны мемлекеттік реттеу әдістерін жетілдіру күн тәртібіндегі мәселелер бойынша бірінші кезекке қойылып отыр.

Қазақстанда франчайзинге негізделген кәсіпкерліктің дамуы екі бағытта жүргізілуіне жеке меншік нысандары себепкер болып отыр. Нарық қатынастарында айтарлықтай өсіп дамытын кәсіпкерлік тек жеке кәсіпкерлік болмақ. Көп кәсіпкерлердің ішінде аса көңіл бөлінетіні, жеңілдік берілетіні өз қызметтерін материалдық өндіріс аясында жүзеге асыратын кәсіпкерлер болып табылады. Қазақстанда бастапқы кездерде, сондай-ақ қазір де мемлекеттің жеке кәсіпкерліктің бостандығын кепілдендіруі, оның дамуын, қорғалуын қамтамасыз етуі және қолдауы жолға қойылған болатын. Нарықтық қатынастарға өту процесі

экономикалық өмірдің ортасына кәсіпкерлік қызметпен айналысатын кәсіпкерді шығарады.

Қазақстандық ғалым Б. Покровский франчайзинге негізделген кәсіпкерлікті дамытудың міндетті түрдегі 5 шарты бар деп түсіндіреді. Даму барысында, яғни нарықтық экономиканың айтарлықтай дамып франчайзинге негізделген кәсіпкерліктің нығайған кезінде бұл шарттардың кейбіреуінің жойылуы мүмкін, ал кейбіреулеріне баса назар аудару қажет болады. Енді сол міндетті қарастырып түрдегі шарттарды (жайларды) көрейік [8, 66-67 бб.].

Кәсіпкерлік, оның ішінде жеке кәсіпкерлік толығымен оның қызметіне қол сұғудан қорғалуы қажет. Олардың қызмет бағытарына шектеу қойылмауы, межеленбеуі тиіс. Бұл жерде мына "заңмен тыйым салынғаннан басқасы кәсіпкерлікке рұқсат етілген" деген принцип жүзеге асырылса жеке кәсіпкерліктің жұмысы жемісті болатыны сөзсіз. Кәсіпкерлік аясында белгілі бір келенсіз оқиғалар туындататын чиновниктер бар екені белгілі. Осы чиновниктер мемлекет тарапынан белгіленген қорғау, қолдау шараларын кәсіпкерлікке арналған шектеу шаралары деп түсінеді. Кәсіпкерлікке шектеу қоюды ешқандай мемлекеттік басқару органдар және мемлекеттік чиновниктер емес, тек қана ҚР Парламенті жүзеге асыруы тиісті.

Қорыта келгенде, Қазақстан Республикасының нарықтық қатынастарға негізделген, дамыған экономикасы бар демократиялық мемлекет құруға бағытталған саяси курсы нарықтық қатынастарды терендете түрлендіруге және кәсіпкерліктің айтарлықтай дамуына кепіл болып отыр. Парламент қабылдаған көптеген нарықтық бағыттағы заңдар еліміздегі франчайзинге негізделген кәсіпкерлік қызметтің құқықтық негізін құру жөніндегі алғашқы қадамдар болып табылған еді. Қазақстан Республикасының Конституциясы мен басқа да тиісті заңдарда мемлекет экономикасының әралуан меншік нысандарына негізделгені бекітілген. Жекеменшіктің экономикадан орын алуы франчайзинге негізделген кәсіпкерліктің дамуының өте маңызды шарты ретінде көрініс тапты. Сонымен, мемлекет аумағында франчайзинге негізделген кәсіпкерлік екі нысанда дамиды. Алайда, аса көңіл бөлінетін кәсіпкерлік нысан жеке меншікке франчайзинге негізделген экономикалық қызмет болып табылатыны туралы жоғарыда айтып кеткенбіз.

Франчайзинге негізделген шағын кәсіпкерлік және орта кәсіпкерлікті дамыту, қолдау және

қорғау бүгінгі таңда мемлекет алдындағы кезекті мәселенің бірі, бірі болғанда да ең маңыздысы болып отыр. Бұл аяда мемлекеттік емес меншік нысаны басты рөл атқарады. Осы бағыттағы кәсіпкерлікті дамыту қызметі тек мемлекеттік

кәсіпорындарды жекешелендіру негізінде ғана емес, сонымен бірге жаңадан құрылған кәсіпкерлік құрылымдар есебінен жүзеге асырылуға тиісті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасының азаматтық кодексі (ерекше бөлімі). – Алматы: Юрист, 2017.
- 2 Жанайдаров, И.У. Гл.45 Комплексная предпринимательская лицензия (франчайзинг). Гражданский кодекс Республики Казахстан (Особенная часть). Комментарий (постатейный): В двух книгах. Книга 2 / Ответственные редакторы: М. К. Сулейменов. Ю. Г. Басин.— Алматы, 2006.- 800 с.
- 3 Довгань, А.Н. Франчайзинг – путь к расширению бизнеса. – М., 1994. - 620 с.
- 4 Шмит Гофф, К. М. Экспорт: право и практика международной торговли: Пер. с англ. - М.: Юрид. лит., 1993.- 560 с.
- 5 Қаудыров, Т.Е. Гражданско-правовая охрана объектов промышленной собственности. Монография. - Алматы, 2001.-360 с.
- 6 Климкин, С.И. Юридические лица // Сборник статей. - Алматы. Норма-К, 2004.-250 с.
- 7 Пугинский, Б.И. Коммерческое право России. - М., 2000. - 458 с.
- 8 Сулейменов М.К., Покровский Б.В., Худяков А.И., Жакенов В.А. Право и предпринимательство в Республике Казахстан. – Алматы: Жеті жарғы, 1994. - 360 с.

УДК: 349.3

МРНТИ: 10.67.01

Д.Ж. Белхожаева¹, Д.С. Байсымакова¹, А.А. Альмуразова¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА ХАЛЫҚТЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҚОРҒАУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Халықты әлеуметтік қорғауға әрқашан үлкен рөл бөлінеді. Мемлекет дамуы мен өркендеуі үшін өз халқының құқығы мен әділдігін, қолдауын жүзеге асыруы тиіс. Әлеуметтік саланың жай-күйіне азаматтарды әлеуметтік қолдау саласында мемлекет жүргізіп отырған саясаттың тиімділігіне қоғамның тұрақтылығы оны тұрақты дамуы нәтижесінде ұлттық қауіпсіздігіне байланысты. Әлеуметтік камсыздандыру, әлеуметтік қорғау мемлекеттегі өткір мәселелердің бірі. Мақалада Қазақстан Республикасындағы халықты әлеуметтік қолдаудың қазіргі мәселелері көрсетілген және оның тиімділігін арттыру шаралары көрсетілген.

Түйін сөздер: халықты әлеуметтік қолдау, әлеуметтік саясат, әлеуметтік қорғаудың басым мақсаттары

Д.Ж. Белхожаева¹, Д.С. Байсымакова¹, А.А. Альмуразова¹

*¹Институт истории и права, Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

АКТУАЛЬНЫЕ ПРОБЛЕМЫ СОЦИАЛЬНОЙ ЗАЩИТЫ НАСЕЛЕНИЯ В РК

Аннотация

Социальной защите населения всегда отводится огромная роль. Чтобы развиваться и процветать государство должно воплощать в себе право и справедливость, получать поддержку своего населения. От состояния социальной сферы, эффективности проводимой государством политики в сфере социальной поддержки граждан зависит стабильность общества, его устойчивое развитие, а в итоге его национальная

безопасность. Проблема социального обеспечения, социальной защиты достаточно остро стоит в нашем государстве. В статье выделены имеющиеся проблемы социальной поддержки населения в РК на современном этапе, а также обозначены меры повышения ее эффективности.

Ключевые слова: социальная поддержка населения, социальная политика, приоритетные цели социальной защиты.

D.Zh. Belkhozhaeva¹, D.S. Baisymakova¹, A.A. Alzhurazova¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Republic of Kazakhstan*

CURRENT PROBLEMS OF SOCIAL PROTECTION OF THE POPULATION IN RK

Abstract

Social protection of the population is always given a huge role. In order to develop and flourish, the state must embody the right and justice, the support of its people. The state of the social sphere, the effectiveness of the state policy in the field of social support of citizens depends on the stability of society, its sustainable development, and ultimately its national security. The problem of social security, social protection is quite acute in our state. The article highlights the existing problems of social support of the population in the Republic of Kazakhstan at the present stage, as well as measures to improve its effectiveness.

Keywords: social support of the population, social policy, problems of social support, priority objectives of social protection.

Жұмыстың өзектілігі: 1948 жылғы 10 желтоқсандағы Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясының 22 бабында көрсетілгендей, әр адам, қоғам мүшесі ретінде, әлеуметтік жағынан қамсыздандырылуына және оның қадір-қасиеті қолдау табуына, жеке басы еркін кемелденуіне қажетті экономикалық, әлеуметтік және мәдени салалар бойынша құқықтары әрбір мемлекеттің құрылымы мен ресурстарына сай, ұлттық ықпал және халықаралық ынтымақтастық арқылы жүзеге асырылуына құқығы бар [1]. Бұл құқық өмірлік қиын жағдайда жүрген адамға (отбасына) туындаған әлеуметтік проблемаларды еңсеру үшін жағдайларды қамтамасыз ететін және оның қоғам өміріне қатысуына басқа азаматтармен тең мүмкіндіктер жасауға материалдық қамтамасыз етілуін сипаттайды. Декларация қалыптарына сәйкес, әр адам өзінің және отбасы мүшелерінің денсаулығын әл-ауқатын қамтамасыз ететіндей, тамақты, киімді, баспананы, медициналық күтімді қамтитын өмір сүру деңгейіне құқылы және де жұмыссыз қалған күнде, науқас болған кезде, мүгедек болып қалған, жесір болып қалған күнде, қартайған шақта, немесе өзіне байланысты емес басқа да себептермен тіршілік ету мүмкіншілігінен айырылып қалған жағдайда қамсыздандырылуына құқылы.

Қазақстан Республикасы Конституциясының 28-бабында, Қазақстан Республикасының азаматы жасына келген, науқастанған, мүгедек болған, асыраушысынан айырылған жағдайда

және өзге де заңды негіздерде оған ең төменгі жалақы мен зейнетақының мөлшерінде әлеуметтік қамсыздандырылуына кепілдік беріледі [2].

Мемлекеттік қоғамда әлеуметтік қорғау және әлеуметтік қамсыздандыру азаматтардың өмірлік мүдделерін, меншік қатынастарын, құқықтық реттеу әдістерін, мемлекеттің әлеуметтік саясаты мен адамның әлеуметтік-экономикалық құқықтарын өзара байланыстыру саласы болып табылады. Бұл теңдік, әлеуметтік әділеттілік, гуманизм, қоғамның адамгершілік қағидалары сияқты жалпыға ортақ адами құндылықтар саласы болып табылады. Әлеуметтік қамсыздандырудың мақсаты ең алдымен қарттар мен мүгедектердің өмір сүру қажеттіліктерін қанағаттандырудың арнайы нысаны болып табылады.

Әлеуметтік қорғау — бұл өмірлік қажетті игіліктердің белгілі бір деңгейін (қарттық, денсаулық жағдайына, асыраушысынан немесе жұмысынан айырылуына және басқа да заңды негіздерге байланысты экономикалық белсенділік көрсете алмайтын) және тиісті ақы төленетін еңбекке қатысу арқылы өзін қамтамасыз ете алмайтын азаматтарға белгілі бір жақсы тұрмыс деңгейін қамтамасыз ету шараларының жүйесін қамтиды. Әлеуметтік қамсыздандырудың объективті негіздері адамның жұмыс істеу қабілетінің уақытша немесе толық жоғалтуына әсер етеді. Олар белгілі бір адамдарға жұмсалған жұмыс күшінің

орнына қоғамнан өмір сүру көзін алу қажеттілігін; жұмыс күшінің қалыпты өндірісін қамтамасыз ету және олардың денсаулығын қорғау және т.б. үшін қоғамның еңбекке қабілетті мүшелері үшін профилактикалық және сауықтыру іс-шараларын жүргізу қажеттілігін анықтайды. Осы қажеттіліктердің кез-келгені қоғамда әлеуметтік мәні бар, яғни заңда бекітілгенін мойындаса, іске асырылуы мүмкін. Бұл қажеттіліктерді ескермеу оның қалыпты жұмыс істеуіне әсерін тигізбейді.

Әлеуметтік қорғау қазіргі заманғы мемлекеттің ерекше әлеуметтік мекемесі ретінде әлеуметтік сенімнің, қоғамның әрбір мүшесінің лайықты дамуының әлеуметтік кепілдігі мен әлеуметтік тәуекелдер жағдайында тіршілік көзін сақтаудың көрсеткіші болып табылады.

Пікір талас

Мемлекеттік саясаттың маңызды бағыттарының бірі - әлеуметтік қорғау. Ол әрбір адамның қоғамдағы материалдық және әлеуметтік жағдайын қолдайды. Басқаша айтқанда, ол белгілі бір жағдайларға байланысты олардың өмірін өз бетінше қамтамасыз ете алмайтын халық тобына көмектеседі.

Қазақстан Республикасының Конституциясында Қазақстан Республикасы азаматтарының әлеуметтік қорғау құқығына кепілдік берілген, Қазақстан Республикасы - бұл әлеуметтік мемлекет, оның саясаты адамның лайықты өмірін және еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайларды жасауға бағытталған.

Әлеуметтік қорғау денсаулықты, өмірді және мүлкікті қорғауды кепілдендірілген орташа аралықты қамтамасыз етуі тиіс. Әлеуметтік қорғаудың қажеттілігі мемлекетте материалдық тауарларды өндіру және оларды таратудың әлеуметтік жетілдірілуін өтейтін заңдар жүйесіндегі мемлекеттің қажеттілігіне негізделген.

Әлеуметтік қамсыздандыру - халықты әлеуметтік қорғаудың негізгі бөлігі. Заңмен мемлекеттік зейнетақылар мен әлеуметтік төлемдер белгіленген, ерікті әлеуметтік сақтандыруды ынталандырады, әлеуметтік қамсыздандырудың және қайырымдылықтың қосымша нысандарын құрады.

Әлеуметтік қамсыздандырудың рөлі мүгедектер мен қарт адамдардың өмір сүруіне арналған материалдық қажеттіліктерге жауап берудің арнайы нысаны. Қазақстан Республикасында халықтың жұмысы және денсаулығы қорғалады, ең төменгі жалақы мөлшерін бекітеді, отбасыларға мемлекеттік қолдау көрсетеді, аналық, әке және балалық,

мемлекеттік зейнетақы, жәрдемақы және әлеуметтік қорғаудың басқа да кепілдіктерін белгілейді.

Халықты әлеуметтік қорғаудың нысандары әртүрлі себептермен жіктелуі, яғни әлеуметтік қорғау субъектісіне байланысты:

- бүкіл халыққа бағытталған, жалпы нысан;
- азаматтардың жекелеген санаттарына бағытталған арнайы нысан;
- арнайы жағдайларда, арнайы ережелер негізінде табиғи апаттар, табиғи және техногендік апаттарға ұшыраған адамдарды қолдауға бағытталған ерекше нысан.

Халықты әлеуметтік қорғаудың негізгі нысандары зейнетақы, әлеуметтік жәрдемақылар беру, халықтың арнайы қажеттілігі бар санаттарына жеңілдіктер, мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік қызметтер. Әлеуметтік қорғау шаралары ақшалай төлемдер немесе әлеуметтік қызметтер түрінде болуы мүмкін. Ақшалай төлемдер зейнетақы, жәрдемақы, стипендия, гранттар, субсидия және өтемақы болып табылады. Қызмет түрлеріне мысалы, дәрі-дәрмекпен қамтамасыз етуге тиіс. Әлеуметтік қорғау құралдарының ішінде артықшылықтар мен жеңілдіктер де бар. Артықшылықтар азаматтарға әлеуметтік жеңілдіктер алудың басымдық немесе ерекше құқықтарын беруде көрініс табады, ал әлеуметтік жеңілдіктерді қанағаттандыру үшін жағдай жасайды және оны тегін немесе құнсыздануымен, дәлірек айтқанда, алушы субъектіні кез келген міндеттерді орындаудан босатады. Артықшылықтар мен жеңілдіктер еңбекке қабілетті азаматтарға сыйақы ретінде беріледі.

Іске асыру барысында белсенді және пассивті әлеуметтік саясат анықталуы мүмкін. Пассивтік әлеуметтік саясат жасанды баға тұрақтылығын, өмір сүру деңгейінің тұрақтылығын арттыру немесе өсуін, әлеуметтік қорғаудың барлық салаларында субсидияларды ұлғайтуды білдіреді. Бірақ белсенді саясат өте қолайлы. Ең бастысы - зейнеткерлер мен балалардың өмір сүру деңгейін қолдаудағы бастамашылықты көрсету және мемлекеттің рөлін арттыру үшін жағдай жасау.

Мемлекеттік әлеуметтік көмек көрсету екі нысанда жүзеге асырылады:

- 1) ақшалай төлемдер, яғни әлеуметтік төлемдер, субсидиялар, өтемақы және басқа да төлемдер;
- 2) табиғи көмек, сондай-ақ отын, азық-түлік, киім, аяқ киім, дәрі-дәрмек және басқа да табиғи көмек.

Әлеуметтік қорғаудың мәні экономикалық, саяси, демографиялық және әлеуметтік оңалту сияқты функцияларында көрініс табады.

Экономикалық функция жасына, мүгедектігіне, асыраушысынан айырылуына байланысты жоғалған табысты, табысты немесе қызмет көрсетуді ауыстыру; жекелеген өмірлік жағдайлар туындаған кезде қосымша шығындардың ішінара өтелуі [3]; аз қамтылған азаматтарға ақшалай көмек көрсету. Саяси функция халықтың әртүрлі сегменттерінің өмір сүру деңгейінде елеулі айырмашылықтар бар қоғамда әлеуметтік тұрақтылықты сақтауға ықпал етеді. Демографиялық функция елдің қалыптасуына қажетті халықтың көбеюін ынталандыруға арналған. Әлеуметтік және оңалту қызметі мүгедектердің және халықтың әлеуметтік әлсіз топтарының әлеуметтік мәртебесін қалпына келтіруге, қоғамның толыққанды мүшелерін сезінуге мүмкіндік береді.

Әлеуметтік қорғау қоғамды дамыту мен қолдауда маңызды рөл атқарады. Өйткені, егер әлеуметтік қорғау болмаса, халықтың кедей деңгейі кедейшілік шегіне жетеді. Әрине, біреу аман қалады, ал басқалары болмайды, бұл адамдар қоғам үшін жоғалады. Сіз мысал келтіре аласыз, жалғыз тұратын немесе өзі келіп, өзіне қамқорлық жасай алмайтын адам, әлеуметтік көмексіз қалай аман қалады? Олар аман қала алмайды.

Мемлекет халықты әлеуметтік қорғауды ұйымдастыру, зейнетақы қызметтерін ұйымдастыру және әлеуметтік жәрдем көрсету, отбасылар мен балаларға әлеуметтік көмек көрсету, халықты әлеуметтік қорғау туралы заңнаманы дайындау, әлеуметтік саясаттың негіздері туралы ережелер, әлеуметтік стандарттар мен аймақтық әлеуметтік бағдарламаларды әзірлеу бойынша ұсынымдар жасау, халықты әлеуметтік қорғауды ұйымдастыруда шешуші рөл атқарады.

Халықты әлеуметтік қорғауға Конституцияға сәйкес адамның лайықты өмірін және еркін дамуын қамтамасыз ететін жағдайларды жасауға бағытталған әлеуметтік саясатқа, мемлекеттің әлеуметтік саясатына сәйкес әлеуметтік қамсыздандыру, әлеуметтік сақтандыру және әлеуметтік көмек жатады.

Халықты әлеуметтік қорғау әрдайым үлкен рөл атқарады. Мемлекеттің дамуы мен өркендеуі үшін оның құқығы мен әділдігі, өз халқының қолдауы қажет. Әлеуметтік саланың жағдайы, азаматтардың әлеуметтік қолдау саласындағы мемлекеттік саясаттың тиімділігі қоғамның

тұрақтылығына, оның орнықты дамуына және сайып келгенде оның ұлттық қауіпсіздігіне байланысты.

Халықты әлеуметтік қолдау - еліміздегі әлеуметтік саясат шеңберінде әлеуметтік қорғау органдары жүзеге асыратын барлық іс-шаралар. Мұндай шаралар қолдау қажет азаматтардың жекелеген санаттарына көмек көрсетуге бағытталған. Олар елдің заңдары мен регламенттеріне сәйкес жүргізіледі.

2009 жыл 28 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылдарға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасында [4] ҚР Конституциясында әлеуметтік мемлекетті құрудың негізгі міндеттерінің бірі ретінде әлеуметтік құқықтарды қамтамасыз ету мен қазіргі әлеуметтік саясатты іске асырудың ықпалды тетіктерін одан әрі қалыптастыру болып табылатындығы айқындалған. Тұжырымдамада көрсетілгендей мемлекетіміздің кешенді, көпсалалы сипаттағы әлеуметтік-құқықтық саясаты әлеуметтік маңызы бар проблемалардың кең ауқымын шешуге бағытталған. Оған, атап айтқанда, білім беру және денсаулық сақтауды, халықты жұмыспен қамтамасыз ету мен әлеуметтік қорғауды, қоршаған ортаны қорғауды және төтенше жағдайларға жол бермеуді құқықтық реттеу жатады.

Мемлекеттің әлеуметтік сипатын республика Конституциясында Қазақстан мемлекетінің қолдауына кепілдік берілген білім беру, денсаулық сақтау, ғылым мен мәдениет, әлеуметтік жұмысбастылық, еңбекті қорғау, жанұя, ана, әке мен балаға, мүгедектер мен қарттарды әлеуметтік қорғау, әлеуметтік қамсыздандыру және табыстары төмен тұрғындар тобын қолдау сияқты әлеуметтік салалардан көруге болады.

Мемлекеттің әлеуметтік функциясы ұлт арасындағы теңдікті сақтап, жұмыссыздық санын азайтуға, жалпы айтқанда халықтың әл-ауқатын тұрақтандыруға бағытталған. Бұл үшін әлеуметтік мемлекет жалпы және мақсатты әлеуметтік бағдарламалар жасап, жүзеге асырады. Қоғам мен азаматтың нақты бір категориясының мүддесін қорғау үшін күрделі экономикалық жоспарлауға және бюджетті қаржыландыруға жүгінеді.

Мәселен, әлеуметтік заңдар саласында Қазақстан ТМД елдері арасында бірінші болып зейнеттік жүйені түбегейлі реформалауға көшті. Зейнетақы жүйесін дамытудың жай-күйі мен келешегіне байланысты проблеманы ерекше атап өту қажет. Бұл мәселелер зейнеткерлік

жасқа қатысты мәселелермен шектелмейді. Міндетті зейнетақы жинақтарын алып тастау арқылы, зейнетақымен қамсыздандыру жүйесін дамытуға, мемлекеттің ынталандыратын ерікті жинақтарына көшу бойынша әр түрлі ұсыныстар жасалуда.

Бұл мәселелерді шешу тек елдің экономикасының жағдайына ғана емес, зейнетақымен қамсыздандырудың жаңа тұжырымдамасына да байланысты. Келесі өзекті мәселе киын өмір сүру жағдайында адамдарға әлеуметтік қолдау көрсету болып табылады. Мұндай адамдарға үйсіз адамдар, босқындар, мигранттар мен көшіп-қонушылар кіреді. Бұл мәселені шешу үшін түнгі уақыттағы үйлерді, сондай-ақ әлеуметтік паналар мен қонақ үйлерді ұйымдастыру үшін әлеуметтік қамсыздандыру агенттіктерінің және басқа да мүдделі қызметтердің аумақтық күштерімен бірге жұмыс істеу қажет. Төтенше жағдайдағы адамдарға көмек көрсетуден бас тарту жағдайларын азайту қажет. Бұған қоса, халықты категориялық негізде әлеуметтік қолдаудың бірқатар шараларымен байланысты проблема бар. Яғни, заңнамалармен анықталған азаматтың ағымдағы мәртебесіне сәйкес.

Мысалы, мұндай тәсілмен еңбек ардагерлеріне, тыл еңбеккерлеріне, саяси қуғын-сүргін құрбандарына, сондай-ақ ауылдық мамандардың жекелеген санаттарына және басқаларға әлеуметтік қолдау шаралары қарастырылған. Әлеуметтік қолдаудың басқа да шараларын ұсыну қажеттілігіне қарай жүзеге асырылады, ол кірістерді, мүлікті немесе тұрғын үй қажеттіліктерін бағалауға негізделген.

Сондай-ақ, халықты әлеуметтік қолдау мәселелерінің бірі халық арасында тәуелді қарым-қатынастың болуы, сондай-ақ кейбір азаматтардың өз әл-ауқатын жақсартуға қызығушылығы болмауы мүмкін.

Осыған орай, мемлекеттегі төмендегі әлеуметтік жағдайларды көтеру қажет: біріншіден, еңбек нарығын жаңғырту. Елімізде жұмыссыздық саны өте көп, бұл қолда бар еңбек ресурстарын пайдаланудың, экономикалық өсу нүктелерінде оларды бөлудің тиімді шараларын талап етеді. Бұл мақсатқа қол жеткізу үшін жаңа жұмыс орындарына көшу, сондай-ақ бүкіл ел бойынша инфрақұрылымның қолжетімділігін қамтамасыз ету қажет.

Екіншіден, адам капиталын дамытудың жаңа мүмкіндіктері, атап айтқанда, білім және денсаулық.

Үшіншіден, балалы отбасыларына қарқынды қолдау көрсету. Мысалы, әлеуметтік саясаттың

маңызды құралы болған ана капитал. Үкімет өз ауқымын кеңейтті және осы бағдарламаның орындалуын кеңейтеді.

Төртіншіден, көпбалалы отбасыларға төленетін ай сайынғы жәрдемақыларды арттыру.

Бесіншіден, көпбалалы отбасыларға арналған жер кезегін жою немесе тұрғын үймен қамтамасыз ету.

Алтыншыдан, қарт адамдарға көмек көрсетудің кешенді бағдарламасын әзірлеу. Мұндай бағдарлама тиісті медициналық көмек алуға бағытталған. Қазіргі қоғамның қажеттіліктерін қанағаттандыруға тиіс қарт адамдарға қолдау көрсету жүйесін жаңарту қажет. Қазіргі өмірдің құрылымы егде жастағы адамдардың өмір сүру құрылымын қамтамасыз етуі керек.

Жетіншіден, денсаулық сақтау жүйесін жаңғырту, өйткені оның даму деңгейі кез келген азаматтың өмір сапасын анықтайды.

Сегізінші, тегін медициналық көмектің мемлекеттік кепілдіктері.

Тоғызыншы, дәрі-дәрмектердің қол жетімділігі мен сапасын қамтамасыз ету. Бұл міндетті мемлекет үшін ең маңыздысы. Тіпті табысы төмен науқастар да есірткіні қолдануы керек. Сондай-ақ, өндірілген препараттар, дәрі-дәрмектер мен медициналық техниканың сапасын бақылау жүйесінің тиімділігін арттыру қажет.

Осылайша, біздің елімізде халықтың әлеуметтік қолдауымен байланысты проблемалардың жеткілікті саны бар деп қорытынды жасауға болады. Дегенмен, осы мәселелерді шешудің жолдары қойылған. Қазіргі уақытта мемлекет біздің еліміздің әлеуметтік саласына назар аударады, өйткені бұл сала халық үшін аса маңызды. Бұл адамға оның мемлекетіне деген сенімін, тыныштықты сезінуін және өз елін дамытып, көмектесуге деген ықыласын береді.

Қорытынды

Халықты әлеуметтік қорғаудың демократиялық үлгісінің маңызды белгісі оның азаматтық қоғам институттары, ерікті, бейресми күштер, корпоративті құрылымдар, діни конфессиялар тарапынан берілетін экономикалық негіздердің көпмәнділігі болып табылады. Экономикалық негіздері, шығармашылық әлеуеті бар әлеуметтік қамсыздандырудың мемлекеттік емес субъектілері әлеуметтік қорғау жүйесіне толығымен біріктірілген болуы керек.

«Үшінші сектордың» қызметі әлеуметтік қорғау органдарының монополиясын шектейді,

сондықтан оның бастамалары көбінесе қарсылықпен кездеседі. Сонымен қатар, әлеуметтік қорғаудың көптеген түрлері мен нысандары, әсіресе жергілікті деңгейде, мемлекеттік емес субъектілер тиімдірек және елеулі шығындарды үнемдеу арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Халықты әлеуметтік қорғау жүйесі экономикаға тәуелді. Бұл бағытта ресурстар әлеуметтік саясатқа қайта бөлінеді. Осыған байланысты көлеңкелі экономиканың көлемін айтарлықтай қысқарту өте маңызды, оның ішінде көлеңкелі еңбек нарығы.

Экономикалық салада да экономикалық тұрғыдан тәуелсіз, өзін-өзі қамтамасыз ететін субъект ретінде жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруы орын алады. Сондықтан, тиімді

жұмыспен қамту, ұлттық өндірістің өсуі, репродуктивті және еңбекақының ынталандырушы функциясын қалпына келтіру, нақты табыстардың өсуі жұмыс істейтін адамдарға әлеуметтік қауіп-қатерлердің жағымсыз әсерлерін ең жақсы соқтыратын амортизаторлар болып табылады. Әлеуметтік қамсыздандырудың механизмдері мен институттарын тұрақтандыру, әлеуметтік қорғау жүйесіндегі мемлекеттік емес субъектілердің қатысуын және жауапкершілігін арттыру, азаматтық қоғам құрылымдары жүзеге асыратын функциялардың көлемін ұлғайту, жеке өзін-өзі жүзеге асыруды қамтамасыз ету арқылы ғана біз әлеуметтік қорғау жүйесін құра алатынымызға күмән жоқ.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясы [Электрондық ресурс]. – 2018 – URL: <http://www.adilet.zan.kz>

2 Қазақстан Республикасының Конституциясы. – Алматы: Юрист, 2018. - 98 б.

3 Қазақстан Республикасында мүгедектерді әлеуметтік қорғау туралы заңы. – Алматы: Юрист, 2018. - 85 б.

4 2009 жыл 28 тамызда қабылданған Қазақстан Республикасының 2010-2020 жылдарға дейінгі кезеңге арналған құқықтық саясат тұжырымдамасы // Егемен Қазақстан.-2009, 30 тамыз.

УДК:657.6(574)
МРНТИ:10.63.35

Е.Н. Несипбеков¹, Б.Ж. Утеев¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

БАНК ҚҰҚЫҚТАРЫ, МІНДЕТТЕРІ, ЕСЕБІ ЖӘНЕ АУДИТІ

Аңдатпа

Мақаладақазіргі таңда қаржының жетіспеушілігінен банктер, банктен тыс мекемелерден, шет елдерден қарыз, несие алып өздерінің жұмысын жандандырып жатқан, сондай-ақ міндеттемелерін шектен тыс көбейтіп алып, оны қайтаруға мүмкіншілігі болмай жабылып, аукционға салынып, сатылып жатқан банктер көптеп кездеседі. Осы айтылған міндеттемелер есебі бухгалтерлік есептегі ең негізгі, яғни қай саладағы болмасын банкдардың көкейкесті мәселелері екендігі өзекті мәселе деуге болады. Міндеттемелер бойынша жеткізушілермен, мердігерлермен, инвесторлармен, кредиторлармен, қызметкерлермен және мемлекетпен уақытында есеп айырысуы, оның төлем қабілетінің жоғары екендігін білдіреді.

Түйін сөздер: міндеттемелер, талдау, жоспар, несие

Е.Н. Несипбеков¹, Б.Ж. Утеев¹

¹Институт истории и права, Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Казахстан

БАНКОВСКИЕ ПРАВА, ОБЯЗАТЕЛЬСТВА, УЧЕТ И АУДИТ

Аннотация

В статье рассматриваются недостатки и преимущества банков и банковской системы. Банки, выставяемые на аукцион, учет обязательств инвестициями, кредиторами, поставщиками, с государствами, платежеспособность. На конкретном примере рассмотрена ситуация, при которой необходимо своевременное погашение обязательств, а также обоснованы его преимущества. Проведенные исследования позволяют распознать права банка и погашение обязательств. В статье проанализированы возможности быстрого развития новых взаимоотношений банка и аудита.

Ключевые слова: обязательство, анализ, план, кредит

E.N. Nessipbekov¹, B.Zh. Uteev¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Republic of Kazakhstan

BANK RIGHTS, OBLIGATIONS, ACCOUNT AND AUDIT

Abstract

In article is considered shortcomings and a preymushchestvo of banks and a banking system. The banks offered for an auction, accounting of obligations with investments, creditors, to suppliers, with the states a platezhespsobnost. On an example the situation at which it is necessary timely repayment of obligations is considered and also its advantages are proved. The conducted researches will allow to distinguish the rights of bank and repayment of obligations. The reasoning according to obligations of bank of Kazakhstan is presented in article. Possibilities of fast development of new bank of a vzamootnosheniya and audit are analysed.

Keywords: obligation, analysis, plan, credit

Қазіргі кездегі кез келген кәсіпорындар мен ұйымдар тартылған капиталды қолданады, бұл капитал бухгалтерлік есепте міндеттемелер деп аталады. Міндеттемелердің туындауы жұмыс барысында пайда болады, ол жабдықтаушылар мен мердігерлер алдындағы қарыз болуы мүмкін, шикізаттар мен материалдарды сатып алғанда, саудадағы жеткізу қызметінде, бір сөзбен айтқанда басқа банктің алдындағы қарызы. Одан басқа бюджетке төленетін салықтар және банктағы қызметкерлер алдындағы еңбек ақы міндеттемелері туындайды.

Елбасы «Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің қатарына кіру стратегиясы» атты өз жолдауында атап өткендей, Қазақстан өз дамуындағы жаңа серпіліс жасау қарсаңында, өркенді де өршіл дамып келе жатқан қоғамның іргетасы тек қана осы заманғы, бәсекеге қабілетті және ашық нарық экономикасы бола алады. Қазақстанның әлемдегі бәсекеге барынша қабілетті 50 елдің

қатарына кірудің бірінші басымдығы әлемдік экономикаға ойдағыдай кірігуі болып табылады.

Мақсаты: Осыған байланысты мемлекетті дамыту процесінде бухгалтерлік есепке алу мен қаржылық есеп беру жүйесін бара – бар дамыту ерекше өзектілікке айналады, өйткені бухгалтерлік есепке алудың, қаржылық есеп берудің және аудиттің мақсаты басқару шешімдерін қабылдау үшін мүдделі пайдаланушыларды экономикалық ақпаратпен қамтамасыз ету болып табылады. Қазіргі таңда қаржының жетіспеушілігінен банктер, банктен тыс мекемелерден, шет елдерден қарыз, несие алып өздерінің жұмысын жандандырып жатқан, сондай – ақ міндеттемелерін шектен тыс көбейтіп алып, оны қайтаруға мүмкіншілігі болмай жабылып, аукционға салынып, сатылып жатқан банкдар көптеп кездеседі. Осы айтылған міндеттемелер есебі бухгалтерлік есептегі ең негізгі, яғни қай саладағы болмасын банкдардың көкейкесті мәселелері екендігі өзекті мәселе деуге болады. Банкның қысқа мерзімді міндеттемелері бойынша жеткізушілермен,

мердігерлермен, инвесторлармен, кредиторлармен, қызметкерлермен және мемлекетпен уақытында есеп айырысуы, оның төлем қабілетінің жоғары екендігін білдіреді. Ағымдағы міндеттемелерді жабу мүмкіндігінің жоғары болуы кредиторлардың қызуғышылығын арттырады, банктіңиан шегу ықтималдылығын азайтады. Сондықтан банкның қысқа мерзімді міндеттеме есебін дұрыс банктастыру мен оның талдауы өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Өйткені төлем қабілеттілігінің жоғары болуы банкға деген серіктестер мен клиенттердің оң көз-қарасын қалыптастырады.

Банк міндеттемелерді реттеу үшін әр түрлі әдістерді жүзеге асыруы мүмкін:

- ақша қаражаттарын төлеу;
- басқа да активтерді аудару;
- қызмет көрстеу;
- міндеттемені басқамен ауыстыру кейбір жағдайларда одан бас тарту, және т.б.

Қаржы жағдайы әлсіз және өмір сүру қабілеті жоқ банкдарға аяусыз қарайтын бәсекелі нарықтық экономика жағдайы банкның сенімді болуын, тұрақтылығын және келешекте үздіксіз жұмыс істеуін үнемі талап етеді.

Банктің басты міндеттеріне мыналар жатады:

- міндеттемелердің мәнін және мазмұнын ашу;

- банкның экономикалық сипаттамасы мен есеп саясатын білу;

- жабдықтаушылармен және мердігерлермен есеп айырысу есебін;

- еңбек ақы бойынша міндеттемелер есебін ашып көрсету;

- банктағы міндеттемелерді талдау;

- банктағы міндеттемелердің ішкі аудитін қарастыру;

- міндеттемелер есебі және аудитінің жетілдіру жолдарын қарастыру.

Қысқа мерзімді міндеттемелерде қарстырлатын:

- экономикалық мәні, банктің экономикалық сипаттамасы, экономикалық жағдайын талдау.

- қаржылық міндеттемелер, салық міндеттемесі, және кредиторлық міндеттемелер көрсетілген.

- міндеттемелердің ішкі аудиті мен талдауы, аудиттің мақсаты мен ақпарат көздері, қысқа мерзімді міндеттемелер аудитінің жетілдіру жолдары.

Мысалы: «Еуразиялық банк» АҚ – тың қысқа мерзімді міндеттемелер есебі және осы міндеттемелер бойынша бірнеше жылға динамикалық талдау жүргізуге болады. «Еуразиялық банк» АҚ – тың қаржылық есептілігі, есептің шоттары, есеп саясаты және т.б. мәліметтер.

Кесте 1 - Салықтар бойынша міндеттемелер

Көрсеткіштер	2015 жыл	2016 жыл	Ауытқуы	
			Σ	%
Салықтар бойынша міндеттемелер	5779,089	17236,386	11457,296	198
Төлеуге тиісті корпорациялық табыс салығы	152,481	1792,211	1639,730	1075
Жеке табыс салығы	777,527	1072,460	294,933	37,9
Қосылған құн салығы	4445,947	13637,329	91991,382	2069
Әлеуметтік салық	546,514	723,974	177,460	32,4
Көлік құралдарының салығы	9100	9891	791	8,7

Кестеде көріп отырғанымыздай банк 2015 жылға қарағанда 2016 жылы салықтық міндеттемелер 11457,296 мың тг, яғни 98% өскен. Төлеуге тиісті корпорациялық табыс салығы 1639,730 мың тг яғни 10,7 есеге көбейген. Жеке табыс салығы өткен жылы 777,527 мың тг болса, есепті жылы 1072,460 мың тг құрады, 37,9% өсті. Қосылған құн салығы есепті жылы өткен жылға қарағанда 91991,382 мың тг болды, құрады 20,7 есе өсті. Әлеуметтік салық 2016 жылы 2015 жылға қарағанда 32,4% өсті, көлік құралдарының салығы 8,7% көбейді. Салық

міндеттемелерінің есепті жылы өткен жылға қарағанда едәуір көбеюі банктің қаржылық жағдайының жақсаруын сипаттайды.

Міндеттемелер дегеніміз – банктің өткен оқиғалардан туындаған, реттелуі болашақта экономикалық тиімділігі бар ресурстардың шығуына әкеп соқтыратын қарызы. Яғни бұл белгілі бір тұлғаның (борышкердің) басқа бір тұлғаның, яғни қарызгердің (кредитордың) пайдасына белгілі бір іс-әрекет жасау міндеттемесі: мәселен мүлікті беруі, жұмыс

атқаруы, ақша төлеуі және басқалар, не болмаса белгілі бір іс-әрекеттен бас тарта тұруы[1].

Міндеттемелер банкда жасалынған әр түрлі келісімдердің нәтижесінде туындайды және алынған тауарлы-материалдық құндылықтар немесе пайдаланылған қызметтер үшін келешекте жасалынатын төлемдердің заңды негізі болып табылады.

Міндеттемелер төмендегі үш белгісі бойынша анықталады:

– банкда міндеттемені туындатушы оқиға орын алуға тиісті;

– міндеттеме тек активті немесе қызметтерді басқа банкқа аудару жолымен реттеледі;

– міндеттеме даусыз (анық) болуға тиісті.

Міндеттемелер -төлеу мерзіміне байланысты екі түрге бөлінеді:

– ұзақ мерзімді міндеттемелер

– қысқа мерзімді міндеттемелер

Қысқа мерзімді міндеттемелер есепті кезең (бір жыл) ішінде немесе белгілі бір операциялық цикл ішінде қайтарылады деп күтілетін ағымдағы міндеттемелер болып табылады. Оларға мыналар жатады:

1) қысқа мерзімді несиелер және овердрафт;

2) ұзақ мерзімді несиелердің ағымдағы бөлігі;

3) кредиторлық борыштар:

– төленуге тиісті шоттар мен вексельдер;

– сатып алушылар мен тапсырыс берушілерден алынған аванстар;

– салық міндеттемелері;

– төленуге тиісті дивидендтер;

– негізгі шаруашылық серіктестігі мен оның еншілес банктері арасындағы борыштар;

– акционерлік қоғамның лауазымды тұлғаларына борыштары;

– өзге де кредиторлық борыштар;

4) төленуге тиісті есептелінген шығыстар;

5) алдағы кезең табыстары;

6) күтпеген жағдайлар бойынша есептелінген төлемдер.

Ұзақ мерзімді міндеттемелер – есеп беру мерзімінен кейінгі жыл ішінде немесе белгілі бір операциялық цикл ішінде қайтарылуы (өтелуі) жоспарланбайтын банкның міндеттемелері.

Ұзақ мерзімді міндеттемелерге: ұзақ мерзімді банк несиесі, банктен тыс мекемелердің несиелері (кепілдік беру), басқадай несиелер (облигацияларды сатып өткізу жолымен қаржыларды тарту және т.б.), еншілес банктердің ұзақ мерзімді қарыздары, ұзақ мерзімді жалдық міндеттемелер, кейінге қалдырылған табыс салығы жатады.

Банкдар мен банкдар өздерінің шаруашылық қызметі барысында меншікті капиталдарымен қатар басқа қатыстырылған (тартылған) капиталдарды да қолданады. Бұл қатыстырылған капитал бухгалтерлік есепте міндеттемелер деп аталады. Кез келген өндіріспен айналысатын банк сол өнімді өндіру үшін қажетті шикізаттар мен материалдар алғаны үшін жабдықтаушы-мердігерлердің алдында қарыз болуы мүмкін. Тіпті өндіріспен де немесе саудамен де айналыспайтын банкдардың өзі қарамағында жұмыс істейтін жұмысшылары мен қызметкерлеріне олардың істеген еңбегі үшін, сондай-ақ бюджетке түрлі салықтар үшін қарыз немесе оның алдында міндетмесі болуы мүмкін. Осы айтылған міндеттемелер есебі бухгалтерлік есептегі ең негізгі, яғни қай саладағы болмасын банкдардың көкейкесті мәселелері екендігі сөзсіз.

Міндеттеме өткен кезең оқиғасынан пайда болған банктің берешегі. Бұл берешекті реттеу (жою) экономикалық пайдасы мол ресурстар (ақшалай қаражаттар) ағынына әкеп соғады.

Міндеттеме ағымдық (операциялық кезеңдерде немесе есептелетін күннен 12 айдың ішінде өтеледі) және ұзақ мерзімді (төлеу мерзімі бір жылдан көп) болып жіктеледі.

Он екі ай аралығында өтеуге жататын міндеттемелер қысқа мерзімді ретінде тіпті төмендегі жағдайлар орын алғанда ажыратылады:

- міндеттемелерді орындаудың алғашқы мерзімі он екі айдан асса;

- міндеттемені қайта қаржыландыру немесе төлем жүргізу кестесін өзгерту туралы келісім баланс күнінен соң және шығарылымның қаржылық есептемесі бекітілгенге дейін жасалады [2].

Орындалу мерзіміне байланысты міндеттемелер:

- қысқа мерзімді;

- ұзақ мерзімді;

- банкның қалыпты операциялық кезеңінің барысында оған ақы төлеу көзделсе;

- ол баланс күнінен кейін он екі айдың ішінде орындалуға тиіс болса;

- сауда операциялары үшін ұсталып қалса;

- банктің баланс күнінен соң, кем дегенде он екі ай аралығында өтеу мерзімінің ұзартылуына құқығы жоқ міндеттемелер.

Кейбір қысқа мерзімді міндеттемелер мысалы, жеткізушілер мен мердігерлерге несиелік қарыз, есептелген шығындар (еңбек ақы немесе өзге де операциялық шығындар) кәдімгі операциялық айналым аясында қолданылатын

айналым капиталының бір бөлігі болып табылады. Мұндай баптар баланс күнінен соң, он екі айдан артық мерзімде тіпті өтеуге жатса да, қысқа мерзімді міндеттемелер ретінде ажыратылады. Активтер мен міндеттемелерді ажырату үшін бір кәдімгі операциялық кезең қолданылады. Сауда операциялары үшін ұсталатын қаржылық міндеттемелер, банк овердрафтары, сондай ақ ұзақ мерзімді қаржылық міндеттемелердің қысқа мерзімді құрамдас бөлігі, есептелген дивиденттер, салықтар, пайда мен басқа да несиелік қарыз қысқа мерзімді міндеттемелерге мысал болуы мүмкін.

Қарыз талап ету бойынша төлеуге жататын ұзақ мерзімді займ шарты бойынша міндеттеме бұзылған жағдайда, төмендегідей ажыратылады.

Қысқа мерзімді егер қарыз алушы баланс күнінен кейін және қаржылық есептеме жариялануға рұқсат берілмес бұрын қарыздың төленуін талап етпеуге келіссе.

Ұзақ мерзімді егер қарыз алушы баланс күніне дейінгі аралықта баланс күнінен соң, кем дегенде он екі айдан соң аяқталатын мерзімін ұзартудың жеңілдіктегі кезеңін ұсынуға келіссе, ол қарыздың дереу өтелуін талап ете алмайды, ал банк міндеттемені қалпына келтіре алмайды [3].

Міндеттемелер есебінің банкдастырудың міндеттері:

1) ҚР нормативтік базасына сәйкес міндеттемелер есебін зерттеу;

2) Шартта көзделген жабдықтаушылармен есеп айырысу формаларын тексеру және бақылау;

3) Кредиторлармен мерзімге сәйкес есеп-айырысуын сараптау;

4) Кредиторлық берешектің қысқарту жолдарын анықтау және жетілдіру жолдарын іздестіру;

Кредиторлық берешектің сарапталу міндеттері:

- қарыздың динамикасын бақылау;

- белгілі бір іс – әрекеттен туындаған қарыздың көлемін анықтау;

- есеп – айырысу формаларының ерекшеліктері бойынша;

- қаржылық есеп-айырысу тәртіптерінің бұзылуына байланысты.

Төленуге тиісті шоттар – төлем шоттары жеткізушілермен есеп айырысу шоттары. Олар кәдімгі қызмет барысында туындайтын сауда міндеттемелерінде қолданылады. Төлем туралы белгілер банктегі есептік және өзге шоттар

бойынша көшірмелердің негізінде жасалады. Айдың соңында қорытындыларды есептеп, сальдо шығарады[6].

Төлем вексельдері – вексельдердің негізгі көзі болып, таурлар мен қызметтер үшін банк қарыздары мен төлемдер табылады. Вексельдер қамтамасыз етілген немесе қамтамасыз етілмеген кепіл болуы мүмкін. Вексель пайыздық не болмаса пайызсыз болуы мүмкін. Пайыздық ставка вексель сомасынан бөлек белгіленген. Пайызсыз вексельде пайыз дисконтты орнату арқылы алдын ала төленеді. Ол жерде қазіргі ставка не болмаса пайыздық табыс деп аталатын пайыз нормасы жанама түрде көрініс табады. Қарыз міндеттемелері бойынша кезеңдік пайыз сомасы бұл:

Негізгі сома $\times$ Пайыздық ставка $\times$ Уақыт = Пайыз сомасы. (1)

Белгіленген пайыздық ставка – бұл қарыз құжатында белгіленген пайыз нормасы. Белгіленген пайыз нормасы қарыздың негізгі сомасы ретінде төленетін пайыздық төлемдердің сомасын белгілейді. Банк несиелері. Несиелер коммерциялық, келісім шарттық негізде, жедел, қайтарымды, төлемді шарттармен ұсынылады.

Қысқа мерзімді несиелер ең көп дегенде он екі айға ұсынылады.

Қорытынды:

Жекелеген жағдайларда өндірістік айналым спецификасына байланысты ұзағырақ мерзімге, бірақ екі жылдан аспайтын мерзімге берілуі мүмкін. Банк пен банктің несиелік қарым-қатынасының негізгі болып, әрбір ұзақ мерзімді несиелер берілетін шара бойынша жасалатын несиелер шарты табылады. Салық төлемінің есептелуі және төленуінің негізгі нормативі болып, ҚР «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Кодексі (Салық кодексі) табылады. Салық салынатын айналым бойынша бюджетке төленуге тиісті қосылған құн салығы сатылған тауарлар үшін есептелген қосылған құн салығының сомасы мен алынған тауарлар жұмыстар, қызмет көрсетулер/ үшін төленуге тиісті қосылған құн салығының сомасы арасында айырма ретінде айқындалады. Банктің сатылып алынған тауарлар үшін төленуге тиісті қосылған құн салығы бойынша ақпараттарының есебі «Қосылған құн салығы» шотында жүргізіледі[5]. Бұл шоттың дебегі бойынша сатып алынған материалдық құндылықтар, сырт банкдардың орындаған жұмысы, көрсеткен қызметі үшін акцептелген шоттар бойынша қосылған құн салығының сомасы көрсетіледі. Аванстың төленуі келісім шарттың жасалғанын

растай алмайтын, бірақ алдын-ала төленген сома бірнеше функцияларды орындайды, олар:

- белгілі бір мөлшерде келісім шарт міндеттемелерінің орындалуын қамтамасыз етеді.

- міндеттеменің бар екендігін растайды.

- жалпы төлем соманың белгілі бір мөлшері болғандықтан аванс төлемдік қызмет атқарады.

- Қазіргі кездегі кез келген банкдар мен банкдар тартылған капиталды қолданады, бұл капитал бухгалтерлік есепте міндеттемелер деп аталады. Міндеттемелердің туындауы жұмыс барысында пайда болады, ол жабдықтаушылар мен мердігерлер алдындағы қарыз болуы мүмкін, шикізаттар мен материалдарды сатып алғанда, саудадағы жеткізу қызметінде, бір сөзбен айтқанда басқа банктің алдындағы қарызы. Одан басқа бюджетке төленетін салықтар және банкдағы қызметкерлер алдындағы еңбек ақы міндеттемелері туындайды.

- Қазіргі таңда қаржының жетіспеушілігінен банктер, банктен тыс мекемелерден, шет елдерден қарыз, несие алып өздерінің жұмысын жандандырып жатқан, сондай – ақ міндеттемелерін шектен тыс көбейтіп алып, оны қайтаруға мүмкіншілігі болмай жабылып, аукционға салынып, сатылып жатқан банкдар көптеп кездеседі[4].. Осы айтылған міндеттемелер есебі бухгалтерлік есептегі ең негізгі, яғни қай саладағы болмасын банкдардың

көкейкесті мәселелері екендігі өзекті мәселе деуге болады.

- Нарық жағдайындағы банкның мақсаты – жұмыс істегендегі шығыны мейлінше аз, ал пайдасы барынша көп болатындай етіп, нарықты молықтыру. Тығырықтан шығу үшін, нарықтық позицияда отырып даму үшін банкға сырттан тартылған қарыз қаражаттары қажет. Қарыз қаражаттарын тарту арқылы банк алға қойған мақсатқа жетуге тырысады. Қарыздардың басым көпшілігі өнеркәсіп тиімділігін арттыруға оның ғылыми-техникалық деңгейін көтеру мақсатындағы шараларға, өнімнің тиімді әрі жоғары жаңа түрлерін шығаруды ынталандыруға, халыққа жан-жақты қызмет көрсетуге, халыққа қажетті тауарлар шығаруға және экспортқа жұмсалыуына байланысты, банк үшін олардың маңызы зор.

- Орын алған міндеттемер бойынша дер кезінде есеп айырысу арқылы банк өзінің төлем қабілетті, қаржылық жағдайы тұрақты екендігін дәлелдейді.

- Банкның тұрақты қаржылық жағдайын қалыптастыру оның өз контрагенттері мен (салық органдары, банктер, жабдықтаушылар, сатып алушылар, акционерлер және тағы басқалар) өзара қарым қатынасы үлкен әсер етеді. Сондықтан да серіктестермен реттелген іскерлік қатынаста болу – жақсы қаржылық жағдайдың бірден-бір шарты болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1 Қазақстан Республикасының Бухгалтерлік есеп және қаржылық есептілік туралы Заңы, 2007 – № 234-III.

2 Кеулімжаев, К.К. Бухгалтерлік есеп принциптері. - Алматы, 2006 – 325 б.

3 Бейсенбаева, А.К. Құрылыстағы бухгалтерлік есеп. - Алматы, 2015. – 178 б.

4 Исмаилова, А.С., Байдақов А.Қ., Қаржылық және басқару талдауы. - Астана, 2015 – 376 б.

5 Алибекова, Б.А. Бухгалтерлік есеп принциптері. - Астана, 2007 – 178 б.

6 ХҚЕС бойынша дебиторлық және кредиторлық қарыздардың хабаршысы// Бухгалтер хабаршысы. - 2015 – 138 б.

УДК: 342.951; 351.84/85
МРНТИ 10.17.45

A. Kutygalieva¹, Ye. Buribayev², Zh. Khamzina²

¹*Kazakhstan university of innovation and telecommunication systems, department of law,
Uralsk, Republic of Kazakhstan*

²*Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Republic of Kazakhstan*

ISSUES OF FORMATION OF SOCIALLY ORGANIZED STATEHOOD IN KAZAKHSTAN

Abstract

The development of a socially organized state in Kazakhstan requires the active work of the public sector to create a high-quality social protection system. Problems of the formation of state-legal foundations of social security in the Republic of Kazakhstan, problems of the formation of the Republic of Kazakhstan in social legislation and social standards. The aim of the research is a comprehensive study of the problems of legal regulation in the field of social protection and the development of specific proposals for improving the regulatory framework of Kazakhstan in terms of creating conditions for the realization of social rights of people. The methodological basis of the research is based on the principles of cognition of social and legal phenomena in this field (including ideas, concepts and theories) in their historical development, interconnection and interdependence between the theoretical and applied; general scientific approaches - systemic, complex, personal-social, historical-legal, comparative-legal, socio-economic; empirical methods - survey, study and synthesis of experience, reviews and reports on the activities of social services in the Republic of Kazakhstan and its territorial bodies, materials of the state statistical observation. As a result of the analysis, the problematic issues of the management of the social protection system in the Republic of Kazakhstan were considered; studied the state-legal mechanism of regulation of social protection of the population; problems of formation and development of social rights norms, taking into account the national peculiarities of the Republic of Kazakhstan; studied the mechanism for implementing the principle of social security; features of legal regulation of social protection standards.

Keywords: regulation, public security, public standards.

A.P. Kutygalieva¹, E.A. Buribayev², Zh.A. Khamzina²

¹*Қазақстан инновациялық және телекоммуникациялық жүйелер университеті
Қазақстан Республикасы, Орал қаласы, Қазақстан*

²*Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ҰЙЫМДАСҚАН МЕМЛЕКЕТТІ ҚАЛЫПТАСТЫРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аннотация

Қазақстанда әлеуметтік ұйымдасқан мемлекетті дамыту әлеуметтік көмектің сапалы жүйесін қалыптастыруға байланысты мемлекеттік сектордың жұмыстарын жақсартуды талап етеді. Мақалада Қазақстан Республикасындағы әлеуметтік қамсыздандырудың мемлекеттік-құқықтық негіздері, заңнамадағы әлеуметтік стандарттарды бекіту мәселелері қарастырылады. Зерттеудің мақсаты әлеуметтік қорғау саласындағы мемлекеттік басқаруды құқықтық реттеу мәселелерін кешенді зерттеу, тұлғаның әлеуметтік құқығын жүзеге асыруға нақты жағдай жасауға қатысты Қазақстанның нормативтік-құқықтық базасын жетілдіру үшін ұсыныстар әзірлеу болып табылады. Зерттеудің әдіснамалық негізі осы саладағы әлеуметтік және құқықтық құбылыстарды (оның ішінде идеяларды, тұжырымдамалар мен теорияларды), олардың тарихи дамуын, теориялық және қолданбалы құбылыстардың өзара байланысы мен өзара тәуелділігін тану қағидастарына; жүйелі, кешенді, жеке-қоғамдық, тарихи-құқықтық, салыстырмалы-құқықтық, әлеуметтік-экономикалық сынды жалпы ғылыми тәсілдерге; сұрақ-жауап, тәжірибені зерделеу және қорыту сияқты эмпирикалық әдістерге, Қазақстан Республикасындағы және оның аумақтық органдарындағы әлеуметтік қызметтердің қызметтеріне шолулар мен есептерге, мемлекеттік

статистикалық талдау материалдарына негізделді. Зерттеу нәтижесінде Қазақстан Республикасының әлеуметтік қорғау жүйесін басқарудың өзекті сұрақтары қаралды; халықты әлеуметтік қорғауды реттеудің мемлекеттік-құқықтық тетігі зерделенді; Қазақстан Республикасының ұлттық ерекшеліктерін ескере отырып, әлеуметтік құқық нормаларын қалыптастыру және дамыту проблемалары анықталды; әлеуметтік көмекті қамтамасыз ету қағидатын іске асыру тетігі; әлеуметтік қорғау стандарттарын құқықтық реттеу ерекшеліктері зерттелді. Алынған нәтижелер осы саладағы басқару тетіктерін жетілдіру шаралары түріндегі әлеуметтік қамсыздандыру саласындағы ұлттық заңнаманы әзірлеу кезінде пайдаланылуы мүмкін. Олардың мемлекеттік билік органдарының әлеуметтік стандарттарды қамтамасыз етумен байланысты жұмыстарын атқару үшін пайдасы зор.

Түйін сөздер: реттеу, қоғамдық қауіпсіздік, қоғамдық стандарттар.

А.Р. Қуттығалиева¹, Е.А. Бурибаев², Ж.А. Хамзина²

*¹Казахстанский университет инновационных и телекоммуникационных систем
Республики Казахстан, г. Уральск, Казахстан*

*²Институт истории и права, Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ СОЦИАЛЬНО ОРГАНИЗОВАННОГО ГОСУДАРСТВА В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Развитие социально организованного государства в Казахстане требует активной работы государственного сектора по формированию качественной системы социальной защиты. В статье рассматриваются государственно-правовые основы социального обеспечения в Республике Казахстан, проблемы закрепления в законодательстве социальных стандартов. Целью исследования является комплексное изучение проблем правового регулирования государственного управления в сфере социальной защиты с разработкой конкретных предложений по совершенствованию нормативно-правовой базы Казахстана в части создания условий для реализации социальных права личности. Методологическая основа исследования основана на принципах познания социальных и правовых явлений в данной области (в том числе идей, концепций и теорий) в их историческом развитии, взаимосвязи и взаимозависимости теоретического и прикладного; общенаучные подходы - системный, комплексный, личностно-общественный, историко-правовой, сравнительно-правовой, социально-экономический; эмпирические методы - опрос, изучение и обобщение опыта, обзоры и отчеты о деятельности социальных служб в Республике Казахстан и ее территориальных органах, материалы государственного статистического наблюдения. В результате анализа были рассмотрены проблемные вопросы управления системой социальной защиты в Республике Казахстан; изучен государственно-правовой механизм регулирования социальной защиты населения; выявлены проблемы формирования и развития норм социальных прав с учетом национальных особенностей Республики Казахстан; был изучен механизм реализации принципа обеспечения социального обеспечения; особенности правового регулирования стандартов социальной защиты. Полученные результаты могут быть использованы при разработке национального законодательства в области социального обеспечения, в виде мер по совершенствованию механизмов управления в этой области. Они могут быть полезны для органов государственной власти при выполнении работ по обеспечению социальных стандартов.

Ключевые слова: регулирование, общественная безопасность, общественные стандарты.

Introduction

During the construction of market relations in the years of sustained economic growth in the current financial and economic global crisis, social priorities remain for the public authorities in the Republic of Kazakhstan of the highest priority. Even in a difficult economic and financial situation the state grounded itself on the priority values of the state in social sphere as the most important factor

determining the effectiveness of the government, capable in all conditions to fulfill the undertaken social obligations. Personal responsibility of senior representatives of the executive authorities for fulfilment of declared by the President of the state decisions in the sphere of social problems is imbedding.

In these circumstances, it is of particular urgency and relevance of the scientific analysis of the

problems of the state and prospects of development of the social security system, the practice of social-security legislation, the effective and full implementation of the social rights of the individual in the Republic of Kazakhstan. The necessity of an active social policy aimed at maintaining the standard of living and social protection of the most needy citizens makes extensive use of the practice of social protection and support of social standards for the population.

Social standards must be scientifically based guidelines effective socio-economic development and the formation of the relevant criteria for the level of a civilized society the benefits of consumption base for the justification of measures to improve the standard of living and its alignment to the territorial aspect. Their adoption should facilitate the efficient allocation of resources, ensuring better meet the needs of the people, the best conditions for the development of the individual. The use of multi-level social normalization is necessary to justify the budget financing of social development processes dimensions of social protection and support of the population, in connection with what is currently active work in this field.

An important guarantee of overcoming poverty is the need for a legally enforceable right, the guarantee of citizens with a per capita income does not exceed the subsistence level for a pre-emptive right to social assistance for federal, republican and local programs.

Scientists were always interested in the problems of government social protection, not only as an independent scientific field but as in conjunction with the general theoretical and constitutional and legal issues determining the nature of the welfare state, the system of constitutional social rights and guarantees of their implementation, the execution state of its social functions, in conjunction with social interests, the state social policy, governance frameworks and other legal phenomena as well [1; 2; 3; 4; 5].

The difference between the scientific research carried out by the previous analysis is complex nature of legal regulation of social protection management; definition of the general mechanisms of action of the government in the field of public relations; in the substantiation of effective opportunities to improve the efficiency of the legal provision of social protection. It should be noted that sufficient scientific and theoretical basis of this study, emerging from the works of foreign scientists, they might be special monographs [6] or some separate publications as well [7]. One should also take into account the important fact that

Kazakhstan's social-security legislation, as the regulatory framework of this study, has in common with the relevant legal sectors of foreign countries. Kazakhstan develops its own system for ensuring the social rights of the individual types and forms of social protection are specific.

Depending on the level of economic development, political system, the state will guide the country, or that society chooses for himself only acceptable at the present stage of its development model of social protection, a form of regulation of social-security relations. Accordingly, the existing research and development of foreign scientists on the problems of the article used exclusively from the point of building a theoretical foundation work. The results of the investigation are based on sociological study positions [8], political [9; 10], economic sciences [11], as well as the analysis of foreign experience of certain aspects of scientific problems that occur in their respective jobs was carried out [12].

Methods

The specificity and complexity of the topic of scientific research led to the use of a whole range of general scientific and special scientific methods of knowledge, including: analysis, synthesis, comparison, analogy, deduction, induction, abstraction and comparative legal, formal and legal, political and legal method of modelling.

Based on the principle of comprehensiveness, the study takes into account both political and socioeconomic aspects of the formation and development in the field of social welfare legislation and social standards.

As regards the author's concept of identifying and understanding the laws of development of public administration in the field of social security, the main methods are the description and analysis of situations caused by socio-economic features of Kazakhstan, the current state of its social protection.

Results

Kazakhstan requires renewal of the legal and regulatory framework as the basis of the effectiveness of state management in social processes and the successful implementation of the pledge of new initiatives in the social sphere.

The main problems of the current state of social legislation are: collisions, outdated regulations, the availability of declaratory regulations, ie laws without adequate secondary regulatory legal framework or other implementation mechanisms; inconsistency of certain normative legal acts of the Republic of Kazakhstan's international obligations, the presence of a large number of laws and regulations with multiple reference provisions. It

presumed that in some sectors the legislation update is not fast enough, resulting in its conflict with the rapidly changing social trends. It is necessary to strengthen control by the public authorities and the society on the implementation of the legislation and the provision of social obligations of the state. The implementation of certain standards is difficult because of their declarative nature, lack of regulation of certain processes, lack of appropriate secondary regulatory framework, it should be noted the formal implementation of the legislation, the presence of obsolete and redundant provisions.

In order to eliminate the factors hindering social development it is necessary to review, renew and improve social legislation regularly. In the first stage of social modernization is necessary to conduct a comprehensive analysis of the effectiveness of the regulatory framework in the social sector with the involvement of local executive bodies, experts and non-governmental organizations. It is necessary to identify the rules and regulations that require revision in the light of the reforms in the social sphere. As a result of this work it is necessary to develop specific proposals to improve the legislation regulating the social sphere.

The Constitution of the Republic of Kazakhstan in the Article 28 sets a minimum list of social facts in connection with the onset of which is guaranteed by the provision of social security: age, disability, loss of breadwinner, a list of other grounds established by the laws of the republic. However, to these reasons traditional law classifies the retirement age, disability, loss of breadwinner, childbirth, temporary disability, participation in hostilities, unemployment. However, depending on the specific historical conditions, the economic situation of the country, political development of each state determines for their system of social protection, legal facts which relate to the social importance upon the occurrence of which should be recognized for the citizens of the possibility of exercising the right to social security.

Social legal facts are certain conditions that determine the likelihood of material insecurity for the citizens due to the loss of income due to disability, old age, the emergence of family responsibilities, loss of the breadwinner, the lack of demand for labour (unemployment) and other circumstances. In the Republic of Kazakhstan at the present stage of the law following life circumstances are defined as social facts: disability (both general and special, in whole or in part); achievement of the retirement age; loss of the breadwinner; work in specific working conditions; birth of a child; adoption, child adoption; monthly income of a

person or a whole family below the poverty line; participation in hostilities; military service, work in law-enforcement bodies; living in areas exposed to environmentally adverse factors; raised in a family of four or more minor children living together; application-to-face political repression measures; unemployment and some other.

Only in recent years in Kazakhstan were successfully applied these new forms of social protection such as social insurance for various reasons, payment for the maintenance of the child up to a year, at a certain level of income - up to 18 years, the payment of benefits to a caregiver of a disabled child.

The above analysis of the system of socially important legal facts (risks), recognized as such by modern Kazakh legislation, reveals their disunity, in general, the lack of a single state approach to the definition of a legal fact as socially significant.

The basis of the law-making process in the field of social-security relations should be strategic planning and forecasting of social impact, a clear relationship to the state worked out the social indicators. The development of social legislation should be aimed at improving social standards, bringing them into line with global, recognized rules and parameters of action on social protection, care, assistance, the emergence of new forms of social goods corresponds with the above processes.

Huge legal framework regulating social-security relations, the contradictions in the content of normative legal acts that constitute social and security laws, the absence of legally enshrined a common approach to the management of social sphere of social policy and the principles of implementation of relationships on social protection in the aggregate reduce the quality of the legal regulation in the field of social security.

In order to deliberate movement of the Republic of Kazakhstan on the way of building the welfare state required statutory indicators of decent living conditions and quality of life parameters. The state should determine what specific indicators form the quality of human life, the family at the present stage, corresponding to the level of socio-economic development of the country, to determine indicators in the legal space, digital parameters reflecting the quality of life in the social state.

The presence of a wide range of social standards and compliance with the quality of life is a sign of the welfare state. By implementing its functions, the welfare state must ensure the optimal cost of living in case of social risks, but not at the expense of social welfare, but by the direction of budgetary funds; strictly regulated by the quality and amount of

social security in old age, disability, loss of breadwinner, and other social factors. State social policy should be implemented in accordance with the regulations laid down by social standards.

Discussion

Implementation of the study leads to the conclusion that today the state has no unified approach to the recognition of socially significant risk of certain circumstances, and therefore cannot determine the target groups in need of social welfare. In our opinion, it should start from the genesis of the science of social security law, namely the recognition of the right to social security, primarily for disabled members of society. In addition, traditionally the following circumstances the law binds the emergence of the right to social protection: maternity and childhood, participation in hostilities, in the experience of working in hazardous and dangerous conditions, income below the subsistence minimum. Each state defines a specific national system of socially significant factors.

In our opinion, two risks should be highlighted as the undisputed social factors: disability in a broad sense, due to the objective circumstances of the impossibility of employment and income of individuals, families below the poverty line, that is, poverty, and other social risks must undergo the procedure of inventory for compliance with the current priorities social policy of Kazakhstan. The social security system needs to be completely revised from the point appropriateness of the existing and introduction of new social facts, which will be recognized as such in the modern way of socialization of state of the Republic of Kazakhstan.

Article 28 of the Constitution contains the core provisions: a citizen of the Republic of Kazakhstan is guaranteed a minimal pension, social security in old age, in case of illness, disability, loss of a breadwinner and other legal grounds. Voluntary social insurance, creation of additional forms of social security and charity are strongly encouraged.

It implies from the above constitutional provision that social security in old age, in case of illness, disability, loss of a breadwinner and other legal grounds raised to the rank of constitutional rights and their implementation is guaranteed.

Whichever way would social legislation be changed (the state can recognize the social importance of a particular fact at this stage of its development, while others not to recognize socially valuable), there may be difficulties with the financing of social policies at the state and local levels, the legislator may be due to lack of funding to refrain from funding social security in connection with certain circumstances, but by age, in the event

of illness, disability, loss of breadwinner will be guaranteed by the state to provide social security, even in the case of transposition of the obligations under the relevant funding to other sources, in addition to the state budget.

The Principle of warranted social security corresponds to the principle of guaranteeing a minimum level of social protection, security assistance. Current national social policy is based on the need to provide social protection measures on all grounds to the minimum guaranteed level, in accordance with the cost of living, and additional forms of social protection must be provided with the personal participation of the citizens in the shaping tools – funding source. The Constitution of RK guarantees minimal pension payment to all citizens of the Republic of Kazakhstan who have reached retirement age. The minimum pension is determined annually in the Law ‘On republican budget’ for the relevant period and is a constant, not changing in a calendar year, indexed according to inflation degree.

The social rights in the Constitution are enshrined in the section II ‘Man and the Citizen’, with some social rights such as the right to freedom of labour, free choice of occupation and profession, to social protection against unemployment.

Appearance and possession of other social rights associated with owning citizenship of Kazakhstan, only citizens in need of housing, it is available at an affordable price from the state housing funds in accordance with standards established by law, a citizen of the Republic of Kazakhstan shall be guaranteed a minimum wage and pensions, social security age, sickness, disability, loss of a breadwinner and other legal grounds, the citizens of the Republic have the right to free, guaranteed, statutory health care.

Crucial to the implementation of the social guarantees enshrined in the Constitution of the Republic of Kazakhstan assumes the formation and use of social standards. Social standardization is a new area of regulation of the most important parameters of social development, aimed at forming a unified approach to the various population groups, ensure equitable nature of social protection and the implementation of constitutional guarantees of the rights of citizens.

In our opinion, the standard of social welfare should define the minimum required level of social guarantees, expressed in the most important social norms established by the legislation. Social standards system should be formed on the basis of the necessary guarantees of social rights and should not be limited to the field of pensions, services, determine the value of the subsistence minimum.

Scope of standardization in the field of social security more widely, it should include the most important, a general, long-term social indicators.

The main types of minimum standards of social security it is advisable to consider include:

- minimal dimensions of social benefits and payments;
- the minimum amount of social insurance payments;
- a minimum level of pension provision by voluntary and professional pension savings;
- lists of categories of people eligible for social assistance;
- a minimum level of social assistance;
- the standards necessary level of substantive content, requirements and technologies of social services to all categories of recipients;
- rules providing of social services and related agencies;
- standards of personnel, logistics and other security agencies of social services.

We believe that the introduction and construction of the Republic of Kazakhstan in the system of social standards will significantly increase the effectiveness of social policies. This mechanism is fully to implement the basic principle of targeting in the provision of social protection and social justice measures.

The tasks designed to address the law on social standards, which should have a framework, basic by its nature. The law should fix a uniform legal and regulatory framework and the definition of general application of social standards to ensure the implementation by the Constitution of the Republic of Kazakhstan of social guarantees. At the same time the legalization of the system of social standards should not be frozen mechanism standards on the one hand should be reviewed periodically by the state with the growth of economic well-being of the country, and on the other, to be quite predictable in the short and medium term in order to build and maintain an adequate social policy.

Along with the above, we believe it is necessary to note that the system of social standards and financial support for their implementation regulations require different approaches to territorial differentiation. In the Republic of Kazakhstan two territories have preferential social and economic status, it is the territory affected by the environmental disaster of the Aral Sea and the Semipalatinsk nuclear test site, recognized as an ecological disaster zone. We believe that the people living in these areas, and persons recognized as victims of the effects of environmentally adverse

factors, the increase of social standards of social benefits, assistance and social services need to be provided.

We offer as promising directions of development of the social-security legislation as a mechanism for the implementation of the constitutional social guarantees, consider two interrelated areas: firstly, the consolidation of mandatory normative guarantee of the right to social security is not lower than the subsistence level; secondly, creating conditions for the material state for all categories of citizens who, for objective reasons, are unable to work, and the level of their support should not be below the subsistence minimum. At the same time, while working with the stated problem, it should be noted that the level of social security should be adjusted depending on the growth of the financial capacity of the state, social and economic conditions, proceed from the targeting of forms of social support. In these directions for further development of social legislation requires a full audit for compliance with the provision of social benefits for all recognized in our state social risks subsistence level.

Conclusions

The implementation of the scientific analysis of the main assumptions is that the formation of a truly social state is due, firstly, to the conduct of the state social policy aimed at creating the conditions for a decent life for its citizens and the free development of personality, adequate capabilities of the state, secondly, to the establishment and functioning of mechanisms for the full implementation of the system of constitutional rights to social security. Constitutional and legal construction of the fundamental principles of the Republic of Kazakhstan allows devices to draw a conclusion on the definition of the scope of social security as a priority in the functioning of the system of values as a state and society as a whole, and the government in particular.

In the conditions of welfare formation state social policy acquires the status of the priority directions of domestic public policy. Modern social policy of the Republic of Kazakhstan departs from the principle of solidarity financing of social benefits is based on the basis of market relations, which is peculiar to the individual liability of an individual for the level of social security; social spending must correspond to real economic capabilities of the state, allows you to adjust the financial flows on social services depending on the state of economic relations in the society. At the present stage of social reforms, the main tasks of government institutions are the creation of an effective system of social welfare and social justice, which provides a mechanism for state

social guarantees. In this area, the social standardization should become a new area of regulation of the most important parameters of social development by the state authorities, local self-government bodies in the modern world. Standards in the field of social security, based on the essence of the social organization of our country, should be directed to the creation and appreciation of the minimum required level of material security, social services for all categories of disabled people, while the basis for the concept of 'disability' should be

based on objective circumstances inability to exercise self-employment, employment.

The modern agenda rises the problem of developing of a new methodological approach to the improvement of legislation in the social sphere, aimed at creating a single framework regulation and governance of social protection sphere, meeting modern social policy priorities of Kazakhstan in the framework of the progressive formation of a social state.

References:

- 1 Castells, M. *The new public sphere: Global civil society, communication networks, and global governance* // *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*. – 2008. – T. 616. – №. 1. – P. 78-93.
- 2 Korkut, U. et al. (ed.). *Discursive governance in politics, policy, and the public sphere*. – Springer, 2016.
- 3 Daly, M. *Governance and social policy* // *Journal of social policy*. – 2003. – T. 32. – №. 1. – P. 113-128.
- 4 Newman, J. et al. *Public participation and collaborative governance* // *Journal of social policy*. – 2004. – T. 33. – №. 2. – P. 203-223.
- 5 Nelson, M. *Making markets with active labor market policies: the influence of political parties, welfare state regimes, and economic change on spending on different types of policies* // *European Political Science Review*. – 2013. – T. 5. – №. 2. – P. 255-277.
- 6 Heredero, A. G. et al. *Social security: Protection at the international level and developments in Europe*. – Council of Europe, 2009.
- 7 Massuanganhe, I. J. *Touching the poor: Re-thinking on millennium development goals by promoting participatory governance and local development* // *Journal of Public Administration and Policy Research*. – 2014. – T. 6. – №. 4. – P. 59-68.
- 8 Barrientos, A., Hulme D., Shepherd A. *Can social protection tackle chronic poverty?* // *The European Journal of Development Research*. – 2005. – T. 17. – №. 1. – P. 8-23.
- 9 Seale, E. *Coping Strategies of Urban and Rural Welfare Organisations and the Regulation of the Poor* // *New Political Economy*. – 2013. – T. 18. – №. 2. – P. 141-170.
- 10 Norton, A., Conway T., Foster M. *Social protection: defining the field of action and policy* // *Development Policy Review*. – 2002. – Part. 20. – №. 5. – P. 541-567.
- 11 Roth, K. *Defending economic social and cultural rights: Practical issues faced by an international human rights organization* // *Hum. Rts. Q.* – 2004. – Part. 26. – P. 63.
- 12 Musalem, A. R., Ortiz M. D. *Governance and social security: Moving forward on the ISSA good governance guidelines* // *International Social Security Review*. – 2011. – T. 64. – №. 4. – P. 9-37.

АЗАМАТТЫҚ ПРОЦЕСС ГРАЖДАНСКИЙ ПРОЦЕСС CIVIL PROCEEDING

**УДК : 347.965 (574)
МРНТИ: 10.31.01**

Г.Б. Мейірбекова¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

АЗАМАТТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУ БОЙЫНША ТАТУЛАСУ РӘСІМДЕРІН ЖЕТІЛДІРУДІ ҚҰҚЫҚТЫҚ РЕТТЕУ

Аңдатпа

Тиісті мақалада азаматтық сот ісін жүргізуге татуласу келісімнің рөлі, маңызы және өзекті мәселелері қаралады. Мақала авторы азаматтық істе татуласу келісімге келудің бағыттарын жақсартып, көтеру мақсатында бірнеше нақты шараларды жүзеге асыруды ұсынады.

Түйін сөздер: азаматтық іс жүргізу, татуласу келісім, сот, тараптар, талапкер, жауапкер.

Г.Б.Мейірбекова¹

*¹Институт истории и права, Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ПРАВОВОЕ РЕГУЛИРОВАНИЕ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ ПРИМИРИТЕЛЬНЫХ ПРОЦЕДУР В ГРАЖДАНСКОМ ПРОЦЕССЕ

Аннотация

В данной статье рассматриваются роль, значение и актуальные проблемы мирового соглашения в гражданском судопроизводстве. Автором статьи предложены конкретные меры направленные на повышение его роли и значения.

Ключевые слова: гражданский процесс, мировое соглашение, суд, стороны, истец, ответчик.

G.B. Meirbekova¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Republic of Kazakhstan*

LEGAL IMPROVEMENT OF CONCILIATORY PROCEDURES OF REGULATION FOR CIVIL PROCESS

Abstract

This article discusses the role, importance and current problems of the settlement agreement in civil proceedings. The author of the article proposed specific measures aimed at enhancing its role and values.

Keywords: civil litigation, a settlement agreement, the court, the parties, the plaintiff, the defendant.

Мемлекет басшысы Нұрсұлтан Назарбаев еліміздің мемлекеттің құқықтық жүйесін жаңғырту үшін бес конституционалдық реформаны жүзеге асыруға бағытталған «100 нақты қадам» Ұлт Жоспарында сот жүйесін одан әрі жетілдіруге үнемі назар аударып, сот әділдігін жүзеге асырудың тиімділігін арттыру қажеттігін айтты.

Осыған байланысты 2016 жылдың 01 қаңтарынан бастап қолданысқа жаңа Азаматтық процесстік Кодекс енгізілгені бәрімізге мәлім [1]. ҚР Азаматтық процесстік Кодексінде азаматтық дауларды жедел әрі сапалы шешуге кедергі келтіретін тетіктер жаңғыртылып, заман талабына сай жаңашылдықтар қолданысқа енгізілді. Жаңа кодекстегі процессуалдық заң

талаптары халықаралық талаптарға сай жүйеленген.

Әсіресе, тараптарды татуластыру рәсімдерін одан әрі дамыту мәселесі, соның ішінде дауларды сотқа дейін, соттан тыс реттеу тәртібі, соттағы бітімгершілік рәсімдері кеңінен қарастырылған.

Адвокаттардың кәсіби өкілдігіне жол ашып, тараптардың татуласуына кедергі жасайтын процеске қатысушы жосықсыз адамдардың шектейтін сот медиациясы және партисипативті рәсім енгізілді.

Бұл ретте, татуластыру рәсімдеріне жана Кодекс бойынша тараптар татуласу келісімін, дауды медиация тәртібімен реттеу туралы келісімді немесе дауды партисипативтік рәсімдер тәртібімен реттеу туралы келісімді жасап, не осы Кодексте белгіленген тәртіппен өзге де тәсілдерді пайдалана отырып, дауды өзара талаптардың толық көлемінде, не бір бөлігінде реттей алатыны көзделген [2].

Татуласу келісімі - тараптармен жасалған және сотпен бекітілген келісім, оның күшімен талапкер және жауапкер өзара келісу жолдарымен араларында пайда болған азаматтық құқықтық дауды жояды және іс бойынша процессті қысқартады. Негізінен татуласу келісімінің түсінігін бірнеше ресейлік авторлар берген. Олардың ішінде, Е.П. Пушкар татуласу келісімін анықтай отырып, сотта тараптармен жасалған және сотпен бекітілген шарт ретінде қарастырады, оның күшімен талапкер және жауапкер өзара келісімге келу жолымен өздерінің құқықтары мен міндеттерін жаңадан белгілейді. Мұндай анықтама дәл анықтама болып табылмайды, өйткені тараптардың құқықтары мен міндеттерінің жаңартылуы тараптардың арасында жана даудың пайда болу мүмкіндігін жоймайды.

Е.П. Пушкардың берген анықтамасына сәйкес, татуласу келісімі-бұл тараптардың тап осы құқықтық қатынас бойынша дауды толық біржолата жою және сот процесін қысқарту туралы келісім. Татуласу келісімі - бұл тараптардың арасында туатын азаматтық құқықтық дауларды реттеу тәсілдерінің бір түрі [3,63].

Тараптардың татуласу келісімін жасау құқығы азаматтық процессуалдық құқықпен бекітілген, бұл диспозитивтік қағиданың іске асырылуының бір түрі. Процестің татуласу келісімімен бе, әлде соттың шешім шығаруымен аяқталуы тараптардың еркіне байланысты. Тараптардың татуласу келісімін жасауға ерік білдіруі процессуалдық әрекет түрінде болады.

Азаматтық процессуалдық құқық теориясында мынадай ескірген көзқараспен келісуге болмайды: тараптардың татуласу келісімін жасау үшін ерік білдіруі бұл азаматтық құқықтық әрекет. Мұндай көзқарастың қалыптасуы мынаған негізделген, соттық татуласу келісім - бұл процесс негізінде жасалған азаматтық құқықтық мәміле, ал мәміледегі тараптардың әрекеттері азаматтық құқықтық фактілері болып табылады. Бірақ көп жағдайда татуласу келісіміне материалдық құқықты иелену актісі жатпайды. Мына жағдайда, егер татуласу келісімі тек материалдық құқықтық қатынастың процеске дейінгі түрінде бар екенін ғана дәлелдейтін болса, мұнда материалдық құқықты иелену актілеріне орын жоқ. Тараптардың әрекеттері бұл процессуалдық құқықтарын жүзеге асыру болып табылады, яғни татуласу келісімін жасау құқықтары. Процессуалдық құқықтар мен міндеттерді жүзеге асыру кезінде жасалатын кез келген әрекет процессуалдық әрекет болуына байланысты, тараптарды татуласу келісімін жасау да процессуалдық іс әрекеттерді жүзеге асыру болып табылады.

Заң нормаларына сәйкес, іс өндірісі туралы бірінші инстанция сотында тараптар істі сот талқылауына дайындау кезінде татуласу келісімін жасай алады. Күшін жойған ҚР АДЖК-сі мұндай мүмкіншілікті көздемеген болатын. Кіргізілген заң шығарушылық жаңалық диспозитивтік қағиданың әрекет ету кеңістігін кеңейтеді, және бұны дұрыс деп тану керек. Бірақ, АДЖК-де бірінші инстанция сатының дәл осы іс өндірісінің бөлігінде татуласу келісімін сотпен бекіту тәртібі реттелмеген, бұл мәнді жіберілген қате болып табылады. Өйткені бұл әрекет барлық пайда болатын процессуалдық салдарымен бірге іс бойынша өндірісті қысқартуға әкеледі, ол салдардың ішінде ең бастысы, дәл осы талаппен сотқа қайта жолдануға тыйым салынуы [4,146 б].

Негізі, соттың ең әділетті шешімінен тараптар арасындағы жеке өзара қатынастарын бастапқы түрге қалпына келтіру әр кезде сәтті бола бермейді, ал татуласу келісімі көп жағдайда ол қатынастардың жақсаруына әкеледі, сондықтан бұл жағымды моральдық фактор өте қажет. Ал енді татуласу келісімінің мәнін ашып көрсетейік. Татуласу келісімдерінің мәні - тараптар арасындағы пайда болған азаматтық құқықтық дауды бейбіт жолымен реттеудің бір тәсілі және ол тараптардың осы татуласу келісімінің шарттарын мемлекеттің күштеу шараларын қолданбай, ерікті түрде орындауын

болжамдайды. Бұл институттың мәні туралы да көп пікірлер айтылған, бірақ олардың көпшілігі татуласу келісімінің мәнін толық және дұрыс ашпайды. Бірақ солардың ішінде Б.Абдраимовтың татуласу келісімінің сот шешімі алдындағы басымдылығы туралы айтқан пікірі шындыққа, ақиқатқа жақын [5,13].

Біріншіден, сот шешіміне қарағанда, татуласу келісімін жасау сотқа екі тараптарға да тәрбиелік әрекеттерді жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Өйткені сот шешімінің мемлекеттік күштеу элементі бар, ал татуласу келісімі дауласып отырған тараптардың ерік білдіру негізінде жасалады. Екіншіден, көп жағдайда сот дауы тараптардың заңды білмегендіктен туындайды. Тараптарға заңды түсіндіріп беру, татуласу келісімін жасауға негіз болады. Үшіншіден, татуласу келісімі өте жиі тараптардың татуластығына алғаш қадам ретінде болады, ал сот шешімі керісінше дауласып отырған тараптардың ара жігін үлкейтеді. Сонымен қатар тараптардың татуласу келісімін жасауы соттың уақыты мен қаржысын үнемдейді, сондықтан бұл өте маңызды жағдай.

Татуласу келісімін бекіту, сот шешімін шығарудан тиімдірек деген ойды қуаттайтын басқа аргументтерді келтірмес бұрын, Баймолдина З.Х. көзқарастарына тоқталуымыз қажет. Тараптар татуласу келісімін жасай отырып, өздерінің сот шешіміне деген құқықтарынан бас тартады, бірақ олар сот қорғауынан бас тартпайды. Бұл жағдайларда сот қорғауы соттық ұйғарым нысанында көрсетіледі, сол ұйғарыммен тараптардың татуласу келісімі бекітіледі және сот шешімінің заң күшіндей заң күшіне ие болады. Оның айтқан тұжырымы бойынша, көзқарастардың екеуі де шетіне дейін жеткізілген және біржақты. Сондықтан қайсысы жақсырақ, сот шешімі, әлде тараптардың татуласу келісімін жасау ма, бұл әр азаматтық құқықтық дауға байланысты болады және әр кезде сот бұл туралы өзі тұжырым жасауы тиіс. Сот шешімін шығарудан гөрі, татуласу келісімін жасау артығырақ болатын барлық нақты жағдайларды жинақтап қорытындылағанда былай сипаттауға болады: шешімді шығару тәртібімен қиыншылықтар туған жағдайда немесе болашақ шешімді орындаумен байланысты қиындықтар болса, бұл айтылғанның негізінде келесі логикалық тұжырым жасауға болады, егер керсетілген жағдайлар туындамаса, онда сот шешімі татуласу келісімінен гөрі артық болады. Жалпы татуласу келісімінен гөрі сот шешімінің артығырақтығын жақтаушылардың пікірі

татуласу келісімінің құқықтық табиғатын дұрыс түсінбеудің негізінде қалыптасқан. Олардың түсінігі бойынша татуласу келісімін жасағанда соттар шегінуге мәжбүр болады және олардың берген ұсыныстарында егер шешімді шығаруға немесе сот шешімін болашақта орындауға қиындықтар туған жағдайларда, соттар тараптарды татуласу келісімін жасауға шақыртулары керек. Біздің ойымызша бұл қате пікір. Негізінде азаматтық процессуалдық құқықта дауды шешуде сот шешімі ең күшті әдіс деп, жақтаушылардың болуы, бұл олардың татуласу келісімінің толық мәні мен оның не үшін міндеттелгенін дұрыс түсінбеушіліктен. Ал жалпы татуласу келісімінің заңды болу жағдайында сот шешіміне қарағанда, татуласу келісімі артығырақ көрінеді. Оның артықшылығы мынада [6,224]: татуласу келісімін бекіткенде тараптар даудың субъективтік жағын да жояды, осыдан борышқордың өз міндеттерін еркін орындауға мүмкіндік беріледі. Ал сот шешімі шығарылған кезде субъективтік жақ көп жағдайда жойылмайды, осыған байланысты шешім кассациялық тәртіпте тараптардың шағымымен қарастырылады. Осыдан татуласу келісімінің артықшылығын көруге болады. Сонымен бірге соңғы кезде азаматтық процессуалдық құқық теориясында және заң актілерінде азаматтық құқықтық дауды шешудің бірден-бір жақсы тәсіл және құрал ретінде татуласу келісімін тану тенденциясына жол ашылып жатыр. Мұны біз қазіргі уақытта әрекет етіп отырған Қазақстан Республикасының азаматтық іс жүргізу заңнамасынан және Қазақстан Республикасы Жоғарғы Соты Пленумының азаматтық істер жөніндегі қаулыларынан көре аламыз.

Алдыңғы қолданыста болған 1999- жылдың 13- шілдедегі Қазақстан Республикасы азаматтық іс жүргізу кодекsinде татуласу бітімгершілік келісім институтына бірнеше баптарда назар аударылған, бірақ өкінішке орай процессуалдық заңнама тараптардың татуласу келісімін жасау мүмкіндігін түсіндіруді және тараптарды татуласу келісімге келуге ынталандыруды сотқа міндет етіп жүктемейді, яғни бұл әрекеттерді судья орындауға міндетті деп тура көрсетілмеген. Соның нәтижесінде қазіргі сот тәжірибесінде тараптардың татуласу келісім жасаулары сирек кездеседі. Біздің пікірімізше, заң шығарушы органы татуласу келісімдері институтына ерекше назар аудармаған, оның азаматтық дауларды шешудің тиімді құралы болып табылатынына, жалпы атқаратын қызметінің маңыздылығына мән

бермегендіктен, бұл институттың маңызды жағдайларын заңдылыққа кіргізбей қалдырған. Сондықтан, 2015 жылы 31 қазандағы жаңа Азаматтық процесстік кодексіңде жоғарыда аталған судьяға жүктелетін әрекеттерді жасау үшін Татуласу келісімі 16-1 тараумен жаңадан енгізілген. Дәстүрлі сот ісіне тараптары бір-біріне қатты жауласқан, қызуқанды бәсекелестер рәсімі жатады. Бұл жерде тараптардың шынайы мүддесі қатерге алынбайтын фактіге баса назар аударылады. Тараптар бір-бірімен делдалдар, яғни заңгерлер мен судьялар арқылы сөйлеседі. Бұдан медиацияның артықшылығы сол, медиация тараптардың бір-бірімен тікелей байланыс жасауына және мәселе шешімін ынтымақтастық арқылы табуға жәрдемдеседі. Медиация тараптар арасындағы даулардан туындайтын эмоциялық жағдайлардың төмендеуіне мүмкіндік береді. Бұл қатысушылардың «ашылуына» және таластарды шешудің үздік жолдарын табуға көмектеседі. Бұдан басқа медиацияның көмегімен өзара байланысты мәселелерді бір уақытта және бірнеше тараптардың қатысуымен тар деңгейде ғана емес, кең ауқымда талдап шешуге болады [7,124].

Татуластыру рәсімдерін қолдану азаматтар үшін де, сот үшін де тиімді. Сотқа тиімді болатыны — бітімгершілікпен бітетін істер азаматтық істер санын азайтады. Сол арқылы судьялардың жүктемесі кеміп, басқа істерге көбірек көңіл бөлуге, бос уақытында ізденуіне жол ашылады. Сонымен қатар, тараптарды

татуластыру азаматтар арасындағы сыйластықты сақтауға да ықпалды. Болмашы нәрсе үшін жақынынды жатқа айналдыру, көршінді қас жау ету кімге керек?

Міне, сотқа арыз жазбас бұрын жұртшылық осыған мән беруі керек. Мүмкіндік болса, ара ағайынның көмегіне, ақсақалдар алқасының талқысына салсын. Болмаса медиаторларға, дауды партисипативтік тәсілмен шешуге, яғни әр тарап өздерінің адвокаттарының көмегіне жүгінсін. Қалай болғанда да кез келген адам өз дауының ауыр салдарсыз, ұрыс-керіссіз, бітіммен шешілуіне мүдделілік танытқаны жөн.

Татуласу келісімін дауды шешу құралы ретінде сот өндірісінде кеңінен қолдануды ұлғайту қажет, оны шетте қалдыруға болмайды, өйткені бұл құрал соттың қызметін жеңілдетеді және уақытты үнемдейді. Сондықтан біз шетел мемлекеттерінің бітістіру және бітімге келу туралы процессуалдық заңдылықтары мен тәжірибесін зерттеп, оларды өзіміздің сот өндірісімізде қолдану мүмкіндігін тауып ашуымыз қажет. Қазіргі нарықтық жағдайымызда сот өндірісінде азаматтық істердің тез шешіліп, аяқталуына жаңа тәсілдерді енгізу қажеттілігі туып отыр. Сондықтан біз сот өндірісіндегі азаматтық дауларды шешу тәсілдерін және азаматтық процессуалдық заңдылықты жетілдіруіміз керек.

Мүмкін сонда татуласу келісімі азаматтық дауларды шешу құралы ретінде сот процесінде өз қызметін толық атқара алады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Қазақстан Республикасы Азаматтық процесстік кодексі// -31.10. 2015. - ЮРИСТ-2016.-210 б.
- 2 Құрмантаев,А.А. Азаматтық Процесстік Кодекс аясындағы тараптар арасындағы татуласу рәсімдері. -2017. – URL: <http://www.uspenka.gov.kz/>(дата обращения: 15.04.2019) - интернет источник.
- 3 Пушкарь, Е.Г. Вопросы совершенствования реализации права на судебную защиту.// Вестник Львовского университета, 2007, Вып 25. 670с.
- 4 Атаханова, С.А. Татуласу келісімін ендірудің қажеттілігі. -ҚазҰУ Хабаршысы -2016. -№3.-452 б.
- 5 Абдраимов Б., Мухамедшин Р. Некоторые теоретические и практические вопросы гражданского судопроизводства. // Правовая реформа в Казахстане. -2015. -№ 3. - С.349.
- 6 Баймолдина, З.Х. Азаматтық процессуалдық құқықтық диспозитивтік қағидасының мәні туралы сұрағына.//Научные труды КазГЮУ, Вып 1. -Алматы, 2012. -320 б.
- 7 Касенова А.Ж. Медиация – бітімгершілік институтының жалғасы // әл-Фараби атындағы ҚазҰУ Хабаршысы. -2016.-№ 4 (75) -356 б.

УДК: 347.9
МРНТИ: 10.31.01

Т.М. Тлеуов¹
¹Каспийский общественный университет,
г.Алматы, Казахстан

ИНСТИТУТ МЕДИАЦИИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье раскрываются этапы исторического развития института медиации, а также правовые основы применения медиации. Медиация как альтернативный способ разрешения споров в гражданском процессе, в том числе роль и перспективы института медиации в современных условиях. Рассматриваются особенности медиативного решения и роль медиатора в разрешении спора. В то же время рассмотрен зарубежный опыт медиации и сформулированы предложения по изменению и дополнению действующего законодательства касательно медиации.

Ключевые слова: медиативное соглашение, судебное решение, спор, правовой конфликт.

Т.М. Тлеуов¹
¹Каспий қоғамдық университеті,
Алматы қаласы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДАҒЫ МЕДИАЦИЯ ИНСТИТУТЫ

Аңдатпа

Мақалада медиация институтының тарихи даму үрдісі, еліміздегі медиацияның заңнамалық негіздерін ашып, қолдану ерекшеліктері көрсетілген. Қазақстан Республикасындағы дауларды шешудегі альтернативті жолдары, оның ішінде медиация институтының қазіргі кездегі азаматтық процесстегі рөлі және келешегі қарастырылған. Медиация шешімнің ерекшелігі, медиатордың медиациядағы орны ашып көрсетілген. Сонымен қатар медиацияның шетелдік тәжірибесі және салыстырмалы түрде біздің қолданыстағы заңнамаларға медиацияға байланысты өзгерту мен толықтыру енгізу ұсыныстары көрсетілген.

Түйін сөздер: медиациялық келісім, сот шешімі, мемлекет, дау, құқықтық жанжал.

Т.М. Тлеуов¹
¹Caspian public university,
Almaty, Kazakhstan

INSTITUTE OF MEDIATION IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

In the article, the tendency of historical development of the institute of mediation, the application of the superiority, and also the right medianization of the media in the country are exposed. Alternative ways of mediation in mediation in Kazakhstan, in the context of the role and perspectives of the Institute of Mediation in contemporary civilian processes. The role of mediator in solving the mediator 's role in solving the role of mediator in sports. At all times, the media and the media have been reviewing changes and additions in the current legislation of the law regulating the media business.

Keywords: mediation agreement, judicial decision, state, justice, legal conflict.

В разрешении споров в настоящее время в Казахстане и за рубежом все большее внимание уделяется вопросам альтернативного разрешения споров (далее - АРС) как гражданско-правовых, так и уголовных. Наличие альтернативных вариантов от существующего

разрешения конфликтов в государственных судах обусловлен рядом факторов, которые различаются в зависимости от конкретного общества, государства, культуры, законодательства, устройства действующей судебной системы, эффективности ее работы,

степени развития и сложности экономических и иных отношений и других обстоятельств. Наверное, одним из главных факторов развития АРС в мире является недостаточная эффективность работы государственной судебной системы при рассмотрении отдельных категорий дел, которая может заключаться в перегруженности судов, длительности судебного разбирательства, некавалифицированном рассмотрении дел, а также других недостатках, присущих судебной системе того или иного государства. К сожалению, следует признать, что в настоящий момент в мире не существует ни одного государства, судебная система которого могла бы обеспечить эффективное разрешение всех споров к взаимному удовлетворению сторон. Главным критерием не противоречие закону и рассмотрение согласно предмету спора, в пределах установленных действующим законодательством

Альтернативные разрешение споров представляет собой систему взаимосвязанных действий сторон и иных лиц по рассмотрению возникшего спора, направленных на его внесудебное урегулирование или разрешение с использованием примирительных или иных не запрещенных процедур, осуществляемое, как правило, на основании добровольного волеизъявления сторон. Хотя и вносятся реформы положительно влияющие на судопроизводство в стране, такие как: электронный сервис «Судебный кабинет», аналитический информационный сервис Форум «Талдау», автоматизированная информационно-аналитическая система «Төрелік». Результат развития электронного судопроизводства в Казахстане в свете вышеназванных электронных системах, пользуется в данное время большой популярностью у практикующих юристов и адвокатов, а в целом у лиц так или иначе связанных с судопроизводством в стране. А это уже сейчас позволяет с полной уверенностью говорить, что это упрощает судопроизводство и снимает бюрократические барьеры, позволяет достичь прозрачности и доступности судебной системы для для всех заинтересованных в этом лиц.

Приближаясь ближе альтернативным видам разрешения гражданско-правовых споров в Республике Казахстан надо отметить те институты, которые существуют в настоящее время Арбитражный суд и институт медиации, основа споров которых составляет вытекающие из гражданско-правовых отношений и

возникающие между их участниками. В некоторых странах, в том числе в Республике Казахстан медиация используется и в уголовном процессе. Однако в целом использование медиации для разрешения споров публично-правового характера является исключением. Как правило медиация предполагает активное участие сторон спора, то есть лиц, имеющих противоположные материально правовые интересы. Однако при использовании некоторых способов возможно разрешение спора и в отсутствие самих сторон. Так, например, Арбитражный суд может рассмотреть дело без участия стороны третейского разбирательства при условии, что она была надлежащим образом извещена. Наряду с участием самих сторон в медиации возможно также участие и иных лиц. Так, в посредничестве участвует посредник, который является независимым лицом и способствует достижению сторонами взаимоприемлемого решения спора.

Отличительной и основополагающей особенностью медиации является то, что в рамках медиации спор не разрешается судом по существу. Участие суда в медиации возможно, но лишь в качестве лица, содействующего самой примирительной процедуре медиации, а не разрешающего спор по существу. Сейчас в судах в Казахстане, судья может рекомендовать сторонам начавшегося судебного процесса использовать одну из форм разрешения конфликтов если разрешает данный конфликт и действующее законодательство, а в частности предлагает сторонам рассмотреть возможность использования медиации.

Обязательной целью действий участвующих в медиации лиц является достижение определенного результата - урегулирование или разрешение конфликта. В этом смысле медиация следует отличать от различных способов "предотвращения" споров и "управления" ими. Процедура предотвращения споров представляет собой определенные действия по анализу и планированию, направлению структурирование сторонами своих действий таким образом, чтобы изначально минимизировать возможность возникновения самого спора.

В целом гражданско-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее ГПК РК) медиация относится к примирительным процедурам и следует понимать, что все действия направлены на взаимоприемлемое урегулирование и разрешение возникшего спора на основе добровольного волеизъявления сторон. Следовательно, примирительные процедуры в

форме медиации нацелены на то, чтобы прекратить существующие между сторонами противостояние и противоборство и удовлетворить интересы с согласия сторон с использованием медиативных процедур.

В отличие от других способов разрешения конфликтов и споров (к примеру, судебный арбитраж), при использовании медиации обязательно согласие всех сторон спора с условиями и порядком его разрешения. При использовании медиации никто иной, кроме сторон, не может санкционировать окончательное разрешение спора. Единственным «катализатором», ускоряющим рассмотрение в судебной медиации является сроки в ГПК РК: «При заявлении ходатайства о проведении медиации медиатором и представлении судам первой и апелляционной инстанций договора, заключенного сторонами с медиатором, производство по делу приостанавливается в соответствии с подпунктом 7) статьи 272 настоящего Кодекса на срок не более одного месяца. При заявлении ходатайства о проведении медиации судьей первой или апелляционной инстанции суд вправе приостановить производство по делу в соответствии с подпунктом 7) статьи 273 настоящего Кодекса на срок не более десяти рабочих дней»[1].

В юридической литературе понятия "примирительная процедура" и "мировое соглашение" зачастую отождествляются. Что видимо принял во внимания законодатель при включении в главу 17 ГПК РК.

По моему мнению, в теории права само по себе мировое соглашение не является примирительной процедурой, поскольку не содержит в себе ни элементов рассмотрения, ни элементов разрешения спора, а лишь является результатом применения какой-либо процедуры рассмотрения и разрешения споров (как правило, примирительной процедуры).

Медиация, в праве - одна из технологий альтернативного урегулирования споров (англ. *alternativedisputeresolution*, ADR) с участием третьей нейтральной, беспристрастной заинтересованной в данном конфликте стороны— медиатора, который помогает работать определенное соглашение по спору, при этом стороны полностью контролируют принятия решения по урегулированию спора и условия его разрешения.

Использование посредников для разрешения споров отмечается с древних времен, и отмечают подобные случаи ещё в торговле финикийцев и

Вавилоне. В Древней Греции существовала практика использования посредников (*proxenetas*), римское право, начиная с кодекса Юстиниана (530—533 н.э.), признавало посредничество. Римляне использовали различные термины для обозначения понятия «посредник»— *intemuncius*, *medium*, *intercessor*, *phi interpolator*, *conciliator*, *interlocutor*, *interpres*, и, наконец, *mediator*[2].

В некоторых традиционных культурах к фигуре посредника относились с особым и почитали наряду с жрецами или вождями племени.

Медиация в её современном понимании стала развиваться во второй половине XX прежде всего, в странах англо-саксонского права — США, Австралии, Великобритании.

Медиация - термин, используемый для определения одного из способов разрешения конфликта. Т. е. это завершение конфликта с участием третьей стороны, не заинтересованной прямо в исходе конфликта. Согласно действующему законодательству процедура медиации является добровольной, соответственно никто и не может стороны заставить пользоваться медиацией, не должны даже пытаться это сделать. Медиация — это добровольный процесс и основана она на стремлении сторон достигнуть честного и справедливого соглашения.

Ни одну сторону нельзя принудить к участию в медиации. Выйти из процесса на любом этапе или продолжать медиацию личное дело каждого участника. Согласие с результатом процесса медиации также сугубо добровольно. Стороны сами контролируют свое будущее, а не подвергаются контролю третьей стороны, такой как судьи или арбитры. Услуги того или иного медиатора на какой- то части процесса или в течение всей процедуры принимаются обеими сторонами также добровольно.

Если соглашением сторон предусмотрена обязательная процедура медиации - это не предполагает обязательства примириться. От стороны в данном случае требуется только добросовестно рассмотреть варианты примирения и воздержаться от судебного разбирательства данного спора в течение определенного срока.

Стороны свободны в определении условий медиативного соглашения. Стороны могут выдвигать любые предложения и отвергать предложения другой стороны без объяснения причин.

В медиативное соглашение могут быть включены только те условия, которые стали результатом взаимного согласия сторон. Медиативное соглашение подлежит исполнению на основе принципов добровольности и добросовестности сторон.

Стороны равноправны. Ни одна из сторон не имеет процедурных преимуществ. Сторонам предоставляется одинаковое право высказывать свои мнения, определять повестку переговоров, оценивать приемлемость предложений и условий соглашения.

Медиации применяется только к тем отношениям, в которых стороны равны. Правовое положение сторон одинаково и ни одна из них не может принуждать другую к каким-либо действиям. Стороны равны и рассчитывают найти решение, которое будет выгодно для них обеих. Медиатор не вправе ставить своими действиями какую-либо из сторон в преимущественное положение, равно как и умалять права и законные интересы одной из сторон.

Нейтральность, беспристрастность медиатора: медиатор сохраняет независимое, беспристрастное отношение с каждой из сторон и обеспечивает им равное право участия в переговорах. Если медиатор чувствует, что ему трудно сохранить нейтральность и что ему не удаётся избавиться от возникающих у него эмоциональных оценок, он отказывается от ведения процесса.

Медиатор должен проводить медиацию беспристрастно и справедливо. Медиатор должен проводить медиацию только тех дел, в которых он может оставаться беспристрастным и справедливым. В любое время, если медиатор не способен проводить процесс в беспристрастной манере, он обязан прекратить медиацию.

Медиатор должен избегать такого поведения, которое давало бы повод почувствовать пристрастность по отношению к другой стороне. Качество процесса медиации повышается, когда у сторон есть уверенность в беспристрастности медиатора. Медиатор должен остерегаться пристрастности или предубеждений, основанных на личностных характеристиках сторон, их социального происхождения или поведения на медиации.

Медиатор должен раскрыть все имеющиеся или потенциальные собственные интересы в конфликте, в той или иной степени известные ему. После обнаружения таковых, медиатор должен отказаться от медиации, или же

получить согласие сторон на проведение медиации. Необходимость защиты от пристрастности медиатора в конфликте может влиять также на поведение сторон во время и после медиации.

Медиатор несет ответственность за обнаружение всех имеющихся или потенциальных конфликтов, которые в той или иной мере ему знакомы и которые могут породить вопрос о беспристрастности. Если все стороны согласятся на медиацию после того, как были проинформированы о конфликте, медиатор может продолжить медиацию. Однако, если интерес в конфликте порождает ряд сомнений целостности процесса, медиатор должен отказаться от процесса.

Согласно статье 9 ЗРК «О медиации», *деятельность медиаторов может осуществляться на профессиональной и непрофессиональной основе. Медиатор должен состоять в реестре профессиональных медиаторов. Профессиональный медиатор имеет право на вознаграждение и возмещение расходов*[3].

В настоящее время роль медиации и жизнеспособность в гражданско-правовых спорах используют, как правило, подразумевающие долгие отношения, и сохранение мира между сторонами крайне важно для самих участников спора - родственников, соседей, работодателя и работника, банка и заемщика, страхователя и страховщика и так далее, поэтому в этих спорах имеют место медиация. Также не стоит забывать главный момент это «экономический выгодный» в большинстве случаев спорящие стороны соглашаются на медиацию, чтобы вернуть госпошлину, уплаченную при подаче иска в суд, и прекратить судебную тяжбу путем медиации.

Есть мнение что юристы, адвокаты против медиации и зачастую вообще не хотят упоминать медиацию как из доступных вариантов разрешения конфликтов, или не представляют лицам пришедшим за правовой помощью не рассказывают все достоинства и недостатков медиации в сравнении с судебным процессом.

На самом деле существующих реалиях зная, что можно в существующем споре оказаться победителем через стандартное судопроизводство отказываются от примирительных процедур в целом. Если к тому же требования бесспорные к институту медиации обращаются не так часто. Существующая в данное медиация необходима

добровольность сторон. Сейчас основываясь на опыте некоторых штатов США, таких как Флорида, а также таких стран как: Польша, Аргентина часто начали говорить об обязательной медиации для некоторых категории дел в Казахстане. Опыт этих и других стран внедрившие медиации обязательным критерием перед судопроизводством колоссальный, что дает возможность изучение и в будущем внедрение. Так как в Казахстане

прогрессивный взгляд позволил функционированию МФЦА, что тоже казалось не реальным в силу разных правовых систем для судопроизводства. Возможно и в этом случае получится законодательно еще сильнее укрепитя медиации, не только для разрешения конфликта, но самое важное понять этот институт тем, кто сейчас старается сторонится медиации в целом.

Список использованной литературы:

1 Гражданский процессуальный кодекс Республики Казахстан от 31 октября 2015г. [Электрон.ресурс]. -2015. – URL: <http://online.zakon.kz>(дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.

2 Медиация // Википедия. [Электрон.ресурс]. -2019. – URL: <http://wikipedia.org>(дата обращения: 15.04.2019)- интернет источник.

3 Закон Республики Казахстан«О медиации» от 28 января 2011. [Электрон.ресурс]. -2011. – URL: <http://online.zakon.kz>(дата обращения: 15.04.2019)- интернет источник.

**ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ
КРИМИНОЛОГИЯ
УГОЛОВНОЕ ПРАВО**

**КРИМИНОЛОГИЯ
CRIMINALLAW
CRIMINOLOGY**

УДК: 343.97

МРНТИ:10.87.21 + 18.57.27

С.Р. Буранбаева¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қ., Қазақстан*

СОТТАЛҒАНДАРДЫҢ АРАСЫНДАҒЫ ШИЕЛЕНІСТЕР МЕН ТОПТЫҚ ЭКСЦЕССТЕР

Аңдатпа

Мақалада шиеленістер мен топтық эксцесс себептерінің белгілі бір тобын психика дамуында мінезтанушылық және патологиялық ауытқушылықтарымен тұлғаның жеке-психологиялық ерекшеліктермен, сонымен қатар «түрмеге бейімделу», даулылық, арақ-шараптық және есірткілік дәрежесімен уағдалысқан. Көптеген сотталғандардың жеке басында акцентуациямен орын алады, бұл шиеленіс пен топтық эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздіктерге белсенді қатысуына әкеліп соқтыратыны айтылған.

Шиеленістер режим түріне байланысты өзінің ерекшеліктеріне ие екендігін, қатаң режимді түзету мекемелерінде шиеленістер мен топтық эксцесстер сотталғандардың теріс бөлігінде, жалпы режимді колонияларда - оң және теріс бағыттағы сотталғандар арасында жасалынатынына кеңінен тоқталып өткен. Бұл құбылыстың қауіптілігі екі-үш көшбасшылы сотталғандардың топтарын біріктіргенде топтасулары, яғни негізгі көпшіліктің бағыттарын араластыру процесі жүргізілетінін көрсеткен. «Бейтарап» сотталғандардың жоғалып кетуінің деңгейдің келуіне байланысты топтардың әрқайсысы сотталғандарды өз жағына белсенді шақыра бастайды деп түсіндіреді.

Түйін сөздер: қылмыстылықпен күрес, сақтандыру шаралары, мәжбүрлеу, қылмыстық саясат.

С.Р. Буранбаева¹

*¹Институт истории и права КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан*

КОНФЛИКТЫ МЕЖДУ ОСУЖДЕННЫМИ И ГРУППОВЫМИ ВЫХОДАМИ

Аннотация

В статье исследуется группа причин, связанных с недостатками в деятельности администрации по организации жизнедеятельности исправительного учреждения. Справедливые требования персонала учреждения часто негативно воспринимаются осужденными, особенно их отрицательной частью, что нередко приводит к конфликтам, групповым эксцессам и массовым беспорядкам.

Группа причин конфликтов и групповых эксцессов связана с неправильным, с точки зрения психологии, комплектованием отрядов и бригад осужденных, размещением в жилой зоне, на производстве и в других местах, а также ошибками в подборе и расстановке актива, отсутствием противодействия их неправомерному поведению. Все это определяет повышенную конфликтность, присущую деятельности бригадиров, старших дневальных, членов самодеятельных организаций, которые чаще всего оказываются вовлеченными в конфликты и групповые эксцессы.

Ключевые слова: борьба с преступностью, меры профилактики, принуждение, уголовная политика.

S.R. Buranbaeva ¹

¹ Institute of history and the right of KazNPU of a name of Abay,
Almaty, Kazakhstan

CONFLICTS BETWEEN CONVICTS AND GROUP EXITS

Abstract

The article examines a group of reasons related to the shortcomings in the activity of the administration on the organization of the life of the correctional institution, as well as the persistent prejudice prevailing among the convicts that the officers providing the execution of criminal penalties do everything to make the convicts ill.

Secondly, the group of causes of conflicts and group excesses is connected with the wrong collection of detachments and brigades of convicts, placement in a residential area, at work and in other places, as well as mistakes in the selection and arrangement of an asset, in the absence of counteraction to their misconduct. All this determines the increased conflictiveness inherent in the activity of foremen, senior orderly, members of amateur organizations, who are most often involved in conflicts and group excesses.

Keywords: combating crime, prevention measures, coercion, criminal policy.

Кіріспе

Бас бостандығынан айыру орындарында психологиялық шиеленушіліктің жоғарғы дәрежесі байқалады, бұл жағдай шиеленістерге әкелетіндігін атап өту қажет. Тәулік бойы, үнемі сотталған басқа тұлғалардың арасында болғандықтан оңашалану, өзі туралы, өзінің кінәсі мен істеген ісі туралы, өзінің өмірі мен оның болашағы, жақындары алдындағы жауапкершілігі туралы және т.б. ойлану мүмкіндігінен айырылады.

Қылмыстық-атқару жүйесінің органдары мен мекемелерінде пайда болатын шиеленістер мәселесі көбінесе психологиялық және педагогикалық ғылымдар позициясынан, сондай-ақ Макаренко А.С.: еңбектерінде негізінен зерттелді. Алайда, ол қылмыстық-атқару құқығында және соңғы жылдары өзекті болып жүрген қылмыстық атқару жүйесін басқару теориясында да жеткіліксіз дәрежеде қарастырылған. Сотталғандардың арасындағы топтық эксцесстер мен ұйымдық, басқарушылық шиеленістерді зерттеу қажеттілігі туындап отыр. Бұл мәселе бойынша ғылыми еңбектердің көпшілігі тарихи, әлеуметтік-саяси және экономикалық бағыттарда жазылған. Олардың авторлары Қазақстанның қылмыстық-атқару жүйесінде, мемлекетте және қоғамдағы түбегейлі өзгерістерді ескере алмады.

Топтық эксцесстер мен шиеленістерді қызмет пен қарым-қатынас жағдайында, оны мақсаттары мен тәсілдерімен келіспеушілік нәтижесінде түсіну даулар мен топтық эксцесстердің әлеуметтік-психологиялық құрылымын көп функционалды, көп дәрежелі және көп өлшемді әлеуметтік-психологиялық құбылыс ретінде түсіндіруге мүмкіндік береді.

Шиеленістер пайда болуы үшін адамдармен көзқарастардың, себептердің және т.б. қайшылықтарды ұғыну қажет. Шиеленістер - бұл эмоционалдық жағдайда шешу талпынысы бар, араласатын тұлғаларда әр түрлі деңгейде субъективті немесе объективті, нақты немесе бұлдыр саналы қайшылықтар негізіндегі, қарым-қатынастың түрі.

Басқару туралы ғылым тұрғысынан даулы ұйымның қызметінде аномалия, дисфункция ретінде емес, ұйымның қызметінде өзгерістер тудыратын әлеуметтік-экономикалық кернеуліктен шығуға мүмкіндік беретін тәжірибелік өмірдің қажетті элементі, адамдар арасындағы қарым-қатынас нормасы ретінде, шиеленіске байланысты құрылымдық стратегиясын талдау қажет. Шиеленістің негізгі функциялары: бүлдіргіш, диагностикалық және кейде жасампаз. Шиеленісті жағдайларды басқаруды үйрену қажет [1, 98 б.].

Шиеленіс ұғымы өз бастамасын латынның «conflictus» (қақтығысу) сөзінен алады. Ағылшын әлеуметтанушысы Гидденс Э. терминнің этимологиялық мағынасын ескере отырып, дау ретінде әрбір тараптың жұмылдырылған күресу мен тәсілдерінің бастамаларына қарамастан, адамдар немесе топтар арасындағы нақты күресті түсінеді [1, 56 б.].

Сотталғандар қауымдастығы арасында шиеленістер – сотталғандардың бір-біріне ашық әрекеттердің қарсы тұруын сипаттайтын қарама-қайшылықтар негізінде қарама-қарсы көзқарастар, ойлар, қызығушылықтарының қақтығысуы. Шиеленіс – бұл қауымдастық немесе сотталғанның жеке тұлғасының жүріс-тұрысында психологиялық көрінісі. Алайда

шиеленістің осы анықтамасы сотталғандар ортасындағы топтық эксцесстердің ерекшеліктерін есепке алмайды. Сотталғандар ортасында шиеленіс пен топтық эксцесстің түсінігі толық зерттелмеген және олардың пайда болу мен даму ұйымдастырушылық тетігінің саласында елеулі қосымшаларды талап етеді.

Сотталғандар ортасындағы шиеленістер - олардың арасындағы қарама қайшылықтар, олар жетекші жағдайға ие болу мақсатымен психологиялық және тәндік зорлау, еңбексіз табыс табу, шек қойылған заттарды иелену, қажеттілікті күшпен қамтамасыз ету, қылмыстық дәстүрлер мен нормалардан бас тартқандығы үшін, түзету жолына тұру немесе қылмыс жасау арқылы төлемнен бас тартқандығы үшін кек алу немесе ымыраға келу арқылы шиеленісті шешу көмегімен шешіледі.

Сонымен, сотталғандардың арасындағы шиеленістің (топтық эксцесстің) жалпы түсінігін келесідей жолмен анықтауға болады: негізінде әртүрлі түрдегі, бірақ әртүрлі деңгейде ұғынумен жасалған нақты немесе елесті, объективті немесе субъективті қарама қайшылықтарды эмоционалдық жағдайда шешуден тұратын қарым-қатынас түрі.

Сотталғандар мен олардың топтары арасындағы қарама-қайшылықтардың шиеленісуі жеке немесе топтық, физикалық немесе психологиялық зорлық көмегімен шешілетін ашық және тайталастық қақтығыспен сипатталады.

Шиеленістің негізгі функциялары болып табылады: бүлдіргіш, диагностикалық және жасампаз. Шиеленістер мен топтық эксцесстердің бүлдіргіш (деструктивті) функциясы пенитенциарлық жүйе мен оның құрылымдық элементтерінің қауіпсіздігіне теріс ықпал ететін жеке және топтық сипаттамадағы жағымсыз факторларда көрініс табады. Біріншісі психологиялық және тәндік жарақаттармен, екіншісі – топтық жарақаттармен байланысты. Екеуі де пенитенциарлық мекемелердегі сотталғандардың өмірлік іс әрекетіне жағымсыз әсер етеді. Төбелестер, қашып кету, өртеу, адам өлтіру, тұтқанға алу және т.б. пайда болады.

Диагностикалық функциясы сотталғандар ортасында шиеленістер мен топтық эксцесстердің пайда болуына мүмкіндік беретін жағдайлар, себеп-салдарды айқындаумен, оларды психологиялық тұрғыда дұрыс шешуге мүмкіндік береді, ұйымдастырушылық, экономикалық, әлеуметтік-психологиялық және басқа да алдын алу шараларын жүргізумен байланысты. Жасампаз (конструктивті)

функциясы шиеленістер мен топтық эксцесстердің кейбір зардаптарына жағымды ықпал етуден көрінеді: мысалы, олардың нәтижелі шешілуде, теріс топтардың ықпал етуінің төмендеуі мен олармен ұры дәстүрлері мен әдет-ғұрыптардың орнығуы.

Шиеленістер мен топтық эксцесстердің түсінігі мен мазмұнын дұрыс түсіну, олардың алдын-алуы мен өту процесінің нәтижелі басқаруда маңызды рольді пайда болу себептерін анықтау атқарады. Шиеленістер мен топтық эксцесстердің көптеген себептерінің ішінен теория мен тәжірибеде бес негізгі тобын атап көрсетіледі [2, 115 б.].

Бірінші топ себептері сотталғандарда қылмыстық жазаны атқаратын қызметкерлер сотталғанға жаман жағдай жасайды деген тұрақты түсініктің қалыптасуымен, сондай ақ түзету мекемесінің өмірлік қызметін ұйымдастыруда әкімшіліктің кемшіліктерімен тығыз байланысты. Сонымен мекеме қызметкерлерінің әділ талаптары жиі сотталғандармен жағымсыз қабылданады және шиеленістер, топтық эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздіктеріне жиі болысатын сотталғандар ортасында топтық көзқарастар мен көңіл күйде, дәстүрлер мен әдет-ғұрыптарда және басқа әлеуметтік-психологиялық құбылыстарда көрініс табады.

Себептердің екінші тобы психология тұрғысынан, сотталғандардың бригадалары мен жасақтарын дұрыс қалыптастырмаудан және тұрғын аумақта, өндірісте және басқа жерлерде орналастырудағы, сотталғандар арасынан лауазымды тұлғалар мен активті жинақтаудағы қателіктерден пайда болады. Мұның бәрі дербеу ұйымдар мүшелерінің, аға дневальныйдың, бригадирлер қызметіне тән жоғары дәрежеде дау тудырады; бұл тұлғалар жиі шиеленістер мен топтық эксцесстерде болады.

Шиеленістер мен топтық эксцесстердің себептерінің үшінші тобы жағымсыз әлеуметтік-психологиялық құбылыстардың болуынан пайда болады: ұры (түрмелік) субмәдениеті, түрмелік дәстүрлер мен әдет-ғұрыптардың, криминогендік қарым-қатынас, теріс және ұры топтарының және т.б. стратификациясы.

Себептердің төртінші тобы пенитенциарлық мекемелерде сотталғандармен жазаны өтеу ерекшеліктеріне байланысты: сыртқы дүниемен байланыстың шектелуіне сәйкес қылмыстық ортада психологиялық және тәндік өмір сүруі, ақпараттың аздығы, «жариялылық», тұлға арасындағы қатынастағы қиыншылықтар. Бұл жүйке жүйесінің азғындауына және теріс

эмоцияларға әкеп соқтырады. Бұған аморалды және құқыққа қайшы құралдармен (ақшаны, есірткіні, арақ-шарапты, азық-түлікті, ұрлау, күштеп алушылық, бопсалау, тәндік зорлау және т.б.) материалдық және тәндік қажеттіліктерін қанағаттандырумен айтылған себептерді жатқызуға болады.

Шиеленістер мен топтық эксцесс себептерінің бесінші тобын психика дамуында мінезтанушылық және патологиялық ауытқушылықтарымен тұлғаның жеке-психологиялық ерекшеліктермен (Глоточкин А.Д., Пирожков В.Ф.), сонымен қатар «түрмеге бейімделу», даулылық, арақ-шараптық және есірткілік дәрежесімен уағдалысқан. Көптеген сотталғандардың жеке басында акцентуациямен орын алады, бұл шиеленіс пен топтық эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздіктерге белсенді қатысуына әкеліп соқтырады.

Шиеленістер сотталғандардың топтары арасында (топ аралық шиеленістер); жекелеген сотталғандар арасында (топ тұлғалары шиеленістер); әкімшілік пен жекелеген сотталғандар, топтар (іскерлік, топтық эксцесстер) арасында пайда болады. Шиеленістер болатын негізгі орындарға тұрғын және өндірістік аумақтар, түзету мекемесінің аумағындағы жеткіліксіз түрде бақыланатын орындар жатады. Шиеленістердің көбісі көктемгі-жазғы кезеңде пайда болады. Шиеленістер режим түріне байланысты өзінің ерекшеліктеріне ие. Қатаң режимді түзету мекемелерінде шиеленістер мен топтық эксцесстер сотталғандардың теріс бөлігінде, жалпы режимді колонияларда – оң және теріс бағыттағы сотталғандар арасында жасалынады.

ТМД ғалымдарының зерттеулері нәтижесінде отрядтардың шағын жағымды және теріс топтары арасындағы қарым-қатынасының 60% - шиеленісті сипатта, 28,7% - бейтарап және 11,3% - игілікті сипатта болады екен.

Ұйымдастырушылық, басқарушылық көзқарас бойынша шиеленістер мен топтық эксцесстер өту процесінің мазмұнын дұрыс айқындау үлкен маңызға ие. Әдебиетте бұл мәселе әлі де шешімін таппады. Ғалымдар аталған сатыларды әртүрлі анықтайды. Ғалымдардың пікірінше, шиеленістер динамикасында шиеленістердің төрт кезеңін атап көрсетеді: бастапқы, екінші, апогей (тараптардың ашық қақтығысы) және қорытынды. Оларға тағы шиеленіс алдындағы жағдай, осы жағдайды түсіну мен шиеленісті жүріс-тұрысқа көшу, шиеленісті шешу кезеңдерін жатқызуға болады.

Кейбір авторлар шиеленістің жеті сатысын көрсетеді: бірінші – шиеленіс алдындағы; екіншісі – объективті шиеленісті жағдайдың пайда болуы, қатысушылар арасында қақтығыс жоқ; үшінші – шиеленістің жеке даму кезеңі; төртіншісі – шиеленістің сыни даму кезеңі (негізгі көрсеткіші қатысушылардың бір біріне қарсы әрекетінде эмоционалды қызу болып табылады); бесінші – шиеленіске қатысушыларының бір-біріне қарсы әрекетінде шиеленісушіліктің басылуы; алтыншысы – жақын ортадан шығатын шиеленіске қатысушыларының тәртібін ресми және ресми емес бағаларының салыстыруы; жетіншісі – шиеленісті шешу мен қатысушылардың біреуі қақтығысты уақытша тоқтату арқылы шығуы.

Шиеленістің пенитенциарлық жүйеге ықпал ету ерекшелігін түсіну үшін оның өтуінің үш кезеңінен шиеленістің динамикасын қарастыру қажет.

Бұл тұрғыдан сотталғандар қауымында шиеленістің мазмұнын түсіну келесідей сызба бойынша дамиды:

1 саты- шиеленіс алдындағы жағдайдың пайда болуы;

2 саты – шиеленісті өзара іс әрекет;

3 саты – шиеленістен кейінгі ахуал.

Бірінші сатыда қатысушылардың жағдайды шиеленісті деп түсіну процесі өтеді. Осыған байланысты жоғарғы деңгейдегі қорғануды қамтамасыз ету немесе қажетті мақсатты жету үшін жігер шоғырланады.

Екінші саты – шиеленісті жағдайда өзара іс қимыл стратегиясын таңдау. Бұл жағдайда жүріс-тұрыстың үш нұсқасы мүмкін болады: біріншіден, жағдайды шиеленісті деп түсінгіннен кейін қатысушылардың бір жағы (кейде екеуі де) қарым-қатынастың жүйесінен шығу туралы шешім қабылдайды; екіншіден, қатысушылардың біреуі (кейде екеуі де) ымыраға барғанда шиеленісті жағдайды келіссөз нысанында шешу тәсілі ретінде шешу; үшіншіден, шиеленісті өзара іс қимыл, екі жақта ең жоғарғы деңгейде қалайтындығыне алу үшін әрекет етеді.

Шиеленісті жағдайды түсіну эмоционалдық күйзеліспен бірге болады (сана-сезімнің тарылуы, қауіптіліктің жоғары болуы, қорқыныш, билік, жалған сенімділік, агрессияшылдық). Мұндай эмоционалдық жағдай шиеленістің өту процесінің барлығына тән.

Шиеленісті іс қимыл процессінде тараптар әр түрлі тәсілдерді қолданады:

- демонстрация (тараптардың біреуі екіншісін өзінің ресурстарын ұлғаятыны туралы және олар екінші жақтың мүмкіндігінен белгілі дәрежеде асатынын ақпараттандырады);

- күтіп тұру (екінші жақ туралы қосымша мәлімет алу мақсатымен жиі қолданатын тактика);

- тәуекел (тәуекел етуші жақтың әрекетінен туындайтын күтпеген нәтижені есептеу);

- мәжбүрлеу (ол басқа жақты уақыт тапшылығы жағдайына қояды, яғни оптималды шешімді таңдау мен оны шешу үшін баламаларды салыстыру, жеткіліксіз уақытта шешуді мәжбүр етеді).

- жалған маневр, жалған мәлімет (өзінің әлсіз жағын жасыру арқылы жоқ артықшылықты көрсете отырып, өзінің әрекеттерінде қолданылмайтын, жалған тактикасын беріп, қарсыласында өзі туралы жалған көрініс туғызу).

Шиеленістің дамуы себептерді түсінудің, соның ішінде көмескі алаңдаудан бастап, алғыр, үнемді жоспарларды құрумен аяқталатын әр түрлі деңгейлерін қосады.

Шиеленіс қатысушылардың мақсаттарына байланысты әр түрлі криминогендік немесе криминогендік емес сызбалар арқылы дамиды. Мысалы, бірнеше сотталғандар қатысатын криминогендік емес шиеленіс келесідей сызба бойынша дамиды: шиеленісті жағдайдың пайда болуы – жағдайды ұғынуы – шиеленісті бағалау – нәтижені есепке ала отырып Шиеленісті шешу жолдарын таңдау туралы шешім қабылдау – келіссөз жолымен қайшылықтарды жою мүмкіндігі жоқ жағдайында қақтығыстар – шиеленісті шешу. Криминогендік шиеленіс басқа сызба бойынша дамиды: шиеленіс – режимді қасақана бұзу (қашып кетулер, өртеу, адам өлтіру және т.б.) – айыптық оқшаулағыш, айыптау, басқа колонияға ауыстыру.

Зерттеулерге сәйкес шиеленістерде жас сотталғандар қатысады, барлық сотталғандар санатында отбасы жоқтардың пайызы жоғары және үнемі шиеленіске түсетін сотталғандар болады. Шиеленіс қатысушылары арасында зорлық қылмыстарын жасаған сотталғандар жиі кездеседі. Шиеленіске қатысушылардың басым бөлігі тағылған айып пен жазаны сынға қояды (Дмитриев Ю.А., Казак Б.Б.) [3, 341 б.]. Шиеленіс түрлері сотталғандардың формалды және формалды емес қатынастардың құрылымына байланысты (Сухов А.Н.): вертикаль бойынша: жаңа келген бригадир; бригадир – кіші топтың көшбасшысы; бригадир – бригада; горизонталь бойынша: топ белсендісі

– топ белсендісі; белсендісі – кіші топтың, топ – топ.

Ең кең таралған шиеленістерде 3-4 сотталғандар қатысады. Шиеленістердің көбісі көктемгі-жазғы кезеңде жасалынады. Сотталғандар ортасында шиеленістің көріну нысандары жәбірлеу, қауіп-қатер, дөрекі балағат; жалған хабар тарату; мазақтау (лақап ат қою), т.б. Сотталғандардың шиеленістерінде маңызды орындарды достар, авторитетті сотталғандар, бригада, кіші ресми емес топтар, және олардың көшбасшылары алады.

Шиеленістерді шешу тәсілдері: шиеленіске түсушілермен әңгімелесу, оларды қолдану, ұрыс бастаушыларды санкциялау, дауға сотталғандардың араласпаушылығы. Сотталғандардың шиеленістері мен топтық эксцесстерін шешу мен алдын алудың маңызды шарты қызметшілердің оларға қатынасының позициясы болып табылады;

- күтетін (бұл позициядағылар шиеленіске тек қана ол жедел-режимдік жағдайға теріс ықпал ету кезінде араласады);

- енжар (қызметшілер жауапкершіліктен кетуге тырысады);

- авторитарлы (қызметшілер жазалау шараларын қолдану арқылы шиеленісті шешуге тырысады)

- теріс (қорқыныш себептерінен қызметшілер шиеленістер мен топтық эксцесстер туралы ақпаратты жасырады, сонымен олардың дамуына жағдай жасайды)

- ұтымды араласу (қызметшілердің шиеленісті жағдайдың сипаттамасына байланысты оптималды және мақсатты әрекеттерді қабылдауы)

Шиеленіске қатысушы тараптардың позицияларына байланысты қызметшілер шиеленістер мен топтық эксцесстерді шешу мен алдын алу құралдарын анықтайды. Шешу процесі екі түрлі жүзеге асады. Бірінші жағдайда шиеленіске қатысушылардың қателіктерін мойындау жолымен, кешірулерді сұрау, ымырамен шешуді қабылдау, шиеленісті жағдайдан өз еркімімен шығу жолымен шешіледі, басқа жағдайда – шиеленіс объективті түрде, шиеленіс себептерін орнату мен жою, тараптардың ашық немесе жасырын қақтығыстарын алдын алу арқылы шешіледі.

Шиеленісті шешу келесідей сатыларды қосады:

- шиеленісті табу мен талдау, оған әсер ету;
- жедел-режимдік, әкімшілік, ұйымдастырушылық, психологиялық

педагогикалық тәсілдерді қолдана отырып, шиеленісті шешу мен алдын алу;

- шиеленіске қатысушыларды анықтау, олардың психологиялық ерекшеліктерін талдау, шиеленіс жағдайларды шешу тәсілдері мен ықпал ету шараларын қолдану, бұзушыларға қолданылатын санкциялар мен салдарлары туралы ақпараттандыру;

- әлеуметтік әділдікті қалпына келтіру немесе өз әрекеттерін ақтау үшін теріс бағыттағы сотталғандарды басқаратын өсектерді, басқа да жалған мәліметтерге жол бермеу.

Бұл мақсаттармен топтық мораль зардаптарының мысалдарында нақты бейәлеуметтік субмәдениет қатысушыларын ашу мен анықтаудың арнаулы шаралары өткізіледі.

Қызметшілер шиеленіс пен шиеленіскен қатынастарды жою үшін:

- тұлғаның құқықтары мен бостандықтарын бұзбай, заң шегінде ұйымдастырушылық, психологиялық және басқа да құралдарды қолданады;

- пенитенциарлық мекемелерге түсетін тұлғаларға психологиялық қолдау көрсетеді, соның ішінде ортақ қызметтің әр түрлі аясында рольдерін дұрыс орындау үшін карантин кезінде қолдау көрсету;

- сотталғандардың бейәлеуметтік бөлігімен формалды емес байланысты жедел тоқтатып, өз санасымен жағымды қарым-қатынасты ортасын таңдауға бағыттайды. Бұл үшін психологтарға жақын ортасында құрылымдық қатынасты ортанудың ұтымды тәсілдеріне үйрету қажет.

- сенімді кеңесте жағымсыз эмоционалды жағдайды, негізсіз қорқынышты шешеді. Аса маңызды мағынаны топқа жас тұлғалардың ұйымдасқан қатынасына енгізу мен даулы жағдайларға әкелетін есірткі, шарапты тұтыну, гомосексуалды актілер мен басқа да кемсітушілік құбылыстар негіз болып табылатын әрекет етудің өтемдік нысандары арқылы мәртебесін көтеру.

- медициналық қызметшілер мен психологтар шақырылады, себебі, сотталғандардың арасында психикалық ауытқулары бар көп тұлғалар байқалады.

Шиеленістерді алдын алу жұмыстарында психологиялық қызметке қажет:

а) әлеуметтік (просоциалды) топтарды құру немесе бейәлеуметтік топтарды жаңа құндылықтар мен стандартты жүріс-тұрысты қабылдау арқылы қылмыстық емес топтарға айналдыру;

б) байланысты ұйымдастыру тәсілдерін параллельді басқа ықпал ету нысандарымен

реттелінетін психотерапевті бағдарламалар қолдану;

в) сотталғандарды жаңа формалды емес топтарға кіруді және ескі қатынас ортасымен байланысты үзуді, нормативтік-құндылықты жүйе тобының өзгертулеріне бағытталуын қозғау.

Эксцесстің әлеуметтік-психологиялық талдауына кіреді: а) пайда болу себептері; б) қатысушылардың сипаттамасы; в) қызметтің мақсаттары; г) қалыптасу мен әрекет етудің динамикасы (сатылары).

Қылмыстық-атқару жүйесінің қызметкерлерінің мәліметтері бойынша үштен бір жағдайларда эксцесстердің себептері – түзету мекемелерінің қызметкерлерінің психологиялық дұрыс емес және зағсыз әрекеттері болып табылады. Себептердің бірі тез өзгермелі контингент бола алады, онда ескі құрамға көптеген жаңалары (жерлестер) қосылады. Ақырында, формалды емес көшбасшылардың озбырлығы себеп болатын топтық эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздіктер болуы мүмкін.

Топтық эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздіктердің пайда болу себептеріне тек қана сотталғандар мен қызметшілер арасындағы шиеленістер жатпайды. Кейде шиеленіс сотталғандар арасындағы қиын жағдайды шешу мақсатымен қызметшілердің араласуы негізінде пайда болады.

Топтық эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздіктердің қатысушыларының рольдік құрылымын құрайды:

- жанжал шығарушылар - топтарды бірлестіруде өзекті қызметті кеңейтетін, олардың бағыттарын бағыттап, рольдерін белгілейді, өсекті тарататын, т.б.

- қатысушылар - теріс бағыттары мен өздерінің мақсаттары мен құндылықтарын сотталғандардың топтарының әрекеттерінің жалпы бағыттарымен теңестіреді.

- шиеленісті тұлғалар - жиналған кекті алу мақсатымен шиеленіске қатысушы тұлғалармен анонимді түрде өшін алу мүмкіндігінен топтық эксцесстердің қатысушыларына жалғасады.

- адал ниетпен қателесетін сотталғандар - олар жағдайдың себептерін қате немесе әділдік қағидасын жалған түсінуден, өсектердің ықпалымен топтық эксцесстердің қатысушылары болады.

- эмоционалды тұрақсыз сотталғандар;

- жалпы психикалық көңілмен иланушы, тез еліктіретін сотталғандар;

- әуесқой сотталғандар - өзінің қатысуымен басқа сотталғандардың эмоционалды қозуын көтеретіндер.

- ұйымдастырушылар мен атқарушылардың жағынан қорқыныш ықпал етуінен қосылғандар;

- психикасында ауытқушылықтарымен сотталғандар;

- жәбірленуші немесе зардап шегуші сотталғандар.

90-жылдарда түзету мекемелерінде кепілге алу жағдайлары көп болды. Кепілге көбінесе мұғалім-әйелдер, мейірбикелер, экономисттер алынды. Көп жағдайларда қылмыскерлердің талаптары ұқсас болды: зонадан бөгетсіз кетіп қалу үшін көлік әперу, ақша, қару, есірткі. Екі жүз адам шамасымен өлім қауіптігіне ұшырады. Құрбандардың басым бөлігін қатты және зарлы айқалау үшін зорлауға тырысқан, ұрған, қарумен шаншыған. Егер бұрын қылмыстық дүние варварлық, мызғымайтын ережелерді, алайда адалдық пен әділдік түсініктерін білсе, қазіргі кезде бейбастық заман уақыты басталды.

Қорытынды

Жаңа формациядағы қылмыскерлер алдыңғы жол басушылардың дәстүрлері мен «ұрылық ынтымақтастықтан» жеңіл аттап өтеді. Алдында «бүлік» кезінде сотталғандар колониялық аурухананы – демалыс пен қамқорлықты еске алуда айналып өтетін. Енді ешкімді де, ештенені аямайды. Зоналарда «заңды» білмейтін «жалған атақтылардың» басшылық ету жағдайлары өсуде [4, 97 б.].

Көптеген зерттеушілердің мәліметтері бойынша топтық эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздіктерге қатысатын сотталғандарға бойдақ, жас болуы, алты жылдан жоғары мерзімді кемінде екі соттылығының болуы, жарты мерзімді өтеп, қылмыс кінәсін мойындамаушылық пен мерзімді әділсіз деп тану тиесілі.

Бұл көбінесе сотталғандар арасында беделі бар, есірткі мен шарапты қолданатын, кішкентай

теріс топтар мен қылмыстық топтардағы режим бұзушылар.

Зерттеулердің нәтижесі бойынша топтық эксцесстердің белсенді қатысушыларына келесідей психологиялық ерекшеліктер тән:

а) қылмыстық мақсаттар мен ниеттің тұрақтылығы;

б) сотталғандар арасында беделділігі.

в) мақсаттарды жасыру бойынша тәжірибенің болуы;

г) тәуекелге жоғары бейімділігі;

д) агрессияшылдық және дәмесінің жоғарытылған деңгейі.

Төтенше жағдайдың пайда болу нәтижесінде пайда болатын жағдайдың мазмұны келесідей:

а) күштеу арқылы сотталғандармен талаптар мен әрекеттерді жүзеге асыруы (ықпал ету, қысым көрсету);

б) жоғары тұрған органдар мен қоғамдық пікірге көңіл аудару;

в) басты жағдайлардан біркелкі көңіл аудару мен әрекеттердің кенеттігі мен болмай қаймайтындығы;

г) сотталғандар арасында криминогендік жүйе байланысын жүзеге асыру;

д) пенитенциарлық мекемелерде сотталғандардың өмірлік қызметін жүзеге асыру бойынша мекеменің қызметкерлеріне қиындықтар жасау.

Сотталғандардың топтық эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздік динамикасы нақты әлеуметтік-психологиялық заңдылықтарға бағынады, даму сатыларынан тұрады.

Көптеген эксцесстер мен жаппай тәртіпсіздіктердің жанжал шығарушысы бірнеше тұлға саны бар (кейде он шақты) сотталғандар тобы. Әдетте бірінші екі сағат ішінде осы топқа сотталғандардың теріс және тұрақсыз бөлігі қосылады. Осыдан кейін топ жүзден аса адам санын құрайды. Эксцесстердің ұзақ кезеңінде, бірнеше сағат ішінде оларға бірнеше жүз адам қатысады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Основы менеджмента: учеб. пособие / Под ред. А.А. Радугина. - М.: Центр, 2009. – 196с.
2. Барабанов, Н.П. Предупреждение и пресечение чрезвычайных ситуаций криминального характера в исправительных учреждениях. – Рязань: 2009. - Ч. 1. – 229с.
3. Дмитриев Ю.А., Казак Б.Б. Пенитенциарная психология. - Ростов н/Д: Феникс, 2009. – 681 с.
4. Гуцин, М.Ю. Захват заложника: криминологическая характеристика и уголовно-правовые меры противодействия: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. - СПб., 2015. – 173с.

УДК 343.711
МРНТИ: 10.77.51

А.А. Ешназаров¹, Н.Қ. Иманғалиев¹

¹Қазақстан Республикасы
Бас прокуратурасының жанындағы Құқық қорғау органдары академиясы,
Нұр-Сұлтан қаласы, Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАР САЛАСЫНДАҒЫ ҚЫЛЫМАРҒА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛ ЖӨНІНДЕГІ ЖЕКЕЛЕГЕН ШАРАЛАР

Аңдатпа

Мақалада Қазақстан Республикасының қауіпсіз интернет кеңістігін қалыптастыру бойынша заңнамалық және ұйымдастыру шараларын жетілдіру жөніндегі ұсыныстарды әзірлеу және киберқылмыстарға қарсы іс-қимыл мәселелерімен байланысты өзекті проблемалар қарастырылған.

Зерттеу пәні Қазақстан Республикасында ақпараттық технологиялар саласындағы қылмыстарға қарсы іс-қимылдың практикалық және теориялық мәселелер кешені және түсінік аппаратын нақтылаудан тұратын заңнама нормаларын түзету бойынша негізделген ұсыныстар енгізу болып табылады.

Отандық қылмыстық кодекске ТМД елдерінің қылмыстық кодекстерімен және Модельдік қылмыстық кодексімен салыстырмалы талдау жүргізілді.

Түйін сөздер: электрондық үкімет, ақпараттық қоғам, киберқылмыс, ақпараттық технологиялар.

А.А. Ешназаров¹, Н.К. Иманғалиев¹

¹Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г.Нур-Султан, Казахстан

ОТДЕЛЬНЫЕ МЕРЫ ПО ПРОТИВОДЕЙСТВИЮ ПРЕСТУПЛЕНИЯМ В СФЕРЕ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН

Аннотация

В статье рассмотрены актуальные проблемы, противодействия киберпреступлениям и сформулированы предложения по совершенствованию законодательных и организационных мер по формированию безопасного интернет пространства Республики Казахстан.

Предметом исследования: комплекс практических и теоретических проблем противодействия преступлениям в сфере информационных технологий в Республике Казахстан и предложения по корректировке норм законодательства, включая уточнение понятийного аппарата.

Проведен сравнительный анализ УК РК с уголовными кодексами стран СНГ и Модельного уголовного кодекса.

Ключевые слова: электронное правительство, информационное общество, киберпреступность, информационные технологии.

А.А. Yeshnazarov¹, N.K. Imangaliev¹

¹Academy of law enforcement agency under General prosecutor's Office of the
Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan city, Kazakhstan

SOME MEASURES TO COUNTER IT-CRIMES IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The article deals with topical issues related to combat of cybercrime and the development of proposals to improve the legislative and organizational measures for the formation of a safe Internet space of the Republic of Kazakhstan.

The subject of the study is a set of practical and theoretical problems of combating crimes in the field of information technology in the Republic of Kazakhstan and reasonable proposals made for the adjustment of the legislation, which is to clarify the conceptual apparatus.

A comparative analysis of the domestic criminal code with the criminal codes of the CIS countries and the Model criminal code is carried out.

Key words: electronic government, information society, cybercrime, counteraction to cybercrime, information technologies.

Введение

В 2018 году в рейтинге стран мира развития электронного правительства Организации Объединенных Наций Казахстан занял 39 место из 193 стран (33 место в 2016 г., 28 – 2014 г., 38 – 2012 г., 46 – 2010 г., 81 -2008 г.). При этом надо отметить, что в сравнении с 2014 годом Казахстан спустился на 11 позиций с 28 места на 39. Однако по индексу развития электронного правительства у Казахстана показатель как «очень высокий EGDI» [1]. Это свидетельствует о том, что Казахстан является информационным обществом.

Если обратиться к понятию термина «информационное общество», то еще в 1966 году в докладе специальной группы по научным, техническим и экономическим исследованиям, созданной японским правительством для выработки перспектив развития экономики страны этот термин стал ключевым понятием. Специалисты, предложившие этот термин, разъяснили, что он характеризует общество, в котором в избытке циркулирует высокая по качеству информация, а также есть все необходимые средства для ее хранения, распределения и использования. Информация легко и быстро распространяется по требованиям заинтересованных людей и организаций, и выдается им в привычной для них форме [2].

Таким образом, информационное общество основано на широком распространении различной информации при активном участии государственных органов, субъектов частного предпринимательства и граждан.

Вместе с тем, развитие информационно-коммуникативных технологий в мире позволили выделить самостоятельный вид преступлений, как уголовные правонарушения в сфере информационных технологий или киберпреступления.

Согласно заявлению Генерального секретаря ООН Антониу Гутерриша киберпреступления ежегодно приносят преступникам доход до 1,5 триллионов долларов в год.

По его мнению «Киберпреступность – это та сфера, в которой мы еще много должны сделать,

и время не терпит. Новые технологии, в том числе связанные с обработкой данных и аналитикой, искусственным интеллектом и автоматизацией, вступают в переходную эпоху, которую иногда называют четвертой промышленной революцией» [3].

Следует отметить, что еще в 1991 году профессор Б.Х. Толеубекова указывала, что «темпы развития техники значительно опережают темпы развития права. Любое промедление может привести к значительному разрыву между все расширяющимися возможностями техники и уровнем правового регулирования возникающих на практике отношений, а это с неизбежностью повлечет издержки не только правового, но и материального, и морального характера» [4].

В соответствии с Законом Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года (далее - Закон) одним из видов национальной безопасности является **информационная безопасность**.

В п.п. 5 ст. 4 Закона указано, что «информационная безопасность» это - состояние защищенности информационного пространства Республики Казахстан, а также прав и интересов человека и гражданина, общества и государства в информационной сфере от реальных и потенциальных угроз, при котором обеспечивается устойчивое развитие и информационная независимость страны[5].

Это указывает на необходимость совершенствования законодательных и организационных мер в формировании безопасного интернет пространства страны.

Цель статьи определить имеющиеся проблемы в сфере противодействия киберпреступлениям и разработка предложений по совершенствованию уголовного законодательства Республики Казахстан.

Отдельные вопросы, связанные с киберпреступлениями исследовали казахстанские ученые Б.Х. Толеубекова [6], Е.И. Зинкевич [7], Т.Б. Сеитов [8], Р.А. Назмышев [9], В.В. Казанцев [10], А.В. Сырбу [11], А.Т.

Нугманова (Завотпаева) [12], Е.Ж. Беисов [13], К. Аратұлы [14].

Основная часть.

С принятием Уголовного кодекса Республики Казахстан от 16 июля 1997 года, который вступил в силу 1 января 1998 г. впервые вводится ст. 227 УК (*Неправомерный доступ к компьютерной информации, создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ*), то есть с этого периода в Казахстане начинается борьба с киберпреступлениями.

Позже через девять лет Законом РК «О внесении изменений и дополнений в Уголовный, Уголовно-процессуальный кодексы Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного законодательства» от 8 января 2007 года УК РК дополнили ст. 227-1 УК (*Неправомерное изменение идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства*).

С принятием Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам деятельности органов внутренних дел» от 23 апреля 2014 года [15] Уголовный кодекс Республики Казахстан (*далее – УК*), от 16 июля 1997 года дополнили Главой 7-1. Преступления против безопасности информационных технологий, которая состоит 9 статей:

- 1) Статья 227-2. Неправомерный доступ к информации, в информационную систему или информационно-коммуникационную сеть;
- 2) Статья 227-3. Неправомерные уничтожение или модификация информации;
- 3) Статья 227-4. Умышленное нарушение работы информационной системы или информационно-коммуникационной сети;
- 4) Статья 227-5. Неправомерное завладение информацией;

5) Статья 227-6. Принуждение к передаче информации;

6) Статья 227-7. Создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов;

7) Статья 227-8. Неправомерное распространение электронных информационных ресурсов ограниченного доступа;

8) Статья 227-9. Предоставление услуг для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели;

9) Статья 227-10. Неправомерное изменение идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства.

Анализ показал, что за основу был взят Модельный уголовный кодекс участников Содружества Независимых Государств (*далее – СНГ*) [16]. В таблице 1 указано, какие уголовные кодексы стран СНГ (Беларусь [17], Таджикистан [18], Узбекистан [19], Армения [20], Азербайджан [21], Казахстан [22]) имеют аналогичные нормы с Модельным уголовным кодексом и к какой категории преступлений они относятся. Приведены страны СНГ так как, «киберпреступления» относятся к преступлениям международного характера.

Необходимо оговорится, что категории преступлений в УК Беларуси, Узбекистана и Азербайджана отличаются в наименовании категорий преступлений и по срокам наказания.

Так, в УК Беларуси, Узбекистана и Азербайджана к преступлениям «небольшой тяжести» относятся преступления, «не представляющие большой общественной опасности», а к преступлениям «средней тяжести» приравнивается «менее тяжкие» преступления.

Для удобства восприятия в столбцах УК Беларуси, Узбекистана и Азербайджана указаны как преступления небольшой и средней тяжести.

Таблица 1

№	Модельный Уголовный Кодекс	УК Беларуси	УК Таджикистана	УК Узбекистана	УК Армении	УК Азербайджана	УК Казахстана
1	Раздел 12. Преступления против информационной безопасности	Раздел XII. Преступления против информационной безопасности Глава 31. Преступления	Раздел 12. Преступления против информационной безопасности Глава 28. Преступления	Раздел 6. Преступления против общественной безопасности и	Раздел 9. Преступления против общественной безопасности,	Раздел 10. Преступления против общественной безопасности. Глава 30. Киберпреступл	Глава 7-1. Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи

№	Модельный Уголовный Кодекс	УК Беларуси	УК Таджикистана	УК Узбекистана	УК Армении	УК Азербайджана	УК Казахстана
	Глава 30. Преступления против информационной безопасности	против информационной безопасности	против информационной безопасности	общественного порядка Глава XX¹. Преступления в сфере информационных технологий	безопасности и компьютерной информации, общественного порядка, общественной нравственности и здоровья населения Глава 24 Преступления против безопасности и компьютерной информации	ения	
2	Статья 286. Несанкционированный доступ к компьютерной информации и Часть 1 – средней тяжести. Часть 2 – средней тяжести.	Статья 349. Несанкционированный доступ к компьютерной информации Часть 1 и 2 – небольшой тяжести. Часть 3 – тяжкое.	Статья 298. Неправомерный доступ к компьютерной информации Часть 1 – небольшой тяжести. Часть 2 – средней тяжести. Часть 3 – средней тяжести.	Статья 278 ² . Незаконный (несанкционированный) доступ к компьютерной информации Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты «а», «б», «в», «г» части 2 – небольшой тяжести.	Статья 251. Несанкционированный доступ (проникновение) к системе компьютерной информации и Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2), 3) части 2 средней тяжести.	Статья 271. Неправомерный доступ к компьютерной системе Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2), 3) части 2 средней тяжести. Часть 3 – средней тяжести.	Статья 205 (227-2). Неправомерный доступ к информации, в информационную систему или сеть телекоммуникаций Часть 1, 2 и 3 – небольшой тяжести.
3	Статья 287. Модификация компьютерной информации и Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты «а» и «б» части 2 средней тяжести	Статья 350. Модификация компьютерной информации Часть 1 – средней тяжести. Часть 2 – тяжкое.	Статья 299. Модификация компьютерной информации Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты «а» и «б» части 2 средней тяжести	Статья 278 ⁴ . Модификация компьютерной информации Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты «а», «б», «в» части 2 небольшой тяжести	Статья 252. Изменение компьютерной информации и Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2), 3), 4) части 2 небольшой тяжести.	Статья 273-2. Фальсификация компьютерных данных Небольшой тяжести.	Статья 206 (227-3). Неправомерное уничтожение или модификация информации Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты 1) и 2) части 2 – небольшой тяжести. Пункты 1) и 2) части 3 – тяжкое.

№	Модельный Уголовный Кодекс	УК Беларуси	УК Таджикистана	УК Узбекистана	УК Армении	УК Азербайджана	УК Казахстана
4	Статья 288. Компьютерный саботаж Часть 1 – средней тяжести. Пункты «а» и «б» части 2 тяжкое.	Статья 351. Компьютерный саботаж Часть 1 – средней тяжести. Часть 2 – тяжкое.	Статья 300. Компьютерный саботаж Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты «а» и «б» части 2 – средней тяжести.	Статья 278 ⁵ . Компьютерный саботаж Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты «а» и «б» части 2 небольшой тяжести.	Статья 253. Компьютерный саботаж Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2) части 2 – средней тяжести. Часть 3 – тяжкое.	Статья 273. Неправомерное вмешательство в компьютерную систему или компьютерную информацию Часть 1 и 2 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2), 3) части 3 – средней тяжести. Часть 4 – средней тяжести.	Статья 207 (227-4). Умышленное нарушение работы информационной системы или сетей телекоммуникаций Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2) части 2 – средней тяжести. Пункты 1), 2) части 3 – тяжкое.
5	Статья 289. Неправомерное завладение компьютерной информацией Часть 1 – небольшой тяжести. Часть 2 – средней тяжести. Пункты «а», «б», «в», «г» части 3 – тяжкое Пункты «а», «б» части 4 – особо тяжкое.	Статья 352. Неправомерное завладение компьютерной информацией Небольшой тяжести.	Статья 301. Незаконное завладение компьютерной информацией Часть 1 – небольшой тяжести. Часть 2 – средней тяжести. Пункты «а», «б», «в», «г» части 3 – тяжкое Пункты «а», «б», «в», части 4 – тяжкое.	-----	Статья 254. Неправомерное завладение компьютерной информацией Часть 1 – небольшой тяжести. Часть 2 – средней тяжести. Пункты 1), 2), 3), 4) части 3 тяжкое. Пункты 1), 2) части 4 – особо тяжкое.	Статья 272. Неправомерное завладение компьютерной информацией Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2), 3) части 2 – средней тяжести. Часть 3 – средней тяжести.	Статья 208 (227-5). Неправомерное завладение информацией Часть 1 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2) части 2 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2) части 3 – тяжкое.
6	Статья 290. Изготовление и сбыт специальных средств для получения неправомерного доступа к компьютерной системе или сети Небольшой тяжести	Статья 353. Изготовление либо сбыт специальных средств для получения неправомерного доступа к компьютерной системе или сети Небольшой тяжести	Статья 302. Изготовление и сбыт специальных средств для получения неправомерного доступа к компьютерной системе или сети Небольшой тяжести	Статья 278 ³ . Изготовление с целью сбыта либо распространение специальных средств для получения незаконного (несанкционированного) доступа к компьютерной системе Часть 1 – небольшой тяжести.	Статья 255. Изготовление или сбыт специальных средств неправомерного доступа (проникновения) к компьютерной информации и Небольшой тяжести	Статья 273-1. Оборот средств, изготовленных для совершения киберпреступлений Часть 1 – небольшой тяжести. Часть 2 – небольшой тяжести. Часть 3 – небольшой тяжести. Пункты 1), 2), 3) части 4 – средней тяжести.	Статья 212 (227-9). Предоставление услуг для размещения интернет-ресурсов, преследующих противоправные цели Часть 1 – небольшой тяжести. Часть 2 – тяжкое.

№	Модельный Уголовный Кодекс	УК Беларуси	УК Таджикистана	УК Узбекистана	УК Армении	УК Азербайджана	УК Казахстана
				Пункты «а», «б», «в», «г» части 2 – <u>небольшой тяжести.</u>			
7	Статья 291. Разработка, использование и распространение вредоносных программ Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 2 - <u>средней тяжести.</u>	Статья 354. Разработка, использование либо распространение вредоносных программ Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 2 – <u>тяжкое.</u>	Статья 303. Разработка, использование и распространение вредоносных программ Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 2 - <u>средней тяжести.</u>	Статья 278 ⁶ . Создание, использование или распространение вредоносных программ Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Пункты «а», «б», «в», «г» части 2 – <u>небольшой тяжести.</u>	Статья 256. Разработка, использование и распространение вредоносных программ Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Пункты 1), 2), 3) части 2 <u>средней тяжести.</u>	-----	Статья 210 (227-7). Создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов Часть 1 - <u>средней тяжести.</u> Пункты 1), 2), 3) части 2 <u>тяжкое.</u> Пункты 1), 2) части 3 <u>тяжкое.</u>
8	Статья 292. Нарушение правил эксплуатации и компьютерной системы или сети Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Части 2 и 3 – <u>средней тяжести.</u>	Статья 355. Нарушение правил эксплуатации компьютерной системы или сети Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 2 – <u>средней тяжести.</u> Часть 3 - <u>тяжкое.</u>	Статья 304. Нарушение правил эксплуатации компьютерной системы или сети Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 2 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 3 – <u>средней тяжести.</u>	Статья 278 ¹ . Нарушение правил информатизации Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 2 - <u>небольшой тяжести.</u>	Статья 257. Нарушение правил эксплуатации и компьютерной системы или сети Часть 1 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 2 - <u>небольшой тяжести.</u> Часть 3 – <u>средней тяжести.</u>	-----	-----

Наглядно в таблице 1 мы видим, что в отечественное уголовное законодательство почти полностью соответствует Модельному уголовному кодексу, за исключением ст. 292 Модельного УК «Нарушение правил эксплуатации компьютерной системы или сети», которая у нас отсутствует.

Вместе с тем, в УК РК имеются следующие статьи УК:

- Статья 209 (227-6). Принуждение к передаче информации (Часть 1 - *небольшой тяжести. Пункты 1), 2) и 3) части 2 - тяжкое. Пункты 1) и 2) части 3 – тяжкое.*);

- Статья 211 (227-8). Неправомерное распространение электронных информационных ресурсов ограниченного доступа (Часть 1 –

средней тяжести. Пункты 1), 2) и 3) части 2 - средней тяжести. Пункты 1) и 2) части 3 – тяжкое.);

- Статья 213 (227-10). Неправомерные изменение идентификационного кода абонентского устройства сотовой связи, устройства идентификации абонента, а также создание, использование, распространение программ для изменения идентификационного кода абонентского устройства (Часть 1 - *проступок. Часть 2 - небольшой тяжести. Часть 3 – средней тяжести.*).

Указанные нормы не только отсутствуют в Модельном уголовном кодексе, но также их нет в уголовных кодексах стран СНГ. Здесь мы можем сказать, что при унификации и

гармонизации уголовного законодательства Казахстана может поделиться своим опытом.

Далее рассмотрим УК Российской Федерации [23], Кыргызской Республики [24] и Туркменистана [25].

По мнению И.Ю. Лоскутова [26] Уголовные кодексы Российской Федерации, Кыргызской

Республики и Туркменистана при формировании глав по киберпреступлениям взяли за основу Соглашение о сотрудничестве государств - участников СНГ в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации [27], что подтверждается при сравнении и наглядно показано в таблице 2.

Таблица 2

№	Соглашение о сотрудничестве государств - участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации	УК России	УК Кыргызстана	УК Туркменистана
		Раздел 9. Преступления против общественной безопасности и общественного порядка. Глава 28. Преступления в сфере компьютерной информации.	Глава 28. Преступления в сфере компьютерной информации.	Раздел 13. Преступления в сфере компьютерной информации. Глава 33. Преступления в сфере компьютерной информации.
1	п/п.а) п.1 ст. 3 осуществление неправомерного доступа к охраняемой законом компьютерной информации, если это деяние повлекло уничтожение, блокирование, модификацию либо копирование информации, нарушение работы ЭВМ, системы ЭВМ или их сети;	Статья 272. Неправомерный доступ к компьютерной информации	Статья 289. Неправомерный доступ к компьютерной информации (Исключена в соответствии с Законом КР от 25 июня 2007 года №91).	Статья 334. Неправомерный доступ к компьютерной информации
2	п/п б) п. 1 ст. 3 создание, использование или распространение вредоносных программ;	Статья 273. Создание, использование и распространение вредоносных компьютерных программ	Статья 289. Создание, использование и распространение вредоносных программ ЭВМ	Статья 335. Создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ
3	п/п в) п. 1 ст. 3 нарушение правил эксплуатации ЭВМ, системы ЭВМ или их сети лицом, имеющим доступ к ЭВМ, системе ЭВМ или их сети, повлекшее уничтожение, блокирование или модификацию охраняемой законом информации ЭВМ, если это деяние причинило существенный вред или тяжкие последствия;	Статья 274. Нарушение правил эксплуатации средств хранения, обработки или передачи компьютерной информации и информационно-телекоммуникационных сетей.	Статья 291. Нарушение правил эксплуатации ЭВМ, системы ЭВМ или их сети (Утратил силу в соответствии с Законом КР от 10 февраля 2010 года №27)	-----
4	п/п г) п. 1 ст. 3 незаконное использование программ для ЭВМ и баз данных, являющихся объектами авторского права, а равно присвоение авторства, если это			Статья 333. Нарушение законодательства о правовой охране алгоритмов, программ для

деяние существенный ущерб;	причинило		электронных вычислительных машин (ЭВМ), баз данных и топологий интегральных микросхем
-------------------------------	-----------	--	---

Учитывая эти различия, мы полагаем, что необходима дальнейшее продолжение работы по унификации и гармонизации уголовного законодательства в рамках СНГ, ОДКБ, ШОС и ЕАЭС.

По мнению Л.И. Бутусовой «особо важно подчеркнуть необходимость разработки единого подхода к явлению киберпреступности, так как отсутствие общепринятых и нормативно закрепленных дефиниций «Интернет», «киберпреступление», «киберпреступность», «компьютерные преступления», позволяет преступникам избегать юридической ответственности, пользуясь несогласованностью правовых баз различных государств. Преступники могут совершать преступления из

страны, где подобная деятельность не является противозаконной» [28].

Далее сравнительный анализ ст.ст. 227 и 227-1 УК с Главой 7-1 (Глава 7 нового УК) показал, что:

- 1) ч.1 ст.227 УК охватывает ст.ст. 227-2 (ст.205), 227-3 (ст.206), 227-4 (ст. 207), 227-5 (ст. 208) УК;
- 2) ч.3 ст. 227 УК охватывает ст. 227-7 (ст. 210) УК;
- 3) ст. 227-1 УК изложена в ст.227-10 (ст. 213) УК;
- 4) новыми составами преступления, которые не охватываются ст. 227 УК являются ст. 227-6 (ст.209), 227-8 (ст. 211), ст.227-9 (ст.212) УК, что в табличной форме выглядит следующим образом:

Таблица 3

Уголовный кодекс РК (по сост. на 7.03.14 г.)	Уголовный кодекс РК (по сост. на 3.07.14 г.)	Уголовный кодекс РК 2015 г.
Статья 227 (ч.1)	Статья 227-2	Статья 205
Статья 227 (ч.1)	Статья 227-3	Статья 206
Статья 227 (ч.1)	Статья 227-4	Статья 207
Статья 227 (ч.1)	Статья 227-5	Статья 208
Статья 227 (ч.3)	Статья 227-7	Статья 210
Статья 227-1	Статья 227-10	Статья 213
---	Статья 227-6	Статья 209
---	Статья 227-8	Статья 211
---	Статья ст.227-9	Статья 212

Необходимо отметить, что глава 7-1 УК РК с некоторыми изменениями перенесена в новый УК РК, вступивший в силу 1 января 2015 года.

Так, в новом УК глава о киберпреступлениях имеет следующие изменения и дополнения:

- 1) наименование главы «Преступления против безопасности информационных технологий» заменено на «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи»;
- 2) в соответствии с Законом Республики Казахстан «Обинформатизации» от 11 января 2007 года № 217-III слова «на машинном носителе» заменены на слова «на электронном носителе»;

3) слова «организованная группа» заменены на слова «преступная группа» в соответствии с п.24 ст. 3 УК;

4) диспозиция статьи 210 УК дополнены словами «абонентского устройства» и «программного продукта»;

5) дополнены основным видом наказания как «исправительные работы» следующие статьи 205 (ч.ч. 1-3), 206 (ч.ч.1-2), 207 (ч.ч.1-2), 208 (ч.ч.1-2), 209 (ч.1), 210 (ч.1), 211 (ч.1), 212 (ч.1), 213 (ч.ч.1-2);

6) исключен дополнительный вид наказания как «конфискация имущества» из следующих статьей 206 (ч. 3), 207 (ч. 3), 208 (ч. 3), 210 (ч. 3), 211(ч.ч. 2-3), 212 (ч.ч.1-2), 213(ч. 3)УК;

7) исключен основной вид наказания как «ограничение свободы» из следующих статей 205 (ч. 2), 206 (ч.1)УК;

8) дополнены основным видом наказания как «арест» следующие статьи 205 (ч.ч.1-2), 206 (ч.1), 208 (ч.1), 211 (ч.1), 213 (ч.1)УК;

9) увеличен срок с трех до пяти лет по дополнительному наказанию как лишение права занимать определенную должность или заниматься определенной деятельностью по следующим статьям 207 (ч.3), 209 (ч. 3), 210 (ч. 3), 211 (ч. 3)УК.

В последующем уже в Главу 7 УК РК 2015 г. внесены еще 3 законодательные поправки:

1) «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики

Казахстан по вопросам информатизации» от 24 ноября 2015 года [29];

2) «О внесении изменений и дополнении в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам информации и коммуникаций» от 28 декабря 2017 года [30];

3) «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» от 12 июля 2018 года [31].

Все эти изменения и дополнения отражены в действующем УК РК.

Далее проведем анализ уголовно-правовой статистики.

Диаграмма 1

За 11 лет мы наблюдаем неустойчивую динамику регистрации (возбуждения) уголовных правонарушений. Однако с 2015 года идет снижение регистрации данной категории уголовных дел.

Анализ зарегистрированных уголовных правонарушений в сфере информатизации и

связи характеризуется снижением на 37,45% (с 107 до 72) в сравнении с 2017 годом. Аналогичная тенденция снижения по количеству уголовных дел направленных в суд, а также по делам прекращенных по реабилитирующим обстоятельствам. В табличной форме данные показатели выглядят следующим образом:

Таблица 4

№ Года, статьи УК	Кол-во угол.дел, которые находились в производстве	Кол-во правонаруш., зарегистрир. ЕРДР в отчетном периоде	Кол-во уголов. дел, которые окончены производством	Кол-во угол.дел, которые направлены в суд	Кол-во угол.дел, которые прекращены по не реабилитир. осн.	Кол-во угол.дел, которые прекращены по реабилитир. осн.	Кол-во угол.дел прерваны сроки досудеб. расслед.
2016	182	132	40	29	11	214	29
205	64	44	9	4	5	63	3
206	12	9	1	1	0	12	1
207	12	11	0	0	0	9	9
208	25	20	4	4	0	31	4
209	1	0	0	0	0	0	1
210	37	24	25	20	5	19	8
211	22	17	1		1	70	1
212	2	2	0	0	0	4	2
213	7	5	0	0	0	6	0

2017	160	107	11	3	8	151	27
205	81	53	5	0	5	54	3
206	28	22	1		1	13	5
207	7	7	0	0		7	5
208	9	4	1	1		18	1
209	0	0	0	0			
210	13	11	2	1	1	10	8
211	15	7	0	0		40	2
212	1	1	0	0		2	1
213	6	2	2	1	1	7	2
2018	168	72	14	6	8	76	17
205	89	28	6	1	5	24	2
206	31	13	4	3	1	17	
207	7	5	0	0	0	7	7
208	15	11	1	1	0	5	0
209	1	1	0	0	0	0	1
210	7	4	2	0	2	5	5
211	14	7	1	1	0	14	1
212	1	1	0	0	0	0	1
213	3	2	0	0	0	4	0

При этом количество дел, поступивших в суд по уголовным правонарушениям в сфере информационных технологий очень низкий.

Так в 2016 г. в суд поступило 12 дел (все дела прекращены за примирением сторон), 2017 г. - 1

(возвращено прокурору), 2018 г. – 4 (2 дела в производстве, по 1 делу вынесен приговор, 1 дело возвращено прокурору). Указанные данные в табличной форме выглядят следующим образом:

Таблица 5

№	Остаток неоконченных дел на начало отчетного периода	Поступило дел за отчетный период	Количество лиц по делам, поступившим в суд	Рассмотрено дел с вынесением приговора	Всего прекращено дел	в виду примирения с потерпевшим	Количество лиц, уголовные дела в отношении которых возвращены прокурору	Количество потерпевших
2016	2	12	12	0	14	14	0	8
210 ч.1 УК	2	12	12	0	14	14	0	8
2017	0	1	1	0	0	0	1	1
210 ч.1 УК	0	1	1	0	0	0	1	1
2018	0	4	4	1			1	4
206 ч.1 УК	0	2	2				1	3
206 ч.2 УК	0	1	1	1				1
211 ч.2 УК		1	1					

Многие могут сказать, что сведения таблиц №4 и №5 не соответствуют, так как количество

дел направленных в суд и поступивших в суд отличаются. Здесь мы поясним, что в таблице № 3 указаны дела, поступившие в суд, которые

квалифицированы по одной статье УК, то есть по Главе 7 УК РК. Остальные дела также поступили в суд, но в рамках соединенных уголовных дел, где номер основного уголовного дела квалифицировано по другой статье УК РК.

Однако по данным Службы реагирования на компьютерные инциденты (*далее – KZ-CERT*) в Республике Казахстан с 2014 года идет рост компьютерных инцидентов.

Таблица 6

Годы	Количество компьютерных инцидентов
2014	12 790
2015	16 450
2016	17 883
2017	12 121*
2018	14 438**

*количество компьютерных инцидентов за 1 полугодие 2017 г.[32]

** количество компьютерных инцидентов без учета данных за 1-ый квартал 2018 г.

Полагаем, что правоохранительным органам необходимо изучить данный вопрос и при необходимости принять меры по внесению поправок в законодательство.

Также следует обратить внимание на уголовные правонарушения, в которых

компьютерные технологии указываются как квалифицирующие признаки. Нами ниже в таблицах показан перечень компьютерных преступлений.

Таблица 7

№/ года /статьи УК	ст.130 УК	ст.131 УК	ст.147 УК	ст.148 УК	ст.150 УК
2016 г.	0	0	59	11	1
2017 г.	0	0	22	9	0
2018 г.	0	0	29	7	0
№/ года /часть УК /пункт УК	Часть 2 УК	Часть 2 УК	Часть 3 УК	Часть 2 УК	Пункт 4 части 2 УК
2016 г.	0	0	59	7	1
2017 г.	0	0	14	4	0
2018 г.	0	0	16	5	0

Таблица 8

№/ года /статьи УК	ст.151 УК	ст.161 УК	ст.174 УК	ст.179 УК	ст.180 УК	ст.188 УК
2016 г.	0	0	151	5	3	215572
2017 г.	1	0	219	1	1	193154
2018 г.	0	0	139	6	1	180175
№/ года /часть УК /пункт УК	Часть 2 УК	Часть 2 УК	Часть 1 УК	Часть 2 УК	Часть 2 УК	Пункт 4 части 2 УК
2016 г.	0	0	138	4	2	31
2017 г.	0	0	200	0	1	112
2018 г.	0	0	131	3	1	240

Таблица 9

№/ года /статьи УК	ст. 190 УК	ст. 195 УК	ст. 223 УК	ст. 256 УК	ст. 258 УК	ст. 266 УК
2016 г.	30358	846	6	157	20	6
2017 г.	27467	807	5	133	18	5
2018 г.	29282	472	4	82	14	5
№/ года /часть УК /пункт УК	Пункт 4 части 2 УК	Пункт 3 части 3 УК	Часть 1 УК	Часть 2 УК	Часть 1 УК	Часть 1 УК
2016 г.	1047	50	6	122	19	3
2017 г.	2007	25	4	99	12	2
2018 г.	476	17	3	54	14	4

Таблица 10

№/ года /статьи УК	ст. 274 УК	ст. 373 УК	ст. 375 УК	ст. 376 УК	ст. 378 УК	ст. 402 УК
2016 г.	65	0	0	0	1078	0
2017 г.	54	0	0	0	963	1
2018 г.	51	0	0	1	826	0
№/ года /часть УК /пункт УК	Пункт 3 части 2 УК	Часть 2 УК	Часть 2 УК	Часть 2 УК	Часть 2 УК	Часть 1 УК
2016 г.	37	0	0	0	177	0
2017 г.	36	0	0	0	155	1
2018 г.	33	0	0	0	132	0

В ходе расследования уголовных дел могут возникнуть проблемы по квалификации преступлений, так как имеется разъяснение Верховного Суда Республики Казахстан (далее – ВС РК) только по ст. 190 УК РК (Мошенничество) в каких случаях деяния подлежат квалификации по совокупности уголовных правонарушений по ст.ст. 190 и 205, а также по ст.ст. 190 и 206 УК РК (п. 9 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 года № 6 «О судебной практике по делам о мошенничестве») [33].

Заключение

Полагаем, что работа по противодействию киберпреступлениям должна осуществляться по следующим направлениям:

1) Взаимодействие:

- правоохранительных органов с KZ-CERT.

Это позволит оперативно реагировать на киберпреступления с позиции их расследования и раскрытия;

- международное – в рамках СНГ, ОДКБ, ШОС и ЕАЭС.

Это позволит гармонизировать и унифицировать уголовное и уголовно-процессуальное законодательство стран

участниц указанных организаций при расследовании преступлений совершенных на территории нескольких государств;

2) разработка самостоятельного Нормативного постановления ВС РК по киберпреступлениям.

Это упростит работу правоохранительных органов при расследовании данной категории уголовных дел в части квалификации деяния и выработке единообразной практики;

3) создание специализированных подразделений по аналогии с «Управлением-К» МВД РК в органах прокуратуры, СЭР либо введение штатных должностей следователей, оперуполномоченных сотрудников, процессуальных прокуроров, судей специализирующихся на киберпреступлениях;

4) повышение квалификации сотрудников правоохранительных органов, судебных экспертов и судей.

Таким образом, реализация указанных направлений повысит эффективность и качество расследования уголовных дел, и рассмотрение в суде. В целом будет способствовать усовершенствованию деятельности по противодействию киберпреступности, как внутри страны, так и на уровне региона.

Список использованной литературы:

- 1 Рейтинг электронного правительства ООН.[Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.tadviser.ru/index.php/> (дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники
- 2 Барлыбаева, С.Х. Информационное общество в казахстанской перспективе[Электрон.ресурс]. - 2019. –URL: <http://articlekz.com/article/7844>(дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.
- 3 Киберпреступники нажимаются на самых бедных [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <https://www.unodc.org/unodc/ru/frontpage/2018/May/much-work-to-do-and-no-time-to-waste-in-cybercrime-fight--says-un-chief.html>) (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.
- 4 Толубекова, Б.Х. Компьютерная преступность: уголовно-правовые и процессуальные аспекты: Учебное пособие. – Караганда: ВШ МВД СССР, 1991. - 82 с.
- 5 См.: Закон Республики Казахстан «О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года № 527-IV. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1200000527>(дата обращения: 15.04.2019) – интернет источники.
- 6 Толубекова, Б.Х. Проблемы совершенствования борьбы с преступлениями, совершаемыми с использованием компьютерной техники // Дисс... на соискание ученой степени д.ю.н. (12.00.08 + 12.00.09). – Алматы, 1998. – 410 с.
- 7 Зинкевич, Е.И. Основы криминалистической диагностики и идентификации компьютерных принтеров и документов, исполненных на них // Дисс... на соискание ученой степени к.ю.н. (12.00.09). – Алматы, 2000. – 184 с.
- 8 Сеитов, Т.Б. Международно-правовое сотрудничество государств в борьбе с компьютерной преступностью // Дисс... на соискание ученой степени к.ю.н. (12.00.09). – Алматы, 2002. – 120 с.
- 9 Назмышев, Р.А. Актуальные проблемы совершенствования практики расследования преступлений в сфере компьютерной информации // Дисс... на соискание ученой степени к.ю.н. – 2003. – 178 с.
- 10 Казанцев, В.В. Организационно-правовые проблемы использования криминалистических экспертиз при расследовании преступлений в сфере высоких информационных технологий. Дисс... на соискание ученой степени к.ю.н. (12.00.09). – Алматы, 2003. – 151 с.
- 11 Сырбу, А.В. Процессуальный порядок получения и использования информации с технических каналов связи в уголовном судопроизводстве // Дисс... на соискание ученой степени к.ю.н. (12.00.09). – Алматы, 2005. – 191 с.
- 12 Нугманова, А.Т. Преступления в сфере высоких технологии: теория и практика их расследования на первоначальном этапе // Дисс... на соискание ученой степени к.ю.н. (12.00.09). – Алматы, 2007. – 180 с.
- 13 Беисов, Е.Ж. Применение компьютерных технологий для фиксации криминалистически значимой информации в процессе расследования // Дисс... на соискание ученой степени к.ю.н. (12.00.09). – Алматы, 2008. – 127 с.
- 14 Аратұлы, К. Уголовная политика в борьбе с компьютерной преступностью в условиях глобализации // Дисс... на соискание ученой степени: Юриспруденция – Алматы, 2013. – 166 с.
- 15 Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам деятельности органов внутренних дел» от 23 апреля 2014 года № 200-V // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1400000200> (дата обращения: 15.04.2019) – интернет источники.
- 16 Модельный уголовный кодекс принят Постановлением Межпарламентской Ассамблеи государств - участников Содружества Независимых Государств, Санкт-Петербург, 17 февраля 1996 года [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.cisats.org/1289/135/154/241> (дата обращения: 15.04.2019)– интернет источники.
- 17 Уголовный кодекс Республики Беларусь [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://platformarb.com/zakonodatelstvo/zakonodatelstvo-respubliki-belarus/kodeksy/ugolovnyj-kodeks-respubliki-belarus-2/> (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.
- 18 Уголовный кодекс Республики Таджикистан [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://mtmk.tj/ru/legislation/legislation-base/codecs/> (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.
- 19 Уголовный кодекс Республики Узбекистан [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: http://lex.uz/pages/getpage.aspx?lact_id=111457 (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.

- 20 Уголовный кодекс Республики Армения [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.parliament.am/legislation.php?sel=show&ID =1349&lang=rus#>(дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.
- 21 Уголовный кодекс Азербайджанской Республики [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: http://www.taxess.gov.az/uploads/qanun/2011/mecelleler/cinayet_mecellesi_rus.pdf (дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.
- 22 Уголовный кодекс Республики Казахстан. ИС Параграф (Юрист).
- 23 Уголовный кодекс Российской Федерации [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_180155/(дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.
- 24 Уголовный кодекс Кыргызской Республики [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: http://www.ibr.kg/ru/legislation/codes/427_ugolovnyj_kodeks_kyrgyzskoi_respubliki(дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.
- 25 Уголовный кодекс Туркменистана [Электрон.ресурс]. -2019. – URL: <http://www.wipo.int/edocs/lexdocs/laws/ru/tm/tm015ru.pdf>(дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.
- 26 Лоскутов, И.Ю Преступления в сфере информационных технологий в проекте новой редакции Уголовного кодекса Республики Казахстан (И.Ю. Лоскутов, Генеральный директор ТОО «Компания «ЮрИнфо»») [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: (<https://www.zakon.kz/4514668-prestuplenija-v-sfere-informacionnykh.html>) (дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.
- 27 Указ Президента Республики Казахстан «Об утверждении Соглашения о сотрудничестве государств - участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями в сфере компьютерной информации» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/U020000897_ (дата обращения: 15.04.2019) – интернет источники.
- 28 Бутусова, Л.И. К вопросу о киберпреступности в международном праве // Вестник экономической безопасности. №2 / 2016. С.48-52. С.49.
- 29 Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам информатизации» от 24 ноября 2015 года № 419-V // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1500000419>(дата обращения: 15.04.2019) – интернет источники.
- 30 Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам информации и коммуникаций» от 28 декабря 2017 года № 128-VI // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет[Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1700000128> (дата обращения: 15.04.2019) – интернет источники.
- 31 Закон Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов» от 12 июля 2018 года № 180-VI // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000180>(дата обращения: 15.04.2019) – интернет источники.
- 32 Статистика по отработанным инцидентам KZ-CERT. // Сведения получены из официального сайта KZ-CERT со страницы инфографика [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: www.kz-cert.kz/ru/page/604 (дата обращения: 15.04.2019) – интернет источники.
- 33 Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 29 июня 2017 года № 6 «О судебной практике по делам о мошенничестве» // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан Әділет [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://www.adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1800000180> (дата обращения: 15.04.2019) – интернет источники.

УДК:347.1
МРНТИ: 10.79.01

Ж.Ю. Сайлибаева¹

¹ *Институт истории и права КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

МАТЕРИАЛЬНЫЕ ОСНОВАНИЯ ЗАКЛЮЧЕНИЯ ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СОГЛАШЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация

Процессуальное соглашение — достаточно новое явление в уголовно-процессуальном праве Республики Казахстан. Исследование зарубежного опыта привнесло свои результаты в дело восприятия национальным правом Казахстана одноименного института. Однако путь его внедрения в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан (далее — УПК РК) был довольно сложным и сопровождался бурными обсуждениями, в ходе которых изначально аргументов против процессуального соглашения выдвигалось гораздо больше, чем в его пользу.

Ключевые слова: процессуальное соглашение, сделка о признании вины, соглашение о сотрудничестве

Ж.Ю. Сайлибаева¹

¹ *Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДЕ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ КЕЛІСІМ ЖАСАСУДЫҢ МАТЕРИАЛДЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу құқығы процессуалдық келісім - барынша жаңа құбылыс. Шетелдік тәжірибені Қазақстанның ұлттық әрі өз нәтижелерін қабылдау құқығы істі зерттеу институтының қосты. Алайда оның жолы енгізу Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіне (бұдан әрі - ҚР ҚДЖК) айтарлықтай қызу жүрді, оның барысында оның пайдасына қарағанда әлдеқайда көп болатын күрделі әрі талқылаулармен аргументтер процессуалдық келісім бастапқыда қарсы ұсынылды.

Түйін сөздер: процессуалдық келісім, кінәсінтану туралы мәміле, ынтымақтастық туралы келісім

Zh.Yu. Saylibayeva¹

¹ *Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Republic of Kazakhstan*

THE MATERIAL BASES OF THE CONCLUSION OF THE PROCEDURAL AGREEMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract

The procedural agreement - rather new phenomenon in law of criminal procedure of the Republic of Kazakhstan. The research of foreign experience introduced the results to perception by the national right of Kazakhstan of the institute of the same name. However the way of its introduction to the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan (further — the Code of Criminal Procedure of RK) was quite difficult and was followed by heated discussions during which initially arguments against the procedural agreement moved forward much more, than in its advantage.

Keywords: procedural agreement, transaction on recognition of fault, cooperation agreement

Концепция правовой политики Республики Казахстан (далее — РК) на период с 2010 по 2020 г. в числе основных направлений совершенствования уголовно-процессуального права определила законодательное развитие института процессуального соглашения [1]. Кроме того, реакция государства на высокий уровень преступности [2, с.53], потребности следственной и судебной практики, тренд диспозитивных начал в публичном уголовном процессе обратили взор законодателя на апробированный, доказавший свою состоятельность зарубежный опыт — упрощение (сокращение) процессуальной формы, ускорение процедур, основанных на признании подозреваемым, обвиняемым и подсудимым своей вины в совершении преступления и на соглашении о сотрудничестве указанных субъектов (а также осужденного) с органами уголовного преследования.

Работа по усовершенствованию УПК РК путем создания его новой редакции, длившаяся практически два года, характеризовалась таким объемом процессуально-правовых новелл (согласительное производство, следственный судья, депонирование, негласные следственные действия, досудебная конфискация, медиация и т.п.), которые по своим качественным признакам уже не могли отвечать требованиям новой редакции. Новая редакция должна основываться на известных положениях, подвергаемых определенной корректировке. В нашем случае речь шла о новых институтах, понятиях, категориях, т.е. таких правовых явлениях, которые впервые включались в уже известный УПК РК. В этих условиях отредактированный УПК больше претендовал на его признание в качестве нового Кодекса.

Наряду с этим, задачи, решаемые в рамках создания новой редакции, отчасти сохранили свою значимость в условиях трансформации новой редакции в новый кодекс. Таким образом, система принципов, законодательно закрепленная в УПК РК в 1997 году, практически не изменилась уже в условиях нового УПК РК 2014 года [3].

Процессуальное соглашение - это соглашение, заключаемое между прокурором и подозреваемым, обвиняемым или подсудимым на любой стадии уголовного процесса или осужденным в порядке и по основаниям, предусмотренным УПК.

Порядок заключения процессуального соглашения регламентирован в разделе 13 УПК РК. Законом предусмотрена возможность

заключения двух видов процессуальных соглашений: в форме сделки о признании вины - по преступлениям небольшой, средней тяжести либо тяжким преступлениям - в случае согласия подозреваемого, обвиняемого с подозрением, обвинением; в форме соглашения о сотрудничестве - по всем категориям преступлений при способствовании раскрытию и расследованию преступлений, совершенных преступной группой, особо тяжких преступлений, совершенных иными лицами, а также экстремистских и террористических преступлений (ст. 612 УПК).

Сделка о признании вины предполагает добровольность волеизъявления подозреваемого, обвиняемого на заключение такого соглашения, если они не оспаривают подозрение, обвинение, имеющиеся по делу доказательства, характер и размер причиненного вреда, а также, если потерпевший согласен с заключением такой сделки (ст. 613 УПК).

При этом, согласно ч. 3 ст. 55 Уголовного кодекса РК, по делам, по которым выполнены все условия процессуального соглашения, срок или размер наказания за совершенное уголовное правонарушение не может превышать половины максимального срока или размера наиболее строгого вида наказания, предусмотренного соответствующей статьей уголовного закона. В соответствии со ст. 67 УК лицо, выполнившее все условия процессуального соглашения, может быть освобождено от уголовной ответственности.

Основными последствиями заключения такого соглашения являются возможность сокращенного судебного разбирательства дела в суде или его рассмотрение в порядке согласительной процедуры, а также то, что потерпевший, подписавший такую сделку, теряет право в дальнейшем изменять требование о размере возмещения ущерба. Подозреваемый, обвиняемый имеют право отказаться от процессуального соглашения до удаления суда в совещательную комнату для принятия решения. Процессуальное соглашение не лишает потерпевшего и гражданского истца права на предъявление гражданского иска в данном уголовном деле или в порядке гражданского судопроизводства (ст. 614 УПК).

Сделки о признании вины могут быть заключены по преступлениям небольшой, средней тяжести либо тяжким преступлениям - в случае согласия подозреваемого, обвиняемого с подозрением, обвинением.

Законодатель указывает, что процессуальное соглашение не может быть заключено с лицами, совершившими запрещенное уголовным законом деяние в состоянии невменяемости или заболевшими после совершения преступления психическим расстройством.

Заключение процессуального соглашения не освобождает лицо от гражданско-правовой ответственности перед лицами, признанными потерпевшими, и гражданским истцом.

Для заключения процессуального соглашения в форме сделки о признании вины должны присутствовать следующие условия:

1) добровольное изъявление подозреваемым, обвиняемым желания на заключение процессуального соглашения;

2) подозреваемый, обвиняемый не оспаривают подозрение, обвинение и имеющиеся по делу доказательства в совершении преступления, характер и размер причиненного ими вреда;

3) согласие потерпевшего на заключение процессуального соглашения.

Есть и прямые запреты. Так, процессуальное соглашение в форме сделки о признании вины не может быть заключено:

1) в отношении совокупности преступлений, если хотя бы одно из них не соответствует требованиям, предусмотренным законом;

2) если хотя бы один из потерпевших не согласен с заключением процессуального соглашения.

Последствиями заключения процессуального соглашения в форме сделки о признании вины являются:

1. Срок досудебного расследования по таким делам предусмотрен ст.192 УПК и не должен превышать один месяц по делам дознания и два месяца по делам предварительного следствия с момента заключения процессуального соглашения (регистрации заявления в Едином реестре досудебных расследований).

2. Судебное разбирательство по данной категории дел проводится в согласительном производстве и в сокращенном порядке в 10-дневный срок, в исключительных случаях этот срок может быть продлен до 20 суток. Потерпевший, давший согласие на заключение процессуального соглашения, вправе в дальнейшем изменять требование о размере возмещения ущерба.

Вместе с тем, подозреваемый, обвиняемый имеют право отказаться от процессуального соглашения в любой момент до удаления суда в совещательную комнату для принятия решения.

Процессуальное соглашение не лишает потерпевшего и гражданского истца права на предъявление гражданского иска в данном уголовном деле или в порядке гражданского судопроизводства. Отказ сторон от заключения процессуального соглашения не препятствует заявлению ходатайства о его заключении повторно.

Процессуальное соглашение подписывается всеми указанными лицами: прокурором, подозреваемым, обвиняемым, его защитником. До подписания процессуального соглашения подозреваемый, обвиняемый имеют право наедине и конфиденциально обсудить его положения со своим защитником.

В ст. 67 Уголовного Кодекса Республики Казахстан введено новое основание для освобождения от уголовной ответственности, а именно выполнение лицом всех условий процессуального соглашения, также с установлением поручительства.

Согласно ст.55 ч.3 УК по делам, по которым выполнены все условия процессуального соглашения, срок или размер наказания за совершенное уголовное правонарушение не может превышать половины максимального срока или размера наиболее строгого вида наказания, предусмотренного соответствующей статьей Особенной части настоящего Кодекса.

Таким образом, из приведенных выше требований закона следует, что сделка о признании вины возможна только при добровольном изъявлении подозреваемым, обвиняемым желания на заключение такого соглашения, если они не оспаривают подозрение, обвинение, имеющиеся по делу доказательства, характер и размер причиненного вреда, а также, если потерпевший согласен с заключением такой сделки (ст. 613 УПК).

Вторым условием возможности заключения процессуального соглашения является тот факт, что подсудимый не оспаривает обвинение и имеющиеся по делу доказательства в совершении преступления, характер и размер причиненного вреда. Следовательно, судья обязан выяснить и этот немаловажный момент.

Третьим условием является согласие потерпевшего. Без согласия потерпевшего процессуальное соглашение не заключается. Если потерпевший согласен, то с учетом его мнения по вопросу возмещения причиненного преступлением вреда прокурор и сторона защиты в разумный срок заключают процессуальное соглашение, которое излагается в письменном виде и подписывается его

участниками (ст. 615 УПК). Принимая во внимание то обстоятельство, что приговор, вынесенный в согласительном производстве, может быть обжалован только осужденным и его защитником, выяснение позиции потерпевшего является очень важным моментом. В законе указано, что судебное заседание проводится с участием подсудимого, защитника и прокурора. То есть закон не обязывает суд вызывать потерпевшего. Потерпевший может быть вызван судьей. Полагаю, что суду необходимо обязательно вызывать потерпевшего для выяснения его позиции. Судьи не должны допустить нарушения прав потерпевшего. Ему должны быть еще раз разъяснены его права, последствия согласия на заключение процессуального соглашения между прокурором и подсудимым. Суд должен убедиться в том, что потерпевший понял сущность данного института, и выразил свою волю добровольно и осознанно. Если суд данное требование не выполнит или выполнит ненадлежащим образом, то мы в таком случае породим недовольство граждан, претерпевших от преступления, нанесем урон авторитету судебной власти.

Еще один аспект, на который хотелось бы обратить внимание. Несмотря на двусторонний характер соглашения, никаких обязательств стороны обвинения в нем нет. При заключении процессуального соглашения, прокурор будет вправе лишь просить суд рассмотреть уголовное дело в особом порядке. Каких-либо реальных льгот обвиняемому он обещать не уполномочен. Вдобавок к этому суд может вернуть уголовное дело прокурору ввиду отсутствия оснований применения согласительного производства, для заключения нового процессуального соглашения, либо вообще отказать в рассмотрении дела в порядке согласительного производства и возвратить дело прокурору в случае возникновения сомнений в виновности подсудимого.

Тут снова следует сказать о важности человеческого фактора. Ведь если недобросовестный прокурор, имея умысел на то, чтобы не проводить надлежащее досудебное расследование, зная, что привлеченное лицо невиновно, путем обмана и злоупотребления доверием этого лица, пообещает золотые горы и, к примеру, даже возможное освобождение от ответственности по ст. 67 УК, склонит лицо к подписанию процессуального соглашения, то вполне может иметь место судебная ошибка. В связи с этим судьи должны очень внимательно подходить к рассмотрению этих дел. Тщательно

и всесторонне изучать материалы дела, выяснить условия заключения такого процессуального соглашения.

Несмотря на возможность нарушения прав лиц, привлеченных к уголовной ответственности, подозреваемому и обвиняемому есть практический смысл заключать такое соглашение и рассчитывать на то, что мера наказания ему будет снижена либо он вообще будет освобожден от уголовной ответственности. Так, если суд сочтет досудебное соглашение соответствующим закону и в должной мере исполненным, то мера наказания обязательно будет значительно более мягкой.

И, опять же, возможность назначения более мягкого наказания или освобождения его от уголовной ответственности зависит только от усмотрения суда, поскольку тот или иной исход дела не является предметом процессуального соглашения, а является правом суда. Таким образом, весьма неопределенную перспективу судебного рассмотрения уголовного дела и отсутствие положений об ответственности государственных органов за несоблюдение условий подписанного прокурором соглашения следует признать главным недостатком процессуального соглашения.

При процессуальном соглашении в форме сделки о признании вины удовлетворяются иски требования потерпевшего, что является отражением его законного интереса в имущественной части; удовлетворяются интересы виновного лица при обеих формах процессуального соглашения, состоящие в наступлении менее суровых последствий по сравнению с полновесным публичным обвинением; инициатором и обязательным субъектом процессуального соглашения является прокурор, обеспечивающий государственные интересы в процессе [4].

Как показывает практика, с момента введения института согласительных процедур, судами города Астаны рассмотрено в согласительном производстве 63 уголовных дела, из них 11 по преступлениям средней тяжести, 52 – по тяжким преступлениям. Все уголовные дела рассмотрены в согласительном производстве по процессуальным соглашениям в форме сделки о признании вины [5].

Уголовных дел, рассмотренных по соглашению о сотрудничестве нет, на это влияют следующие факторы: отсутствие судебно-следственной практики, несовершенство некоторых норм закона, касающихся применения согласительных процедур и т.д.

Главная проблема реализации данного института заключается в том, что на стадии досудебного расследования органом уголовного преследования, не разъясняется право подозреваемому (обвиняемому) заявить ходатайство прокурору либо выразить ему свое согласие о заключении процессуального соглашения.

Более того, лицам, подозреваемым в совершении преступлений, а также потерпевшим на стадии досудебного расследования не разъясняется сущность процессуального соглашения, имеют факты заблуждения лиц относительно последствий заключения такой сделки. В связи с чем, суды вынуждены возвращать уголовные дела прокурору для составления нового процессуального соглашения.

В этой связи, учитывая важность и значимость нового института согласительных процедур, правильного применения процессуальных соглашений, назрела необходимость усилить и активизировать работу органа уголовного преследования по разъяснению применения положений Главы 63 УПК.

Согласно данным судебной практики с начала этого года судами Акмолинской области рассмотрено 42 уголовных дела в порядке согласительного производства.

Из них 30 дел рассмотрено с вынесением обвинительных приговоров. По 9 делам вынесены постановления: 6 постановлений о возвращении прокурору для составления нового соглашения, 2 постановления об отказе в рассмотрении дела в согласительном производстве, 1 постановление о возвращении дела прокурору в связи с отсутствием оснований для применения согласительного производства.

Имеют место три факта, когда дела поступали в суд с процессуальным соглашением, однако судом производство по делам было прекращено за примирением подсудимого с потерпевшим [6].

Полагаем, что такой вариант событий основан на законе. В данном случае, виновное лицо сначала идет на соглашение с прокурором, признавая вину, соглашаясь на определенное наказание, впоследствии, уже в судебном заседании, возместив в полном объеме ущерб потерпевшему, заключает соглашение с потерпевшим о примирении.

Если говорить о вынесенных приговорах, то следует отметить, что в результате того, что рассмотрение дел в согласительном производстве является новеллой для судей, имеют место не совсем правильное составление приговоров по форме. Одни суды вообще не касаются в приговорах существа обвинения, его доказанности, не указывают о согласии потерпевших. Другие суды полно отражают сущность обвинения, имеющуюся доказательную базу, приводят мотивы принятого решения.

В соответствии со ст. 627 ч.2 УПК, регламентирующей структуру и содержание обвинительного приговора в согласительном производстве, законодатель не требует от суда приведения доказательств виновности подсудимого. Однако, по моему мнению, судья обязан исследовать этот вопрос, поскольку без выяснения обстоятельств виновности лица, нельзя постановить обвинительный приговор.

Общие положения согласительного производства не отменяют принцип презумпции невиновности. Каждый считается невиновным, пока его виновность в совершении уголовного правонарушения не будет доказана в предусмотренном порядке, установлена вступившим в законную силу приговором суда. Обвинительный приговор не может быть основан на предположениях и должен быть подтвержден достаточной совокупностью допустимых и достоверных доказательств.

Список использованных источников:

1. *О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года №858. [Электрон.ресурс]. -2010. –URL: <http://adilet.zan.kz/rus>(дата обращения 15 май 2019г.)- интернет источники.*
2. *Fisher, G. Plea bargaining's triumph: a history of plea bargaining in America / G. Fisher. — Stanford, CA : Stanford Univ. Press, 2003. -397 p.*
3. *Хведелидзе, М. Процессуально-правовые основы принципов, регулирующих институт процессуального соглашения // Хабаршы/Вестник КазНПУ имени Абая. -№3. -2017.*
4. *Мергенова, Г. Процессуальное соглашение – новый этап к сотрудничеству. [Электрон.ресурс]. -2018. –URL: www.zakon.kz (дата обращения 20 ноября 2018г.)- интернет источники.*
5. *Ахпанов, А.Н. Процессуальные соглашения в уголовном судопроизводстве: законотворческий опыт Республики Казахстан // Криминологический журнал байкальского государственного университета экономики и права. -2015. -Т.9. -№2. – С.343-350*
6. *Бердыгулова, Ж. Проблемные вопросы, возникающие при заключении процессуальных соглашений [Электрон.ресурс]. -2019. –URL: <http://akm.sud.kz> (дата обращения 22 ноября 2018г.)- интернет источники.*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСС УГОЛОВНЫЙ ПРОЦЕСС CRIMINAL PROCEEDING

УДК: 341.1
МРНТИ: 10.79.01

Н.Б. Калкаева¹

*¹Институт истории и права КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ЗАКОНОДАТЕЛЬНАЯ ОСНОВА ПРОЦЕССУАЛЬНОГО СОГЛАШЕНИЯ В УГОЛОВНОМ ПРОИЗВОДСТВЕ

Аннотация

В статье автор рассматривает вопрос нормативного регулирования нового института процессуального соглашения по новому уголовно-процессуальному законодательству Республики Казахстан. Изучен процессуальный порядок заключения в форме сотрудничества, а также мировой опыт сделки с правосудием и представлены проблемные вопросы, требующие совершенствования сущности данного института.

Ключевые слова: процессуальное соглашение, соглашение о сотрудничестве, правосудие, уголовное дело, наказание.

Н.Б. Калкаева¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қ., Қазақстан*

ҚЫЛМЫСТЫҚ ӨНДІРИСТЕГІ ПРОЦЕССУАЛДЫҚ КЕЛІСІМНІҢ ЗАҢНАМАЛЫҚ НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Мақалада автор Қазақстан Республикасының жаңа қылмыстық іс жүргізу заңнамасы туралы жаңа процедуралық келісім институтын нормативтік реттеу мәселесін қарайды. Ынтымақтастық түрінде қорытындылаудың рәсімдік тәртібі зерттелді, сондай-ақ сот төрелігі саласындағы халықаралық тәжірибе және осы мекеменің мәнін жақсартуды қажет ететін проблемалық мәселелер ұсынылды.

Түйін сөздер: процессуалдық келісім, ынтымақтастық туралы келісім, сот төрелігі, қылмыстық іс, жаза

N.B. Kalkayeva¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

LEGISLATIVE PRINCIPLES OF THE PROCEDURAL AGREEMENT IN CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract

In the article, the author examines the issue of regulatory regulation of a new institution of procedural agreement on a new criminal procedure legislation of the Republic of Kazakhstan. The procedural order of conclusion in the form of cooperation has been studied, as well as the international experience of a deal with justice, and the problematic issues that require improving the essence of this institution are presented.

Keywords: procedural agreement, cooperation agreement, justice, criminal case, punishment.

Одной из новелл нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее УПК РК) является введение согласительных процедур, к которым относится процессуальное соглашение.

В мировой практике данный институт, в целом, именуется сделкой с правосудием.

Так, в США сделка с правосудием, называемая сделка о признании вины - это такой процесс достижения соглашения в уголовном процессе, когда прокурор предлагает подсудимому возможность признать свою вину в совершении преступления либо в совершении менее тяжкого преступления при условии, что приговор будет смягчен. Сделка дает возможность обвиняемому избежать судебного разбирательства и риска быть признанным виновным по первоначальному более тяжкому обвинению.

Сделка с правосудием является важной составляющей системы уголовного правосудия Соединенных Штатов; большинство уголовных процессов в США разрешаются именно посредством признания вины, а не судом присяжных. Сделка должна быть одобрена судом, и различные Штаты и юрисдикции имеют различные правила.

Законом об отправлении правосудия по уголовным делам, которым были внесены поправки в уголовно-процессуальный кодекс Индии, с 2006г. была введена практика сделок с правосудием. Сделки с правосудием применимы только к случаям, по которым максимальное наказание – это тюремное заключение на 7 лет, однако преступления, наносящие ущерб социально-экономическому состоянию страны, или преступления, совершенные против женщины или ребенка младше 14 лет, исключаются из данной практики.

В некоторых юрисдикциях общего права, таких как Англия, Уэльс, австралийский штат Виктория, сделки с правосудием допустимы только для того, чтобы обвинитель и защита могли договориться о признании обвиняемым вины по некоторым обвинениям, при этом остальные обвинения прокурором не предъявляются. Суды на данных территориях оставляют за собой право принимать решение относительно меры наказания, сделки по поводу меры наказания здесь не допускаются.

Сделки с правосудием сложно осуществить в странах континентального права. Это связано с тем, что, в отличие от системы общего права, системы континентального права имеют другое отношение к признанию вины. Если обвиняемый

признается, его признание вносится в дело, но обвинитель не освобождается от обязанности полностью осветить дело. Суд может вынести решение о невиновности подсудимого, даже если он полностью признал вину. Также, в отличие от системы общего права, обвинители в странах континентального права имеют ограниченное либо никакого полномочия исключать из дела обвинения или смягчать их до того, как дело было передано в суд, что сводит на нет возможность сделки. Более того, многие правоведы считают сделки с правосудием недопустимыми, так как правосудие при этом сводится к бартеру.

Во Франции обвинитель может предложить подозреваемым по довольно мелким преступлениям наказание, не превышающее 1 года тюремного заключения; если сделка принимается, ее должен одобрить и судья. Оппоненты во Франции считают, что введение системы сделок с правосудием в полном объеме нанесет существенный вред правам защиты, нарушит конституционный принцип презумпции невиновности, права подозреваемых на содержание под стражей в полиции и права на справедливый суд. Во Франции механизм сделки с правосудием действует в сильно ограниченном виде.

Эстония - еще одна страна, где признание вины было введено в 90-х годах, что позволило смягчать наказание в обмен на признание и избежание многих судебных процедур. В этой стране сделки с правосудием допустимы для преступлений, караемых тюремным заключением на срок не более 4 лет. Обычно наказание смягчается на четверть.

В Польше также практикуются сделки с правосудием, но в ограниченной форме, в случаях незначительных преступлений, наказуемых тюремным заключением на срок не более трех лет. Процедура называется “добровольное подчинение наказанию” и позволяет суду вынести согласованное постановление без проверки доказательств, что значительно сокращает сроки судебного разбирательства.

В Италии сделка с правосудием применяется с 1970-х годов в рамках борьбы с терроризмом, а с 1980-х – с мафией. В обмен на информацию о своих сообщниках преступники могут рассчитывать на смягчение наказания примерно на треть, а мелкие преступники вообще выйти на свободу. Для «раскаявшихся» предусмотрена программа защиты свидетелей. Первым «раскаявшимся» в расследовании против мафии

был Томмазо Бускетта – с его помощью в тюрьму сели 350 членов сицилийского клана, а сам он переехал в США. Критики этой системы указывают, что преступники зачастую используют сделку с правосудием, чтобы свести счеты, или дают неверные показания, чтобы избежать тюрьмы.

Сегодня в мировой практике существуют два типа досудебных соглашений между подозреваемым и стороной обвинения. Самый распространённый – договор с прокуратурой, суть которого заключается в том, что в обмен на признание вины прокуратура снимает часть обвинений или переквалифицирует преступление на менее тяжкое[1].

Процессуальное соглашение – это соглашение, заключаемое между прокурором и подозреваемым, обвиняемым или подсудимым на любой стадии уголовного процесса или осужденным в порядке и по основаниям, предусмотренным УПК.

Порядок заключения процессуального соглашения регламентирован в разделе 13 УПК РК, который включает в себя 18 статей. Законом предусмотрена возможность заключения двух видов процессуальных соглашений: в форме сделки о признании вины – по преступлениям небольшой, средней тяжести либо тяжким преступлениям – в случае согласия подозреваемого, обвиняемого с подозрением, обвинением; в форме соглашения о сотрудничестве – по всем категориям преступлений при способствовании раскрытию и расследованию преступлений, совершенных преступной группой, особо тяжких преступлений, совершенных иными лицами, а также экстремистских и террористических преступлений (ст. 612 УПК)[2].

В упрощенном виде порядок заключения сделки о признании вины состоит в следующем. Подозреваемый, обвиняемый вправе заявить ходатайство о заключении процессуального соглашения в форме сделки о признании вины в любой момент досудебного производства по уголовному делу. Процессуальное соглашение может быть заключено по инициативе прокурора. Орган, ведущий уголовный процесс, получив ходатайство от подозреваемого, обвиняемого либо защитника о заключении сделки о признании вины в течение трех суток направляет его вместе с материалами уголовного дела прокурору. Прокурор, усмотрев в деле возможность заключения процессуального соглашения, предлагает стороне защиты обсудить вопрос о его заключении либо

письменно сообщает об отказе в удовлетворении ходатайства. При этом прокурор обязан проверить юридическую возможность и правомерность заключения такого соглашения, для чего должен вызвать подозреваемого, обвиняемого, его защитника и потерпевшего, у которых выясняет мнение о возможности заключения процессуального соглашения. Лицу, подавшему ходатайство, прокурор разъясняет последствия процессуального соглашения, право отказать от его заключения.

Как показывает практика, с момента введения института согласительных процедур, судами города Астаны рассмотрено в согласительном производстве 63 уголовных дела, из них 11 по преступлениям средней тяжести, 52 – по тяжким преступлениям. Все уголовные дела рассмотрены в согласительном производстве по процессуальным соглашениям в форме сделки о признании вины[1].

Соглашение о сотрудничестве, очевидно, содержит иную природу и отличается по характеру и способам реализации в уголовном процессе. В отличие от сделки о признании вины, о заключении соглашения о сотрудничестве могут ходатайствовать не только подозреваемый и обвиняемый, но и подсудимый и осужденный. Соглашение с подозреваемым, обвиняемым, подсудимым утверждается соответственно прокурором области или приравненным к нему прокурором, их заместителями, а с осужденным – Генеральным Прокурором Республики Казахстан либо его заместителем (ст. 618 УПК). Ходатайство о заключении процессуального соглашения о сотрудничестве представляется подозреваемым, обвиняемым, подсудимым и осужденным в письменном виде и обязательном порядке скрепляется подписью защитника. Участие защитника при составлении и подаче такого ходатайства обязательно. Следователь, дознаватель, в производстве которых находится уголовное дело, руководитель учреждения или органа, исполняющего наказание, при получении ходатайства о заключении соглашения о сотрудничестве в течение суток направляет его прокурору. Ходатайство подсудимого о заключении процессуального соглашения о сотрудничестве суд направляет прокурору в течение трех суток с момента его поступления. Осужденный вправе через орган, исполняющий наказание, представить свое ходатайство на имя прокурора области, на территории которой он отбывает наказание, о заключении процессуального соглашения.

Процессуальное соглашение о сотрудничестве заключается между прокурором и подозреваемым, обвиняемым, подсудимым, осужденным с участием их защитников с соблюдением процедуры, предусмотренной для сделок о признании вины, за небольшими исключениями. При заключении соглашений о сотрудничестве упор делается на его добровольность, при необходимости сохраняется конфиденциальность и обеспечивается безопасность лица, его заключившего. Подписанное соглашение направляется для утверждения соответственно прокурору области или приравненному к нему прокурору, их заместителям, а с осужденным - Генеральному Прокурору Республики Казахстан либо его заместителю (ст. 619 УПК). Указанные лица по поступившему на утверждение процессуальному соглашению: 1) изучают уголовное дело и представленные (истребованные) дополнительные материалы, проверяют юридические и фактические основания заключения процессуального соглашения о сотрудничестве, а также оценивают характер намерений подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного по выполнению действий, являющихся предметом соглашения; 2) выясняют, ознакомлены ли подозреваемый, обвиняемый, подсудимый, осужденный со всеми условиями и требованиями, связанными с процессуальным соглашением о сотрудничестве, не подвергались ли пыткам и другим жестоким, бесчеловечным или унижающим достоинство видам обращения или наказания, добровольно ли заключили процессуальное соглашение о сотрудничестве и осознают ли его правовые последствия; 3) выносят постановление об утверждении либо отказе в утверждении процессуального соглашения о сотрудничестве (ст. 620 УПК). После утверждения процессуального соглашения о сотрудничестве прокурор, подписавший соглашение, незамедлительно принимает меры к организации раскрытия преступлений, являющихся предметом заключенного соглашения, и изобличению виновных лиц, а также рассматривает вопрос о необходимости отмены либо изменения меры пресечения в отношении подозреваемого, обвиняемого. Если по результатам проведенного расследования преступлений, относящихся к предмету процессуального соглашения о сотрудничестве, при содействии подозреваемого, обвиняемого, подсудимого, осужденного изобличены лица, совершившие

особо тяжкие преступления, преступления в составе преступной группы, а также экстремистские и террористические преступления, и в отношении виновных лиц постановлен обвинительный приговор, то прокурор принимает меры к выполнению условий процессуального соглашения о сотрудничестве. 5 Исходя из смысла ч. 3 ст. 621 УПК, а также ч. 5 ст. 478 УПК в отношении осужденного лица, заключившего соглашение о сотрудничестве и выполнившего его условия, прокурор обращается в суд с ходатайством об условно-досрочном освобождении от отбывания наказания, замене неотбытой части наказания более мягким видом наказания либо сокращении срока назначенного наказания. В соответствующей главе УПК прямо не указаны особенности главного судебного разбирательства дел, по которым заключено процессуальное соглашение о сотрудничестве.

Данный институт является новым не только для стран СНГ, но и всего континентального процесса в целом, которое широко распространено в странах англосаксонского права. В этом смысле нельзя не согласиться с точкой зрения Г.Ж.Сулейменовой о том, что он долго еще будет находиться в стадии апробации. С.Д.Шестакова подчеркивает казахский подход, наиболее удачным, чем российский к правовому регулированию процессуального соглашения о сотрудничестве[3].

Однако недочеты представленных в УПК РК правовых норм о процессуальном соглашении по мнению С.Д.Шестаковой состоят из двух групп: недочеты, касающиеся смысла и содержания правовых норм; недочеты юридического характера.

В настоящее время уголовных дел, рассмотренных по соглашению о сотрудничестве, не достаточно, хотя это имеет широкое применение, на это влияют некоторые факторы: недостаточный опыт судебно-следственной практики, несовершенство некоторых норм закона:

1) не предусмотрен порядок участия потерпевшего в процессуальном соглашении;

2) не разъясняется право подозреваемому (обвиняемому) заявить ходатайство прокурору либо выразить ему свое согласие о заключении процессуального соглашения;

2) подозреваемым в совершении преступлений, а также потерпевшим на стадии досудебного расследования не разъясняется сущность процессуального соглашения.

Список использованных источников:

1 Абдуалиулы, Р. Проблемные вопросы, возникающие при заключении процессуальных соглашений в Республике Казахстан // Молодой ученый. — 2016. — №25. — С. 439-442. — URL <https://moluch.ru/archive/129/35846/> (дата обращения: 05.11.2018). <https://moluch.ru>.

2 Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04 июля 2014 г. № 231-V [Электрон. ресурс]. -2019. — URL: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000235> (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.

3 Шестакова, С.Д. Процессуальное соглашение по проекту уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан глазами Российского процессуалиста. -Криминология. Вчера. Сегодня. Завтра. -№ 2(29). -2013г.

УДК:343.1

МРНТИ: 10.79.01

Э.П. Кенжибекова¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы, Қазақстан

ПРОЦЕСТІК КЕЛІСІМДЕР: ҚЫЛМЫСТЫҚ ІС ЖҮРГІЗУДІҢ БІР НЫСАНЫ РЕТІНДЕ

Аңдатпа

Мақалада қылмыстық процес саласындағы процестік келісімдер бойынша жасалатын жаңа мүмкіндіктер туралы болмақ. Аталған мәселе 2014 жылы 4 шілдеде қабылданған Қазақстан Республикасы қылмыстық процестік кодексіндегі жаңартуларды ескере отырып қарастырылады.

Түйін сөздер: процестік келісімдер, қылмыстық процесс, келісім негіздері.

Э.П. Кенжибекова¹

¹Институт истории и права КазНПУ имени Абая,
г. Алматы, Казахстан

ПРОЦЕССУАЛЬНОЕ СОГЛАШЕНИЕ КАК ОДНА ИЗ ФОРМ УГОЛОВНОГО ПРОИЗВОДСТВА

Аннотация

В статье рассматриваются новшества в области процессуального соглашения в уголовно-процессуальном праве, введенные вместе с принятием нового Уголовно - процессуального кодекса Республики Казахстан от 4 июля 2014 года.

Ключевые слова: процессуальное соглашение, уголовный процесс, основания соглашения.

Е.Р. Kenjibekova¹

¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Republic of Kazakhstan

PROCEDURAL AGREEMENT AS ONE OF FORMS OF CRIMINAL PROCEEDINGS

Abstract

The article examines innovations in the field of procedural agreement in criminal procedural law, in connection with the adoption of the new Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan of July 4, 2014.

Key words: procedural agreement, criminal process, grounds of the agreement.

Кіріспе. Қазақстан Республикасы ҚПК 7 бабының 37 тармақшасына сәйкес, процестік келісім дегеніміз – қылмыстық процестің кез келген сатысында прокурор мен күдікті, айыпталушы немесе сотталушы немесе сотталған адам арасында ҚР ҚПК 13 бөлімінде (63,64 тараулар) көзделген тәртіппен және негіздер бойынша жасалатын келісім. Процестік келісім – бұл іс бойынша ерекше іс жүргізу үшін негіз болып табылады. Бұндай іс жүргізудің артықшылығын Ж. Абенова атап көрсетеді. Ол: «процестік келісім қылмыстық іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жеделдетеді, сот талқылауын жеңілдетеді, сондай-ақ сот актілерін орындауды жылдамдатады. Өйткені, кінәні мойындау, сотқа дейінгі тергеп-тексеру стадиясында жасалған қылмыс бойынша мән-жайлардың тез және тиімді түрде анықталуына, дәлелдемелерді өз еркімен беруге көмектеседі. Нәтижесінде келісімдік іс жүргізу тәртібінде жеңілдетілген тәртіпте істі сотта қарау сияқты, сотқа дейінгі тергеп-тексеру де қысқа мерзімде аяқталады [1, 88 б.].

Бұдан ары қарай Ж.Абенова былай деп көрсетеді, кінәні мойындау туралы мәмілені жасағанда жәбірленуші де ұтымды жағдайда болады, өйткені ол үшін келтірілген зиянды өндіріп алу маңызды» [1, 88 б.].

Процестік келісім аясында іс жүргізудің ұтымды жағын айта келе В.И. Самарин, бүгінгі таңда тек құқық қорғау органдары мен қылмыстық қудалау органдарының қызметіне ғана арқа сүйеіп қылмыстылықтың көптігіне тиімді түрде қарсы тұру мемлекетке қиын екендігіне назар аударады. Процестік келісімнің енгізілуі, іс бойынша сотқа дейінгі тергеп-тексеруді ғана емес, сондай-ақ сотта іс жүргізуді де едәуір жеңілдетеді және процестік мүмкіндіктерді ауыр және аса ауыр қылмыстар бойынша қолдануды көздейді [2, 23 б.].

Осылайша, процестік келісім – бұл іс бойынша іс жүргізудің ерекше түрі. ҚР Жоғарғы Сотының берген түсінігіне сәйкес, процестік келісім – бұл сотта іс қараумен байланысты, қылмыстық-процестік заңмен реттелген, қылмыстық сот ісін жүргізудің түрі, сондай-ақ қылмыстық іс бойынша өкілетті субъектілердің арасында және басқа да субъектілердің арасында болатын құқықтық қатынастардың жүйесі.

Қысқартылған тәртіп – бұл қылмыстық сот ісін жүргізу субъектілеріне заңмен жүктелген әрекеттер жиынтығы.

Іс жүргізу – тәртіпке қарағанда кеңірек ұғым. Тәртіп – бұл әртүрлі процестік әрекеттермен жүргізілуі мүмкін іс жүргізудің әдісі. Тәртіп

өзіне заңмен көзделген процестік әрекеттердің тәртібін ендіреді.

Бұл ұқсас ұғымдар емес [3, 73 б.].

ҚР ҚПК тиісті ережелерін талдау, процестік келісімнің екі нысанын бөліп қарастыруға мүмкіндік береді:

- 1) кінәні мойындау туралы мәміле;
- 2) ынтымақтастық туралы келісім.

Бұл мәмілелер тек қана қылмыс орын алған жағдайда ғана жасалады. Процестік келісімдер қылмыстық теріс қылық жасаған адамдардың істері бойынша жасалмайды.

Негізгі бөлім. Энциклопедиялық тұрғыда кінәні мойындау туралы мәміле – мойындаудың формальды түрінің бірі. Классикалық мысал болып, сот талқылауының дереу аяқталуы мен айыптау үкімін шығаруға алып келетін, америкалық қылмыстық процестегі plea-bargaining табылады. Бұл мәмілелердің негізінде жатқанидея, қарапайым–даулы фактідегі дауды мойындау, даудың аяқталуына алып келеді, яғни бәсекелестік процесінің де тоқтауына (толық немесе жартылай) әкеліп соғады. Шын мәнінде, кінәлілікті (кінәні) мойындау туралы мәміле – бұл заңдық презумпция, өйткені ол жасалған кезде шартты түрде, айыпталушы кінәлі деп саналады. Кінәні мойындау туралы мәміледе құқықтық сана-сезімнің белгілілері бар, олардың басты мақсаты – процестік үнемдеу үшін тезірек даулы мәселені «алып тастау», сондай-ақ жазаны жеңілдету (айыпталушының). Бұл да, басқасы да нақты түрде шындыққа жетудің мүддесінен алыстау....

АҚШ-да 80-нен 99 % дейін фелония туралы істер бойынша (яғни англо-саксондық құқықтық жүйеде қабылданған, ауыр қылмыстық құқық бұзушылықтар категориялары) кінәні мойындау туралы мәміле жасау негізінде қарап-шешіледі. Бұндай жағдай, мәміле жасау арқылы, ең болмағанда аз ғана істер бойынша толық сот процедураларының үнемделуімен түсіндіріледі [3, 904 б.].

Әртүрлі әдеби және анықтамалық қайнар көздерде қаралып отырған процестік жағдайдың бекітілуіне байланысты айырмашылықтар бар: кінәлілікті мойындау туралы мәміле; кінәні мойындау туралы мәміле. Бірақ мағынасына қатысты емес. Бірақ та, бір сөздікте, АҚШ және әртүрлі басқа да елдердің қылмыстық процесінде кінәні мойындау туралы мәміле – айыптаушы мен қорғаушының арасындағы келісім, соның нәтижесінде кінәні мойындағаны үшін айыптау тарабының қылмыстық заңның бабы бойынша айыптауды «жеңілірек» етіп қайта саралауға міндеттілігін білдіреді деп көрсетілген... Ресей

қылмыстық сот әділдігінің қағидаттарына қайшы келсе де, РФ-да бұндай тәжірибе кеңінен қолданылады [4, 549 б.].

Кінәні мойындаудың формальді сипатына мына белгілер жатады:

- процесс барысында тараптардың бір жағының фактіні мойындау туралы жасаған мілімдемесі, осыған байланысты басқа тараптың өзінің талаптары мен қарсылықтарын негіздеуі;

- бұндай мәлімдеудің негізінде, басқа тараптың бұл фактіні негіздеу қажеттілігінен босатылуы;

- бір тараптың бұл фактіні мойындауының негізінде осы фактінің дәлелденгеніне теңестіру.

Тарихи түрде формальды мойындаудың әртүрлі түрі қалыптасқан. Оларға мыналар жатады: 1) кінәлілікті (кінәні) мойындау туралы мәміле; 2) мақсатты мәмілелер, яғни сот ісін жүргізуді жеңілдету туралы мәмілелер (немесе суммарлы іс жүргізу).

Мақсатты мәмілелер «айыпталушының оған тағылған айыппен келіскен жағдайдағы соттың қабылдайтын шешімінің ерекше тәртібі» деп аталады.

Процестік келісімнің қандай да түрін қылмыстық заңда тыйым салынған іс-әрекетті есі дұрыс емес күйде жасаған немесе қылмыс жасағаннан кейін психикасының бұзылумен ауырған адамдармен жасауға болмайды.

А.В. Смирнов және К.Б. Калиновский атап көрсеткендей, жалпы теориялық тұрғыда жеделдетілген және жеңілдетілген сот ісін жүргізу – бұл қылмыстық істерді қысқа мерзімде және жеңілдетілген тәртіпте шешу бойынша қылмыстық процестің нысандары [5, 544 б.].

Англо-американдық құқықтық жүйеде жеделдетілген және жеңілдетілген нысандар суммарлы іс жүргізу деп аталады [4, 604 б.]. Бұндай іс жүргізу онша ауыр емес қылмыстар бойынша қарастырылған. «Суммарлы» термині *summarium* деген латын сөзінен пайда болған, және – қысқа мәтіні, жинақталған, соңғы деген мағынаны білдіреді [6, 637 б.].

Соған қарамастан, суммарлы іс жүргізу жеделдетілген және жеңілдетілген іс жүргізудің бәріне бірей тән емес. Бұл ереже бұндай іс жүргізуді мақсатты іс жүргізу деп атаған, ресей заң шығарушысымен қаперге алынған.

Заңда кінәні мойындау туралы мәміле жасаудың шарттары қарастырылған. Мұндай шарттарға мыналар жатады: адам процестік келісім жасау туралы ерікті түрде ниет білдірсе. Мұндай адам ретінде күдікті немесе айыпталушы бола алады; күдікті, айыпталушы

келтірілген күдікке, айыптауға және іс бойынша қылмысты жасағанына қолда бар дәлелдемелерге дауласпаған жағдайда; күдікті, айыпталушы өзі келтірген зиянның сипаты мен мөлшеріне дауласпаған жағдайда; жәбірленуші процестік келісім жасасуға келіскен болса.

Заң шығарушы процестік келісім жасауға шектеулерді белгілейді. Бұндай шектеулер, мынандай жағдайларда орын алады:

Процестік келісімге қатысушылардың құқықтары мен міндеттері. Күдікті, айыпталушы құқылы: сот шешім қабылдау үшін кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін процестік келісімнен бас тартуға құқығы бар; процестік келісімді жасаудан бас тарту туралы мәлімдеме жасағаннан кейін, қайтадан процестік келісім жасауға құқылы; сот іс бойынша шешім қабылдау үшін кеңесу бөлмесіне кеткенге дейін, іс жүргізудің кез келген сатысында процестік келісім жасау туралы өтінішхат мәлімдеуге құқылы; процестік келісімге қол қймай тұрып, өзінің қорғаушысымен жеке және құпия түрде процестік келісімнің шарттарын талқылауға құқылы.

Жәбірленуші, азаматтық талапкер құқылы: қылмыстық істе немесе азаматтық сот ісін жүргізу тәртібімен азаматтық талап қоюға құқылы; кінәні мойындау туралы мәмілені жасау немесе жасамау туралы келісім жасау туралы мәлімдеуге; кінәні мойындау туралы мәмілені жасау туралы немесе процестік елеісім жасау туралы бірінші рет бас тартқаннан кейін, қайтадан процестік келесім жасу туралы мәлімдеуге; кінәні мойындау туралы мәмілені жасау барысында қылмыспен келтірілген зиян туралы мәлімдеме жасауға; кінәні мойындау туралы мәмілені жасаудың салдарлары туралы прокурордан тиісті түсініктер алуға.

Кінәні мойындау туралы мәміле нысанындағы процестік келісімнің құрылымы мен мазмұны. Бұл жазбаша түрде жасалатын, өз алдына жеке процестік құжат.

Кінәні мойындау туралы мәміле нысанындағы процестік келісімді шартты түрде мынандай құрылымдық бөлуге болады:

- бағыт беретін мәліметтер;
- негізгі бөлім;
- куәландырылатын бөлім.

Қорытынды. Мәліметтер (реквизиттер) (латын сөзінен *reguisitum* – талап етілетін, қажетті), заңмен немесе өзге де акт ережелерімен бекітілген болмаса, құжаттың заңды күші болмайтын міндетті деректер дегенді білдіреді [6, 574б.]. Кең мағынада заңдық маңызы бар құжаттың мәліметтеріне (реквизиттеріне), оның

құрастырылуына өзінше жасауға жол берілмейтін, біркелкі талаптар қойылатын барлық бөлімдері жатқызылады. Бағыт беретін мәліметтерге қатысты айтар болсақ, біз ҚР ҚПК 616 бабының 1 бөлігінің 1) – 3) тармақшаларында көзделгенкіріспелік мәліметтерді түсінуді ұсынамыз:

1) кінәні мойындау туралы мәміле нысанындағы процестік келісім жасалған күн мен орын. Орынды процестік келісімді дайындауды және қол қоюды жүзеге асыратын орган, өкілетті орган орналасқан әкімшілік-аумақтық бірліктің атауымен анықтайды (қала, облыс, аудан, ауыл);

2) процестік келісімді жасасушы прокуратура органының лауазымды адамы;

3) келісім жасасушы күдікті, айыпталушы туралы мәліметтер (тегі, аты және әкесінің аты, туған күні мен жері, тұрғылықты жері және айналысатын кәсібі, оның қорғаушысының тегі, аты, әкесінің аты).

Процестік келісімнің негізгі бөлімі мына элементтерден тұрады:

1) қылмысты (оның жасалған уақытын, орнын, сондай-ақ ҚР ҚПК 113 бабының ережелеріне сәйкес дәлелденуге жататын басқа да мән-жайларын);

2) ҚР ҚК Ерекше бөлімінің ережелеріне сәйкес қылмыстың саралануы(ҚК тармағын, бөлігін, бабын көрсете отырып);

3) ҚР ҚК 53 бабының тиісті бөлігіне, тармақшасына сілтеме жасай отырып, күдіктіге, айыпталушыға қатысты қолданылуы мүмкін, қылмыстық жауаптылық пен жазалауды жеңілдететін мән-жайлар, сондай-ақ, процестік келісімде көрсетілген шарттарды сақтаған және міндеттемелерді орындаған адамға қолданылатын ҚР ҚК 55 бабының 4 бөлігінің ережелерінде көзделген қылмыстық заңның нормалары(аталған қылмыстық құқық бұзушылық үшін көзделген жазадан жеңілірек жаза тағайындау);

4) күдіктінің, айыпталушының процестік келісімнің шарттарынан туындайтын міндеттемелері. Мұндай міндеттемелерге белгіленген уақытта кінәсін өтеу; қылмыспен келтірілген зиянды өтеудің нысаны; жәбірленушіге төленуі тиіс зиянның соммасы т.с.с.;

5) ҚР ҚК 55 бабының 4 бөлігінің ережелерін қолдана отырып, осы қылмыс үшін ҚР ҚК көзделген санкция шегінде прокурор сұрайтын жазаның түрі мен мөлшерінің көрсетілуі;

6) ҚР ҚПК 614 бабының ережелеріне сәйкес, кінәні мойындау туралы мәміле түріндегі процестік келісімді жасау барысында туындайтын салдарлардың көрсетілуі;

7) ҚР ҚПК 613 бабының 1 бөлігінің 3 тармақшасының ережелеріне сәйкес, кінәні мойындау туралы мәміле түріндегі процестік келісімді жасау туралы жәбірленушінің келісімінің көрсетілуі.

Кінәні мойындау туралы мәміле түріндегі процестік келісімнің куәландырылатын бөлімі прокурордың, күдіктінің, айыпталушының, оның қорғаушысының қол қоюынан тұрады.

Кінәні мойындау туралы мәміле түріндегі процестік келісімді жасау барысындағы өкілетті адамдардың әрекет ету алгоритмі тиісті құқықтық қатынастардың субъектілерінің мәртебесіне байланысты әртүрлі болады.

Прокурор мына әрекеттерді жүзеге асырады: процестік келісімге қол қояды; күдіктіге қатысты бұлтартпау шарасы туралы мәселені қарастырады, қажет болған жағдайда оны өзгертеді немесе күшін жояды; дәлелдемелердің жеткіліксіздігі анықталған жағдайда, тергеу және өзге де процестік әрекеттер жүргізу үшін істі сотқа дейінгі тергеп-тексеру органына жібереді; жасалған қылмыстың кінәні мойындау туралы мәміле түріндегі процестік келісімді жасауға кедергі келтіретін жағдайлары анықталғанда, ҚР ҚПК 615 бабына сәйкес келісім қисынды мерзімде қайта қаралуға жатады; кедергі келтіретін жағдайлар жойылған кезде, ҚР ҚПК 616 бабында көзделген ережелерге сәйкес жаңа процестік келісім жасайды; егер процестік келісімді жасауға кедергі келтіретін жағдайларды жою мүмкін болмаған жағдайда, прокурор ол (процестік келісім) өзінің күшін жойды деп есептейді; заңмен көзделген барлық әрекеттер аяқталған кезде істі аяқтап және оны дереу сотқа жібереді; істің сотқа жіберілгендігі туралы жәбірленушіні хабардар етеді.

Кінәні мойындау туралы мәміле түріндегі процестік келісім жасалатын істер бойынша, істі сотқа жіберу кезінде айыптау актісі болмайды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

- 1 Абеннова, Ж. *Процессуальное соглашение или сделка с прокурором /Заңгер, №3(176), 2016 г. - С. 86-88.*
- 2 Самарин, В.И. *Введение согласительных начал для сотрудничества в правоотношениях между органами уголовного преследования с обвиняемыми (подозреваемыми) в Республике Беларусь и*

Республике Казахстан // Хабаршы-Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция», № 4(38), 2014г. – С. 23-27.

3 Юридический словарь / Под ред. А.Н.Азрилияна. – М.: Институт новой экономики. – 2007. – 1152с.

4 Большой юридический словарь / Под ред. А.Я.Сухарева, В.Е.Крутских. – М.: ИНФРА, 2002. – 704с.

5 Смирнов А.В., Калиновский К.Б. Уголовный процесс: Учебник. – СПб.: Питер, 2007. – 697с.

6 Большой словарь иностранных слов / Сост. А.Ю.Москвин. – М.: ЗАО Центрполиграф, 2007. – 816с.

УДК: 343.1

МРНТИ: 10.79.01

С.С. Молдабаев¹

¹Филиал Академии государственного управления при Президенте РК по Алматинской области, г.Талдықорган, Казахстан

ПРОБЛЕМЫ МЕХАНИЗМА РЕГУЛИРОВАНИЯ СОГЛАСИТЕЛЬНОГО ПРОИЗВОДСТВА В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНОМ ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

В качестве юридических средств, при применении которых реализуются права и обязанности участников процесса, выступает уголовно-процессуальный механизм. Процессуальный механизм применительно к теме исследования – это способ правового регулирования отношений, складывающихся в сфере процессуального соглашения. Процессуальное соглашение – это достаточно новый институт в национальном отраслевом праве, изучение которого должно носить системный и целостный характер. Механизм правового регулирования отношений строится на системном подходе. Данная методологическая основа представляется наиболее целесообразной, когда речь идет об осмыслении правового института, впервые вводимого в законодательство страны.

Ключевые слова: механизм правового регулирования, согласительное производство, уголовный процесс.

С.С. Молдабаев¹

¹ Алматы облысы бойынша ҚР Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару академиясының филиалы, Талдықорған қ., Қазақстан

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІК ЗАҢНАМАСЫНДА КЕЛІСІМ ӨНДІРІСІН РЕТТЕУТЕТІГІНІҢ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Қылмыстық іс жүргізу механизмі процеске қатысушылардың құқықтары мен міндеттері ретінде әрекет жасайды, олардың заңдық құралдарын қолдану кезінде іске асырылады. Іс жүргізу саласындағы құқықтық реттеу тетігі - бұл тақырыпқа қатысты зерттеу тәсілі шығаруына байланысты қалыптасатын қатынастар процессуалдық келісім. Процессуалдық келісім - бұл ұлттық құқықта жаңа институт, жүйелі және өте салалық зерттеу сипаты бар. Жүйелік қатынастарын құқықтық реттеудің келген тетік құрылады. Бұл әдіснамалық негізі неғұрлым тиімділігін, құқықтық институтты ұғынуға алғаш рет елдің заңнамасын табыс етіледі.

Түйін сөздер: құқықтық қатынастар тетігі, келісім өндірісі, қылмыстық процесс.

¹Branch of Academy of public administration at the President of Kazakhstan on Almaty areas,
Taldykorgan, Kazakhstan

PROBLEMS OF THE MECHANISM OF REGULATION OF CONCILIATORY PRODUCTION IN THE CRIMINAL PROCEDURE LEGISLATION OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Abstract

The criminal procedure mechanism acts as legal means at which application the rights and duties of participants of process are exercised. The procedural mechanism in relation to a subject of a research is a way of legal regulation of the relations developing in the sphere of the procedural agreement. The procedural agreement is rather new institute in the national branch right which studying has to have system and complete character. The mechanism of legal regulation of the relations is under construction on system approach. This methodological basis is represented most expediency when it is about judgment of the legal institute introduced in the legislation of the country for the first time.

Keywords: mechanism of legal regulation, conciliatory production, criminal proceedings.

Результативность правоприменительного процесса и теоретического моделирования согласительного производства в уголовном процессе наиболее удобно исследовать в рамках структуры механизма, как системы. Само понятие «механизм» не является системной категорией и не относится к категориальному аппарату системного подхода.

Вместе с тем сам по себе механизменный подход должен быть в своей основе системным, он обязан базироваться на принципах системного подхода. Объясняется это тем, что тот или иной правовой механизм, являясь сложным правовым образованием, может быть достаточно полно изучен лишь на пути его исследования как системы[1].

С этих позиций уголовно-процессуальный механизм согласительного производства в уголовном процессе выступает концептуальным понятием. Фрагментарное исследование отдельных его элементов, не могут дать полного представления об этом правовом явлении.

Уголовно-процессуальный механизм согласительного производства в уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан (далее - УПК РК), как система взаимосвязанных и взаимообусловленных элементов, включает в себя следующие составляющие:

- 1) уголовно-правовые нормы;
- 2) уголовное правонарушение и преступления;
- 3) уголовно-правовые отношения;
- 4) ходатайства о заключении процессуального соглашения;
- 5) процессуальное соглашение (сделки о признании вины, соглашения о сотрудничестве);

б) нравственно-этические требования к порядку производства по уголовному делу.

Каждый из указанных элементов, входящих в механизм, имеет свои, обусловленные назначением уголовного судопроизводства и своеобразием метода регулирования, особенности.

В уголовно-процессуальном механизме согласительного производства помимо элементов, присутствуют основные и дополнительные стадии. К основным стадиям уголовно-процессуального механизма согласительного производства относятся:

- ходатайства о заключении процессуального соглашения;
- рассмотрение ходатайства о заключении процессуального соглашения;
- составление процессуального соглашения;
- заключение процессуального соглашения;
- утверждения процессуального соглашения;
- исполнение условий процессуального соглашения;
- решения суда в согласительном производстве.

К дополнительной стадии уголовно-процессуального механизма согласительного производства относится пересмотр судебного решения, который был постановлен в отношении подсудимого, заключившего процессуальное соглашение.

Стадии уголовно-процессуального механизма досудебного соглашения о сотрудничестве характеризуются следующими особенностями: перечень процессуальных действий, которые возможно или необходимо выполнить только на определенной стадии и итоговый

процессуальный акт. При этом каждая стадия уголовно-процессуального механизма согласительного производства имеет своих участников уголовного процесса, промежуточные процессуальные решения и др.

Таким образом, уголовно-процессуальный механизм согласительного производства позволяет показать, каким образом осуществляется назначение уголовного судопроизводства, гарантируются права обвиняемого (подозреваемого) и потерпевшего.

Уголовно-процессуальный механизм согласительного производства – это система юридических средств, упорядоченных наиболее последовательным образом, при помощи которых обеспечивается правовое регулирование общественных отношений, связанных с заключением и последующей реализацией согласительного производства.

Уголовно-процессуальный механизм согласительного производства как правовой инструмент направлен на упорядочение общественных отношений. В первую очередь он направлен на то, чтобы бороться с групповой преступностью. Он представляет устойчивую, упорядоченную систему правовых средств, которая позволяет последовательно и гарантированно бороться с различными формами организованной преступности, наркопреступлениями, коррупционными проявлениями др. Именно поэтому, введение согласительного производства обусловлено следующими обстоятельствами:

– объективными трудностями, связанными с выявлением, раскрытием и расследованием групповых преступлений;

– сложностями расследования преступлений, совершенных в условиях неочевидности;

– последовательной реализацией принципов состязательности в уголовном судопроизводстве, гуманизма;

– возможностью раскрытия преступлений прошлых лет;

– реально существовавшими неофициальными договоренностями между сторонами обвинения и защиты.

Однако, после введения УПК РК 2014 года, сам институт согласительного производства вызывает множество проблем, связанных с его правопониманием и правоприменением, как и в целом действующий УПК РК. Если взять **вновь принятый УПК РК, то он должен был коренным образом отличаться от УПК РК 1997 года. Однако сравнение текстов УПК РК 1997 г. и УПК РК 2014 года говорит о том, что**

в 2014 году, фактически была принята Новая редакция УПК РК 1997 года. Данное обстоятельство означает, что определенная часть старых проблем сохранилась, о чем неоднократно выступали отечественные процессуалисты во главе известного ученого, профессора Б.Х. Толеубековой, в научных публикациях они известны как парадоксы нового УПК РК[2, С.30-34].

В частности, ими указывается, что новый УПК РК «сохраняет в себе превалирующее большинство предписаний УПК, принятого 13 декабря 1997 года, с изменениями и дополнениями, осуществленными за 17 лет его существования. Очевидно, что процесс модернизации действующего УПК не был безупречным. В нем появились противоречия, несогласованности и просто юридические казусы, затрудняющие толкование, понимание, применение его положений»[3, С.18-23]. Отсюда проблемы правопонимания и правоприменения, которые требуют внесения изменения и дополнения норм уголовно-процессуального законодательства, что ведет к нестабильности уголовно-процессуального законодательства Республики Казахстан.

Нестабильность законодательства страны, в том числе в указанной норме УПК РК, не способствует эффективности правоприменительной практики в согласительном производстве.

Об отсутствии стабильности уголовно-процессуального законодательства свидетельствуют следующие данные. Например, с момента принятия действующего Уголовного - процессуального кодекса Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V ЗРК до 12 июля 2018 года было внесено изменения и дополнения:

Законом РК от 07.11.14 г. № 248-V;

Законом РК от 31.10.15 г. № 378-V;

Законом РК от 26.07.16 г. № 12-VI;

Законом РК от 03.07.17 г. № 84-VI;

Законом РК от 11.07.17 г. № 91-VI;

Законом РК от 21.12.17 г. № 118- VI;

Законом РК от 10.01.18 г. № 132-VI;

Законом РК от 05.07.18 г. № 177-VI, то есть за

четыре года восемью законами Республики Казахстан, внесены изменения и дополнения в более ста статей действующего УПК РК. Такие цифры не позволяют говорить о стабильности уголовно-процессуального законодательства, что в итоге ставит под вопрос стабильность всего уголовного законодательства в целом. Нестабильность законодательство страны

негативно влияет на развитие экономической, политической, социальной, духовной и других сфер жизни общества, состояние законности и правопорядка.

В настоящее время практически любой закон РК нельзя охарактеризовать как достаточно стабильный. Было бы преувеличением считать, что и теоретический аспект проблемы уголовно-процессуального механизма согласительного производства полностью разработан. Сегодня он требует к себе особого внимания, и самое главное, практического создания условий, обеспечивающих стабильность закона. Считаем необходимым отметить, что проблемы уголовно-процессуального механизма согласительного производства, не привлекают особого внимания исследователей, на что указывает тематика защищенных после введения в действие УК и УПК РК 2014 года диссертаций.

Коренные проблемы той действительности, с которой в настоящее время сталкиваются субъекты применения УПК РК, состоят, по-видимому, в том, что при разработке УПК РК не были учтены метод и механизм регулирования, применяемые в отрасли «уголовно-процессуальное право». По-видимому, наука уголовного процесса в настоящее время стоит на этапе перехода «на качественно иной уровень познания ее предмета и повышения эффективности уголовно-процессуального регулирования»[4].

В связи с этим предлагается одной из приоритетных задач современной уголовно-процессуальной науки считать исследование проблем механизма уголовно-процессуального регулирования[5]. Уголовно-процессуальное регулирование определяется как «осуществляемое при помощи уголовно-процессуального права и всей совокупности процессуальных средств, образующих его механизм, юридическое воздействие государства на общественные отношения в сфере уголовного судопроизводства»[6].

Уголовно-процессуальный механизм согласительного производства опосредованно способствует достижению цели процессуальной деятельности, осуществляемой уполномоченными на то государством правоохранительными органами и органами правосудия. Отсюда следует, что уголовно-процессуальное назначение согласительного производства в уголовном процессуальном законодательстве Казахстана направлено на:

- быстрое и эффективное выявление, раскрытие и расследование уголовного

правонарушения и преступления (организованной, групповой);

- изобличение преступника и применение процессуального соглашения (*сделки о признании вины, соглашения о сотрудничестве*), а также назначения справедливого наказания;

- способствование быстрому, неотвратимому применению мер исправительного воздействия и гарантированное снижение наказания лицу, оказавшему реальное содействие правоохранительным органам;

- исправление лица, привлекаемого к уголовной ответственности, на стадии предварительного расследования;

- обеспечение возмещения вреда, причиненного потерпевшему;

- сокращении уровня латентной преступности, количества нераскрытых преступлений;

- уголовно-процессуальную экономию и оптимизацию.

Однако приоритетом у представителей правоохранительных органов Казахстана из всего вышеперечисленного, является упрощение уголовного процесса и только потом достижение цели неотвратимости наказания, а затем скорейшее восстановление прав граждан[7]. На практике, действительно получается, что основное назначение уголовно-процессуального механизма согласительного производства в том, чтобы избежать проведения громоздкого предварительного и судебного следствия. По этой причине сторонам обвинения (*прокурору*) и защиты (*обвиняемому, адвокату*) взаимовыгодно разрешить уголовно-правовой конфликт посредством процессуального соглашения (*сделки о признании вины, соглашения о сотрудничестве*). Что касается потерпевшего и других участников процесса, то здесь их интерес законодатель практически не затрагивает.

В целом, действующий УПК не обеспечивает стабильность процессуального соглашения из-за отсутствия четкого механизма его заключения и соблюдения сторонами, не содержит в себе правовых гарантий обеспечения законных интересов подозреваемого (обвиняемого, подсудимого, осужденного), сотрудничающего с органами уголовного преследования. Перечисленные и другие недоработки в правовом регулировании этого процессуального института указывают на необходимость внесения в УК и УПК изменений и дополнений, направленных на существенную

законодательную доработку всего механизма этой формы «сделки с правосудием».

В этой связи, следует критически переосмыслить действующие нормы, регламентирующие согласительное производство в УПК РК. Поскольку от правильно разработанного нормативного содержания зависит состояние уголовно-процессуальной деятельности, ее эффективность в процессе производства и принятия решений по уголовным делам с учетом соблюдения установленных международных стандартов прав и интересов участников уголовного производства.

При этом под эффективностью правового регулирования понимается отношение между результатом правового регулирования и стоящей перед ним целью. Разработаны и условия повышения эффективности правового регулирования. К ним, в частности, относят:

- 1) совершенствование правотворчества;
- 2) совершенствование процесса правоприменения;
- 3) повышение уровня правовой культуры субъектов права [8]. Данные условия являются лишь общей основой функционирования механизма правового регулирования. Непосредственным средством регулирования уголовно-процессуальных отношений являются нормы уголовно-процессуального закона, в котором они сосредоточены.

Нормы уголовно-процессуального закона должно быть связано с сохранением прежних, оправдавших себя и способных эффективно действовать в новых условиях, юридических установлений, регламентирующих уголовное

судопроизводство. Преемственность в данном случае обязательно должна быть соблюдена, но с условием исключения правовых норм, которые не оправдали себя.

Однако, как показывают изменения и дополнения, которым в свое время был подвергнут УПК РК 1997 года, напоминают перекраивание и латание дыр. В итоге УПК РК 1997 года потерял свою системность, логичность построения, обобщенность, компактность, упорядоченность, которые присущи кодифицированному закону. Если мы не будем учитывать опыт внесения изменений и дополнений в УПК РК 1997 года, то и УПК РК 2014 года постигнет та же участь.

В заключение следует признать, что в современный период пора уже ставить вопрос о необходимости научно обоснованного внесения изменений и дополнений в действующее законодательство нашей страны, и тем самым достижения стабильности законодательства. Поскольку основная цель законодателя - эффективное совершенствование правовой системы Республики Казахстан, поэтому и устранять правовые пробелы необходимо также с учетом правовых позиций, изложенных в нормах Конституции Республики Казахстан.

Кодифицированный уголовно-процессуальный закон должен представлять собой единый, внутренне связанный документ, включающий оправдавшие себя в ходе уголовно-процессуальной деятельности действующие нормы, а также новые правила, обусловленные динамикой современной жизни и назревшими потребностями развития современного общества.

Список использованной литературы:

- 1 Протасов, В.Н. Основы общеправовой процессуальной теории. -М., 1991. -210 с.
- 2 Толеубекова Б.Х., Хведелидзе М.Ж., Грек Е.Н. Парадоксы нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан//Хабаршы-Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция». -№3(37).-2014. – С.30-34.
- 3 Толеубекова Б.Х., Хведелидзе М.Ж., Грек Е.Н. Парадоксы нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан//Хабаршы-Вестник КазНПУ им.Абая, Серия «Юриспруденция». -№4(38).-2014г. – С.18-23.
- 4 Зинатуллин, З.З. Понятие и структура механизма уголовно-процессуального регулирования // Проблемы противодействия преступности в современных условиях: материалы междунар. науч.-практ. конф. / под ред. З.Д. Еникеева. -Ч. 2. -Уфа, 2003. -С. 118.
- 5 Бахта, А.С. Механизм уголовно-процессуального регулирования как приоритетное направление развития уголовно-процессуальной теории // Пробелы в рос. законодательстве. -№ 2. -2011. -С.191.
- 6 Зусь, Л.Б. Правовое регулирование в сфере уголовного судопроизводства. -Владивосток, 1984. - С.32.
- 7 Нурмухамедов, М. Институт согласительного производства». 19 мая 2015 года. Опубликовано на сайте Генеральная Прокуратура Республики Казахстан [Электрон.ресурс]. -2015. –URL: <http://prokuror.gov.kz> (дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.
- 8 Теория государства и права: учеб. / под ред. А.С. Пиголкина, Ю.А. Дмитриева. 2-е изд., перераб. и доп. -М., 2010. -781 с.

УДК:343.13 (4/9)
МРНТИ:10.79.91

Б.М. Нурғалиев¹, А.К. Кусаинова²

¹ Центр правовых и экономических исследований Академии «Болашақ»,
г.Караганда, Казахстан,

² Южно-уральский государственный университет,
г. Челябинск, Россия

СОГЛАСИТЕЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО В ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВЕ КАЗАХСТАНА: ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ЗАРУБЕЖНОГО ОПЫТА

Аннотация

В правоохранительной деятельности часто возникают ситуации, когда подозреваемый или обвиняемый, чувствуя свою вину, идет на контакт, пытается «договориться» о смягчении наказания, если будет помогать расследованию. Раньше органы расследования не могли дать ему никаких гарантий, кроме той, что суд, возможно, учтет чистосердечное признание. Не было и правовых основ для этого в законе. Теперь такая возможность есть. Она подробно изложена в главе 63 УПК РК и называется «Процессуальное соглашение».

Статья посвящена законодательным основам и организационным проблемам внедрения в Республике Казахстан новых форм процессуального соглашения: сделки о признании вины и соглашения о сотрудничестве. Аргументируется необходимость использования зарубежного опыта в реформировании законодательства и, в частности, уголовно-процессуального. Дается оценка зарубежным концепциям согласительного производства, приводятся аргументы о некоторых преимуществах сделки и очевидных положительных последствиях имплементации этого института в казахстанское уголовно-процессуальное законодательство.

Ключевые слова: согласительное производство; сделка о признании вины; соглашение о сотрудничестве.

Б.М. Нурғалиев¹, А.К. Кусаинова²

¹ «Болашақ» академиясының Құқықтық және экономикалық зерттеулер орталығы,
Қарағанды қ., Қазақстан,

² Оңтүстік Орал мемлекеттік университеті,
Челябинск қ., Ресей

ҚАЗАҚСТАН ЗАҢНАМАСЫНДАҒЫ КЕЛІСІМДІК ӨНДІРІС: ШЕТЕЛ ТӘЖІРИБЕСІН ПАЙДАЛАНУ

Аңдатпа

Өзінің кінәсін сезінген күдіктінің немесе айыпталушының байланысқа шығып, тергеп-тексеруге көмектесе, жазаны жеңілдету жөнінде «ымыраласуға» тырысатын жайттары құқыққорғау қызметінде жиі кездеседі.

Бұрын тергеу-тексеру органдары шын жүрегінен орынғанды сот ескеретін болар дегеннен басқа оған ешқандай кепілдік бере алмайтын. Және бұл үшін заңда ешқандай құқықтық негіз де жоқ болатын. Енді мұндай мүмкіндік бар. Ол ҚР ҚПК-нің 63-тарауында ескей-текскей баяндалған әрі «Процестік келісім» деп аталады.

Мақала Қазақстан Республикасында процестік келісімнің, кінәні мойындау туралы мәміле мен ынтымақтастық туралы келісімнің жаңа нысандарын енгізудің заңнамалық негіздері мен ұйымдастырушылық проблемаларына арналған.

Заңнаманы, әсіресе қылмыстық-процестік заңнаманы реформалауда шетелдік тәжірибені пайдаланудың қажеттілігі дәйектеледі. Келісімдік өндірістің шетелдік тұжырымдамаларына баға беріледі,

мәміленің кейбір артықшылықтары және осы институтты қазақстандық қылмыстық-процестік заңнамаға енгізудің көрінеу жағымды салдарлары туралы дәйектер келтіріледі.

Түйін сөздер: келісімдік өндіріс, кінәні мойындау туралы мәміле, ынтымақтастық туралы келісім.

B.M. Nurgaluyev¹, A.K. Kussainova²

¹ *Center for Legal and Comparative Research of «Bolashak» Academy,
Karaganda city, Kazakhstan,*

² *South Ural State University (National Research University)
Chelyabinsk city, Russian*

CONSISTENT PRODUCTION IN THE LEGISLATION OF KAZAKHSTAN: FOREIGN EXPERIENCE

Abstract

In law enforcement, there are many situations when the suspect or the accused, feeling guilty, goes on contact, tries to “agree” on a mitigation of punishment if he helps the investigation. Previously, the investigation bodies could not give him any guarantees, except for the fact that the court might take into account his confession. There was no legal basis for this in law. Now there is such an opportunity. It is described in detail in Chapter 63 of the Criminal Procedure Code of the Republic of Kazakhstan and is called the “Procedural Agreement”.

The article is devoted to the legislative foundations and organizational problems of introducing new forms of procedural agreement in the Republic of Kazakhstan: plea bargains and cooperation agreements. The necessity of using foreign experience in reforming legislation and, in particular, criminal procedure is argued. An assessment of foreign concepts of conciliation proceedings is given, arguments are given about some of the advantages of the transaction and the obvious positive consequences of the implementation of this institution in Kazakhstan's criminal procedure legislation.

Keywords: conciliation proceedings; a plea bargain; cooperation agreement.

Первая в истории Казахстана сделка о признании вины была рассмотрена в Жамбылском областном суде в начале января 2015 года. Руководитель одного из управлений департамента государственных доходов Жамбылской области а Ж. присваивала бюджетные средства около трех с половиной миллионов тенге. Суд признал ее виновной и назначил ей наказание в виде пяти лет лишения свободы. Однако судье поступило процессуальное соглашение о признании вины подсудимой. В результате этого Ж. приговорили к условному наказанию сроком на два года [1].

На стадии разработки и принятия пакета документов по внедрению процессуального соглашения в республике велись ожесточенные дискуссии на предмет использования зарубежного опыта, в особенности, каких-либо ограничений применения, в зависимости от тяжести преступления. Предлагались кардинальные варианты введения сделок о признании вины без каких-либо ограничений. Однако, как показывает опыт зарубежных стран, недопустимо заключать соглашение с лицами, совершившими тяжкие и особо тяжкие преступления. В тех же США, на опыт которых

ссылались авторитетные ученые, таким лицам наказание не смягчается даже за предоставленную ими ценную информацию [2].

В итоге возобладали мнения сторонников сделки на распространение этой процедуры лишь на дела о преступлениях небольшой и средней тяжести. Было предложено поддержать такое мнение на начальном этапе внедрения сделок о признании вины в практику, с последующим распространением их на все другие категории деяний [3,С.43].

Эксперты предполагали еще на стадии разработки проекта УПК РК, а практика уже подтверждает о некоторых преимуществах сделки:

- прежде всего, сокращаются сроки расследования, нет необходимости проведения многих следственных действий и экспертиз;
- значительно упрощаются все следственные и судебные процедуры;
- сделка заключается между прокурором и подозреваемым (*обвиняемым*), что исключает возможность коррупции со стороны следователя и оперативного работника [4,69-70].

Законодательство о согласительном производстве позволило для обвиняемых

получить очевидные положительные последствия: а) назначение наказания не свыше половины санкции по соответствующей статье; б) для осужденных лиц – снижение размера наказания на половину; в) в некоторых случаях – освобождение от уголовной ответственности.

Что касается статистики о согласительном производстве в целом по республике, то тенденция роста характерна и по делам этой категории с заключением процессуальных соглашений. Неуклонно растёт число поступивших в суды и рассмотренных дел. В 2017 году окончено с процессуальными соглашениями 4 240 дел, но практика показывает, что применение процессуальных соглашений требует совершенствования [5].

Казахстанский законодатель включил в УПК РК две формы процессуального соглашения: сделку о признании вины и соглашение о сотрудничестве. Первая, в соответствии с новым Законом, должна применяться и уже применяется ко всем категориям преступлений, за исключением особо тяжких, и призвана ускорить процесс расследования и обеспечить возмещение ущерба потерпевшему.

Генеральная прокуратура, МВД Казахстана, другие правоохранительные органы всегда активно выступали в поддержку этого института, исходя из его целесообразности и эффективности. Однако, на стадии обсуждения норм относительно предлагаемого института «сделка с правосудием» ставилась задача решить проблему обеспечения защиты конституционных прав личности, участвующей в сделке о признании вины, так как этот институт мог бы вызвать соблазны злоупотреблений [6]. Несмотря на то, что есть уверенность о принципиальном и законодательном решении этого вопроса в положительном русле, ведущихся спорах в научных и практических кругах о формах реализации этого института, в его востребованности сомнений практически уже не осталось. Происходит лишь совершенствование и некоторая коррекция этого механизма и органичное регулирование в соответствии с нарабатанной практикой и новым законодательным процессом.

Если сравнить предлагаемый институт со «сделкой с правосудием», принятой в России, то мы считаем это не упрощением судопроизводства, а формой стимуляции членов ОПГ сотрудничать с правосудием в обмен на преференции (смягчение наказания) либо в обмен на иммунитет от уголовного

преследования (как в США). По мнению большинства российских ученых, этот новый институт для России еще нуждается в серьезном совершенствовании, но его востребованность и эффективность также очевидна [7].

К слову, отметим, что данный институт также неоднозначно воспринят юридической общественностью, в том числе в странах СНГ, где он уже действует. Украинские ученые также констатируют, что существенное ускорение уголовного процесса внедрением в законодательство Украины сделки о признании вины может свидетельствовать об утрате правоохранительными органами в погоне за скорейшим завершением уголовного производства доказательств, необходимых для правильного установления истины в каждом конкретном случае [8, С.416].

Украинские ученые отмечают, что эту норму в наших реалиях можно легко извратить. Например, оговорить другого человека и получить меньший срок. В этом есть риск. Но имеется и очевидный плюс: признав вину, когда отпираться под тяжестью улик бесполезно, можно получить меньший срок и сэкономить деньги на адвоката. Следовательно это даст возможность сосредоточиться на раскрытии действительно серьезных преступлений. А чтобы не было соблазна заключить сделку под принуждением, ее утверждает суд, который обязан проверить, что обвиняемому никто не угрожал. Конечно, как и во всех вышеописанных случаях, не исключено, что в процессе ее заключения не присоединятся какие-то посторонние мотивы, однако это не повод, чтобы отказываться от всего нового и прогрессивного.

В Грузии этот институт пользуется небывалой популярностью. Согласно статистическим данным, число лиц, наказанных лишением свободы по статье 38 УК Грузии «получение взятки», сократилось – со 120 в 2010 году до 71 в 2011 году и 37 в 2012 году. Интересно, что большинство лиц, осужденных по этой статье, были приговорены к срокам менее 6 лет лишения свободы. В 2010 году 81% осужденных получили наказание в виде лишения свободы менее 6 лет, в 2011 году – 79%, в 2012 – 76%. Это объясняется сокращением сроков наказания по приговору в связи с заключением сделки о признании вины между обвинением и обвиняемым [9].

Исходя из реальности, существующей в Грузии, большая часть уголовных дел в конечном итоге завершаются заключением

между обвиняемым и прокуратурой процессуального соглашения. Заинтересованность прокуратуры в существовании такой процедуры односторонняя и достаточно ясная: процессуальное соглашение подразумевает оплату пошлины со стороны обвиняемого, а со стороны прокуратуры – некие уступки взамен этой пошлины. Исходя из существующей политики это прибыльно для бюджета, а исходя из этого и прокуратура, в большинстве случаев, в уголовном праве соглашается заключить с обвиняемым процессуальное соглашение. Чем больше сделок будет заключено, тем это прибыльнее для казны. В Грузии ежегодно растет процентный показатель процессуальных соглашений. В 2006 году общее производство по данным существующих дел доля процессуальных соглашений была 28%, а по данным на 2010 год уже в первом квартале 71.6% дел, существующих в общем производстве, закончились процессуальным соглашением. Как уже было отмечено выше, основной причиной ежегодного роста соглашений является недоверие общества к суду. Обвиняемый не имеет гарантий защиты собственной правды. Лицо предпочитает признать вину и заплатить государственную пошлину в казну, чем бороться для защиты собственной правоты.

Еще одно немаловажное уточнение - процентный показатель оправдательного (не обвинительного) приговора в Грузии практически равен нулю. В частности, в 2005 году в первой судебной инстанции было представлено 9168 обвиняемых, из них только 796 (8%) был вынесен оправдательный приговор. В 2009 году число обвиняемых выросло почти вдвое и составило 18354, в то время как оправдательный приговор был вынесен только 18 лицам, что составляет 0.1%18. Указанное в основном обусловлено большим показателем процессуальных соглашений [10].

Наши реформаторы ссылаются, прежде всего, на американский и потом уже на европейский опыт внедрения и использования сделок о признании вины. Если в США они возможны по всем уголовным делам, в том числе, когда обвиняемому грозит смертная казнь, то европейские страны занимают более осторожную позицию, допуская возможность тех или иных согласительных процедур лишь в случаях, если предполагаемый срок лишения свободы не превышает определенного предела (например, три года в Италии) или если

обвинитель требует наказания, не превышающего определенного размера (например, шесть лет в Испании) [11].

К слову сказать, то институт, который еще называют сделкой с правосудием, был известен ещё в средние века в Британии, и назывался он апелляцией раскаявшегося: преступник мог избежать смерти (в то время к казни приговаривали не только за убийство, но и за кражу), если он рассказывал властям о преступлениях, совершённых другими. Но эта практика прекратила своё существование - слишком многие оговаривали своих знакомых и даже родственников. А пока власти разбирались в их показаниях, преступники, было и такое, сбегали из тюрьмы [12].

В других странах европейского континента согласительные процедуры с преступниками появились на основании рекомендаций Совета Европы о введении заявлений о признании вины и процедур, упрощающих судебное производство в 1987 году [13,С.94]. На следующий год, (1988) этот институт воспринял УПК Италии как «ходатайство о наказании по просьбе сторон», обыкновенно называемом *patteggiamento* или «сделка», который первоначально предусматривал уменьшение наказания на одну треть и ограничивалось преступлениями, наказуемыми не более чем тремя годами лишения свободы. Отмечается, что итальянский опыт, как одна из самых влиятельных моделей механизмов заявления о признании вины, был впоследствии введен в Европе, а затем и бывших советских республиках, а также некоторых латиноамериканских странах [14,С.95].

В литературе отмечается, что итальянская *patteggiamento* и схожая с ней французская модель сделки о признании вины - *reconnaissance prelabile de coupabilité*, которые ограничены делами, наказуемыми не более чем пятью годами (и предоставлять уменьшение наказания на две трети), а также модель испанского *conformidad*, которое ограничено преступлениями, наказуемыми менее чем шестью годами, являются наиболее предпочтительными, прежде всего, от его аналога - американской модели заключения сделки о признании вины, ввиду того, что процедура получения признания (заявления о признании вины) имеет место в открытом суде, а не на задворках полицейских участков или тюрем [15,С.171].

Законодательство Германии также предусматривает так называемый институт

соглашений в сфере уголовного производства (Urteilsabsprachen). Предметом соглашения являются правовые последствия, касающиеся вынесения приговора. Соглашение вступает в силу после того, как суд уведомляет участников о содержании возможного соглашения, по которому прокурор и обвиняемый дали свое согласие [16, С.202]. В соответствии с пп. 1 и 2 параграфа 12 УК ФРГ противоправные деяния в уголовном праве Германии делятся на преступления, за совершение которых предусмотрено максимальное наказание в виде лишения свободы на срок от одного года и более, и проступки, за совершение которых минимальным наказанием является лишение свободы на более короткий срок или денежный штраф [17, С.113].

В других европейских странах, например, в Норвегии, убедительное досудебное признание ведет к тому, что дело в суде будет рассматривать один профессиональный судья, а не смешанный суд или присяжные, а в соседней Дании признание влечет за собой судебный процесс в упрощенном порядке, без необходимости выступления обвинения в суде [18].

Азиатские страны по имплементации этого института идут как по американскому, так и по европейскому пути. В Японии, например, в которой, хотя и осуждают американскую практику, как противоречащую принципам своей собственной системы, данный институт называют как систему «сделок о признании вины», при котором подозреваемый, который делает признание, обычно будет освобожден из досудебного заключения под стражей, и в результате значительно более простого судебного процесса ему в качестве наказания либо зачтется то время, которое он отсидел в досудебном заключении, либо будет назначено существенно более мягкое наказание, чем то, которое он получил бы в том случае, если бы не отвечал на вопросы или опровергал предъявленные обвинения [19].

В Индии соглашение с судом используется с 2006 г. Вероятность смягчения наказания дается только тем, кто признает свою вину в правонарушении, за которое можно лишить свободы не более чем на семь лет тюрьмы: причинение побоев, подделка документов, опасное управление и другое. Но надеяться на сделку не могут те, кому инкриминируется преступления против женщин и детей [20, С.99].

Южноамериканские страны, такие, как Аргентина также пошли по американскому пути,

в результате которого подсудимый, который был арестован *in flagrante* (на месте преступления) или сделал полное признание, может попросить «сокращенный судебный процесс» без полномасштабного предварительного следствия. Однако, отмечается, что позитивным моментом для подсудимого является тот факт, что ему могут назначить probation, а после успешного завершения последней дело будет прекращено [21].

Позвольте теперь остановиться на американском опыте сделки о признании вины, так резко критикуемой как самими американцами, так и нашими правоохранителями, но, к удивлению, воспринимаемой в новом УПК РК нашим законодателем некоторых ее элементов. Даже известные американские юристы признают, что признание вины в виде получения признания от обвиняемого являлось мощным фактором упрощения уголовного производства на протяжении всей его часто позорной истории. [22, С.98] При всех минусах и негативных явлениях, имеющихся в американской судебной системе, при ее «потребительском» характере, большинством населения, и это трудно отрицать, она уважается. Подтверждением этому как раз и служат отсутствие общественных потрясений и стабильность американского общества [23, С.83].

Сделка с правосудием в современном понимании возникла действительно в США в конце XIX века и довольно быстро распространилась в других странах мира. Оба типа сделок, подходящие под определение «досудебное соглашение о сотрудничестве», существующие в мировой практике, возникли именно в США. И самый распространенный из них — это договор с прокуратурой, предполагающий признание прокуратуре вины в обмен на снятие части обвинений или перекалфикацию преступления из тяжкого в менее тяжкое.

Другой формой сделки с правосудием является то, что в США называют превращением обвиняемого в свидетеля обвинения. По ней в обмен на показания против сообщников подозреваемый получает «прокурорский иммунитет» - полное или частичное освобождение от ответственности. Во избежание злоупотреблений сделка должна быть одобрена судьей [24, С.100].

Как известно, американское уголовное судопроизводство понимается как уголовно-исковое судопроизводство, целью которого

является, прежде всего, упрощение и сокращение процедур судопроизводства, и согласно которому стороны идут на взаимные уступки, а именно, обвинитель предъявляет иск, а подсудимый сам выбирает выгодную ему позицию, признать этот обвинительный иск полностью или частично или не признавать его. Именно признание предъявленного обвинения позволяет суду в полном объеме не проводить по этому делу судебную процедуру, а сразу постановить обвинительный приговор. Таким образом, обвиняемый, признавая обвинение полностью или частично, освобождает суд от необходимости доказывать это обвинение в сложной, состязательной судебной процедуре [25, С.671].

Согласно этой концепции обвинитель, в свою очередь, обязуется:

- уменьшить объем предъявляемого обвинения,
- смягчить свою позицию по вопросу квалификации,

- требовать наказания не выше оговоренного сторонами предела.

По уголовному процессу США судья на стадии предварительного слушания уголовного дела в течение «разумного времени» знакомится с доказательствами, чтобы убедиться в том, что конкретное преступление совершено именно этим обвиняемым. Проверяется также добровольность заявления о признании себя виновным обвиняемым с полным пониманием выдвинутых против него обвинений и последствий его заявления, в результате чего является приказ суда, констатирующий вступление заявления его о признании вины в силу [26].

Мы считаем, что принятие «процессуального соглашения» с учетом зарубежного опыта в некоторой степени позволило оптимизировать уголовное судопроизводство, сделать его «гибким» и соответствующим современному уровню развития преступности.

Список использованной литературы:

- 1 Подробнее: [Электрон.ресурс]. -2019. – URL: <https://tengrinews.kz/crime/sdelka-priznanii-vinyi-vpervyie-sostoyalas-sude-kazahstana-271441> (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.
- 2 Климанова, О.В. Досудебное соглашение о сотрудничестве: правовая природа, договорные характеристики и проблемы квалификации преступлений/ Дисс. канд. юрид. наук. Самара – 2017; Саркисянц Р.Р. Досудебное соглашение о сотрудничестве – зарубежный опыт. URL: <http://www.samoupravlenie.ru/46-12.php> (дата обращения: 25.10.2014)
- 3 Канафин, Д.К. К вопросу о внедрении в уголовное судопроизводство института соглашения о признании вины // Материалы международно-практической конференции «Вопросы совершенствования уголовного законодательства в рамках разработки нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан» - Алматы, 2012.
- 4 Хавронюк, Н.И. Изменение форм предварительного расследования по проекту УПК РК. Материалы международно-практической конференции «Вопросы совершенствования уголовного законодательства в рамках разработки нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан» - Алматы, 2012.
- 5 Рахметуллин, А.К. Сделки о признании вины стали очень удобными для следствия – Верховный суд [Электрон.ресурс]. -2019. – URL: <https://informburo.kz/novosti/sdelki-o-priznanii-viny-stali-ochen-udobnymi-dlya-sledsviya-verhovnyu-sud.html>. (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.
- 6 Нургалиев Б. М., Лакбаев К. С., Кусаинова А. К. Казахстанский уголовный процесс: вчера, сегодня, завтра // Научно-методический электронный журнал «Концепт». – 2014. – № 4 (апрель). – С. 101–105. – URL: <http://e-koncept.ru/2014/14099.htm>. (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.
- 7 Илюхин, В.И. Дума пошла на сделку с правосудием [Электрон.ресурс]. -2019. – URL: <http://www.pressmon.com/ru/a/ru/1246367/DUMA-POSHLA-NA-SDELKU-S-PRAVOSUDIEM#ixzz3V0zfSmLc>. (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.
- 8 Макаров, А.П. «Сделка о признании вины новация УПК Украины Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. -Серия «Юридические науки». -Том 26 (65). -2013. -№ 1. -С. 414-418.
- 9 Отчет о мониторинге в Грузии Стамбульского плана действий по борьбе с коррупцией 25 сентября 2013 года в штаб-квартире ОЭСР в Париже. [Электрон.ресурс]. -2014. – URL: <http://transparency.ge/en/blog/judiciary-after-parliamentary-elections-2013>. (дата обращения: 29.03.14).
- 10 Исследованиефонда «Transparency International Georgia»

- 11 [Электрон.ресурс]. -2014. – URL: [http://www.osgf.ge/files/publications/2010/Plea_Bargaining_in_Georgia_-_Negotiated_Justice_-_GEO_\(2\).pdf](http://www.osgf.ge/files/publications/2010/Plea_Bargaining_in_Georgia_-_Negotiated_Justice_-_GEO_(2).pdf)(дата обращения: 29.03.14).
- 12 Лазарева, В.В. Легализация сделок о признании вины.// Вестник Академии финансовой полиции. - № 4(24).- 2013 г.
- 13 Курбанмагомедов, Т. К. Ensuring the victim rights and interest of property in before judicial agreement about cooperation. Пробелы в российском законодательстве. // Юридический журнал. -№1. -2010. -С.178.
- 14 Стивен, Ч. Тэйман Упрощенное производство или согласованное заявление о виновности? [Электрон.ресурс]. -2019. – URL: http://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30534238#pos=1; - С.117. (дата обращения: 15.04.2019)- интернет источники.
- 15 Стивен Ч., Тэйман. Указ.соч.
- 16 Стивен Ч., Тэйман. Экспертное заключение на проект Закона Республики Казахстан О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по вопросам упрощенного досудебного производства // Ежегодник Центра исследования правовой политики 2009. - Алматы, 2010. - 407. -С.165-187.
- 17 Maiké, Frommann I. Regulating Plea-Bargaining in Germany: Can the Italian Approach Serve as a Model to Guarantee the Independence of German Judges? // Hanse law review (HanseLR). -2009.- № 1.- С. 202–203.
- 18 Вальшина, И.Р. Заключение досудебного соглашения о сотрудничестве при расследовании уголовного дела в форме дознания с позиции зарубежного законодательства // ОБЩЕСТВО И ПРАВО. - 2014.- № 2 (48).- С.207.
- 19 Stephen C., Thaman, Plea-Bargaining, Negotiating Confessions and Consensual Resolution of Criminal Cases, General Reports of the XVII Congress of the International Academy of Comparative Law 996 (K. Boele Woelki & S. van Erp eds. (2007).
- 20 David T., Johnson, Plea Bargaining in Japan, in The Japanese Adversary System in Context 142-45 (Malcolm M. Feeley & Setsuo Miyazawa eds. 2002).
- 21 Белых, И. Е. Реформа российского законодательства: сделка с правосудием.// Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. -2013. - № 7-1. -С.97-102.
- 22 David Mangiafico & Carlos Parra, Juicio abreviado argentino 108-09 (2004)
- 23 Стивен Ч., Тэйман. Указ.соч.
- 24 Пиюк, Л.В. Проблемы применения упрощенных форм разрешения уголовных дел в судопроизводстве Российской Федерации в свете типологии современного уголовного процесса. - Томск: Изд-во Том.ун-та, 2011. -208 с.
- 25 Белых, И.Е. Реформа российского законодательства: сделка с правосудием. // Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. -2013. -№7-1. -С.97-102.
- 26 Сарсенбаев, Т. Сделка о признании вины в уголовном процессе Республики Казахстан. –ЮРИСТ. - 2004. -№10.

УДК: 343.11

МРНТИ: 10.79.51

Б.Х. Толубекова¹, М.Ж. Хведелидзе¹

¹Институт истории и права КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан

О ПРОЕКТЕ ЗАКОНА РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН «О ВНЕСЕНИИ ИЗМЕНЕНИЙ И ДОПОЛНЕНИЙ В УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЙ КОДЕКС РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН ПО ВОПРОСАМ МЕДИАТИВНОГО СОГЛАШЕНИЯ»

Аннотация

Авторами разработан проект Закона Республики Казахстан «О внесении изменений и дополнений в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан по вопросам медиации».

Данный проект разработчики выносят на обсуждение юридической общественности Казахстана.

Ключевые слова: закон, медиация, медиатор, Конституция, медиативное соглашение

Б.Х. Толеубекова¹, М.Ж. Хведелидзе¹

¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қ., Қазақстан

**«ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІК КОДЕКСІНЕ
МЕДИАЦИЯЛЫҚ КЕЛІСІМ МӘСЕЛЕЛЕРІ БОЙЫНША ӨЗГЕРІСТЕР МЕН
ТОЛЫҚТЫРУЛАР ЕНГІЗУ ТУРАЛЫ» ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ЗАҢЫНЫҢ ЖОБАСЫ ТУРАЛЫ**

Аңдатпа

Авторлармен «Медиация мәселелері бойынша Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексіне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасы Заңының жобасы әзірленді.

Бұл жобаны әзірлеушілер Қазақстанның заң қоғамдастығы талқылауына шығарады.

Түйін сөздер: құқық, медиация, медиатор, Конституция, медиациялық келісім

B.H. Toleubekova¹, M.Zh. Hvedelidze¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

**ABOUT THE BILL OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN
«ABOUT MODIFICATION AND ADDITIONS IN THE CODE OF CRIMINAL PROCEDURE
OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN CONCERNING THE MEDIATION AGREEMENT»**

Abstract

Authors drafted the bill of the Republic of Kazakhstan «About Modification and Additions in the Code of Criminal Procedure of the Republic of Kazakhstan concerning Mediation».

Developers submit this project for discussion of the legal public of Kazakhstan.

Keywords: law, mediation, mediator, Constitution, mediation agreement

Проект

**Закон Республики Казахстан
«О внесении изменений и дополнений в
Уголовно-процессуальный кодекс
Республики Казахстан по вопросам
медиации»**

1. В уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан, принятый 04.07.2014 №231-V, внести следующие изменения и дополнения:

– включить в ст. 7 пункт 45-1 в редакции: «45-1 стороны медиации – сторона защиты (подозреваемый, обвиняемый, их законные представители, защитник, гражданский ответчик и его представитель), сторона обвинения (потерпевший, частный обвинитель, гражданский истец, их законные представители и представители), участвующие в процедуре медиации»;

- включить статью 93-1 в редакции:

«Статья 93-1. Отвод медиатора

1. Медиатор не может участвовать в согласительном производстве по уголовному делу:

1) при наличии любого из обстоятельств, предусмотренных статьей 87 настоящего Кодекса;

2) если он ранее находился или находится в служебной или иной зависимости от дознавателя, следователя, прокурора, судьи, подозреваемого, обвиняемого, их защитников, законных представителей, потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика или представителей.

2. В случае возникновения обстоятельств, препятствующих медиатору осуществлять свои функции в соответствии с принципами медиации, медиатор обязан незамедлительно заявить самоотвод.

3. Медиатор вправе отказаться от проведения медиации, если, по его мнению, дальнейшие усилия в процессе не приведут к разрешению конфликта между сторонами,

либо прекратить медиацию с согласия сторон, закрепленного в письменной форме.

4. Вопрос об отводе медиатора в согласительном производстве на досудебных стадиях решает прокурор, в судебных стадиях – председательствующий судья»;

- дополнить статью 30 частью 3-1 в редакции: «3-1. Стороны могут по своему усмотрению договориться о языке или языках, которые будут использоваться в ходе проведения медиации» – и далее, дополнение этого положения текстом в редакции: «Использование двух и более языков может обеспечиваться участием переводчика, который приглашается по согласованию с участниками медиации»;

- включить дополнительно статью 201-1 в редакции:

«Статья 201-1. Общие условия проведения медиации в уголовном процессе

1. Медиация может быть проведена при соблюдении следующих условий:

1) взаимное добровольное волеизъявление сторон, выраженное в договоре о медиации;

2) пользование сторонами медиации равными правами при выборе медиатора, процедуры медиации, своей позиции в ней, способах и средствах ее отстаивания, при получении информации, в оценке приемлемости условий соглашения об урегулировании конфликта и возложение на стороны равных обязанностей;

3) независимость медиатора от сторон медиации, государственных органов, иных юридических, должностных и физических лиц;

4) самостоятельность медиатора в выборе средств и методов медиации, допустимость которых определяется законодательством Республики Казахстан;

5) недопустимость разглашения участниками медиации сведений, ставших известными им в ходе медиации, без письменного разрешения стороны медиации, предоставившей эту информацию.

Стороны медиации вправе:

- отказаться от медиатора, а также медиации на любой ее стадии;

- отказаться от участия в медиации в любой момент ее проведения;

- по своему усмотрению распоряжаться своими материальными и процессуальными

правами, увеличить или уменьшить размер требований или отказаться от примирения;

- добровольно выбирать медиатора (медиаторов);

- участвовать в проведении медиации лично или через представителей;

- подать жалобу в суд или орган уголовного преследования, в производстве которого находится уголовное дело, в связи с которым осуществляется медиация, в случаях неисполнения или ненадлежащего исполнения соглашения о примирении».

Как известно, исследование зарубежного опыта привнесло свои результаты в дело восприятия национальным правом Казахстана института медиации, что закреплено в самостоятельном Законе РК «О медиации», принятом 28 января 2011 года. Изначально данный закон имел целью урегулирование споров, возникающих из гражданских, трудовых, семейных и иных правоотношений с участием физических и (или) юридических лиц, что и было в нем закреплено (п.1 ст.1).

С учетом накопления определенной практики, а также уровня и содержания социальных запросов, связанных с медиативным производством, сфера применения медиации была расширена путем ее включения в уголовное судопроизводство. Законами РК от 03.07.2013г. и 15.01.2014г. в Закон РК «О медиации» были внесены отдельные изменения и дополнения, которые составили правовую основу соответствующих положений вновь принятого Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан. В УПК РК предусмотрена ст.85, определяющая права и обязанности медиатора.

Во взаимосвязи с установлением приоритетности применения положений нормативных актов по хронологическому признаку Закон РК «О медиации» наделен преобладающей юридической силой по сравнению с УПК РК. Данное обстоятельство нами рассматривается как основание для отнесения Закона РК «О медиации» к правовым источникам, определяющим порядок уголовного судопроизводства, и как законный повод для формулирования предложений по усовершенствованию уголовно-процессуального законодательства Казахстана.

УДК: 343.1
МРНТИ: 10.79.91

Т.Б.Хведелидзе¹

*¹Институт истории и права КазНПУ имени Абая,
г.Алматы, Казахстан*

СОГЛАСИТЕЛЬНОЕ ПРОИЗВОДСТВО: УГОЛОВНО-ПРАВОВЫЕ И УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ ОСНОВАНИЯ ПО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВУ КАЗАХСТАНА

Аннотация

Согласительные процедуры включены в уголовное судопроизводство Казахстана вместе с принятием нового УПК (2014г.), введенного в действие с 01.01.2015г. Между предписаниями материального и процессуального права должны сохраняться взаимосвязь и согласованность, predetermined принцип единства материи и формы. Вместе с тем анализ соответствующих положений УК РК и УПК РК свидетельствует об определенных проблемах, препятствующих полноценной и эффективной реализации в судебной практике сделок о признании вины и соглашения о сотрудничестве.

Анализ отдельных положений УК РК и УПК РК говорит о том, что законодателем допускается смешение понятий «деятельное раскаяние» и «соглашение о сотрудничестве», которые обладают разной правовой природой.

Ключевые слова: согласительное производство, уголовный закон, уголовно-процессуальный закон

Т.Б. Хведелидзе¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қ., Қазақстан*

КЕЛІСІМ ӨНДІРІСІ: ҚАЗАҚСТАН ЗАҢНАМАЛАРЫ БОЙЫНША ҚЫЛМЫСТЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҚ ПРОЦЕСТІК НЕГІЗДЕРІ

Аңдатпа

Қазақстанның қылмыстық сот ісін жүргізу (2014) қабылданып, ҚПК-нің 01.01.2015г. күшіне енгізілген жаңа келісім рәсімдеріне енгізілген. Материалдық және процессуалдық құқық нұсқамаларына арасындағы өзара байланысы мен орайластырылуын қаңқа материя мен формалан тұратын түрін бірлігін принципіне, сақталуы керек. Сонымен қатар ҚР ҚПК ҚР ҚК тиісті ережелерін талдау және толыққанды және тиімді іске асыру туралы куәландырады деп тану туралы сот практикасында белгілі бір кедергі келтіретін проблемалар кінәсіне және мәмілелерді ынтымақтастық туралы келісім.

Бұл дегеніңіз заң шығарушы жекелеген ережелерін талдау ҚР ҚК және ҚР ҚПК жол беріледі, олар әртүрлі құқықтық табиғатына түсініктердің араласып кетуі «жасампаз өкініш» және «ынтымақтастық туралы келісімге» ие болады.

Түйін сөздер: келісім өндірісі, қылмыстық заң, қылмыстық-процестік заң

Т.В. Khvedelidze¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

CONCILIATION PROCEEDINGS: CRIMINAL LAW AND CRIMINAL PROCEDURE GROUNDS UNDER THE LEGISLATION OF KAZAKHSTAN

Abstract

Conciliation included in the criminal proceedings of Kazakhstan together with the adoption of the new Criminal Procedure Code (2014), entered into force on 01.01.2015 as a form of this production are the plea bargain and cooperation agreement. The system and structure of the national law are such that between the

requirements of substantive and procedural law should be preserved interplay and consistency, pre-defined principle of the unity of matter and form. An analysis of the relevant provisions of the Criminal Code and Criminal Procedure Code indicates the specific problems that hinder the full and effective implementation in judicial practice deals plea and cooperation agreement.

The analysis of certain provisions of the criminal code and the code of criminal procedure shows that the legislator may mix the concepts of "active repentance" and "cooperation agreement", which have different legal nature.

Keywords: conciliation proceedings, criminal law, criminal procedure law

Сделка о признании вины и соглашение о сотрудничестве – это две формы согласительного производства. Для их объединения в один институт потребовалось довольно длительное изучение зарубежного опыта сделки о признании вины. Дискуссионными были материально-правовые основания. Вместе с признанием этой сделки пришло понимание целесообразности включения в ее сферу соглашения о сотрудничестве. Соотношение их уголовно-правовой природы свидетельствует об определенных законодательных пробелах.

Казахстанский правовед У.С.Джекебаев указывал: «Сущность сделки о признании вины – неформальные переговоры между защитником обвиняемого и обвинителем, в результате которых обвиняемый соглашается признать себя в суде виновным, если ему будет инкриминировано менее тяжкое преступление, чем указано в обвинительном приговоре, или вынесен более мягкий приговор, либо и то и другое одновременно. Теоретически это обосновывается тем, что заявление обвиняемого о своей виновности в совершении инкриминируемого ему преступления практически устраняет необходимость исследования доказательств по делу: если нет спора в отношении иска (adversary proceeding), а следовательно, и в отношении фактических обстоятельств дела, то нет необходимости в вердикте присяжных»[1, с.55-58]. Первоосновой для согласительных процедур выступают материально-правовые нормы, без которых предпосылки для предусмотрения специфических правил (процедур) в УПК РК появиться не могут.

С процессуальной точки зрения преимуществом является достижение компромисса в вопросе о возмещении вреда. С уголовно-правовой точки зрения - лицу вменяется менее тяжкое деяние, чем смягчается его ответственность. Таким образом, сделка о признании вины является эффективным способом защиты интересов сторон, отражением «меновой концепции права»[2, с.167-169].

Соглашение о сотрудничестве отличается от сделки о признании вины тем, что от лица, изъявившего желание сотрудничать, не требуется признания в совершении им преступления. Это отличие предопределено различиями в целях форм согласительства. Целью сотрудничества выступает стимулирование положительных посткриминальных поступков[3, с.19-22]. Как утверждает А.В.Шидловский, «внедрение в уголовное судопроизводство досудебного соглашения о сотрудничестве направлено на реализацию целей уголовной ответственности и ее неотвратимости, заглаживание вреда, причиненного преступлением, возмещение вреда потерпевшему, и, главное – поощрение и стимулирование позитивного посткриминального поведения виновного»[4, с.507-509]. Какого-либо акцента о наличии или отсутствии спора в отношении иска в законе не содержится. Эти и иные отличия, не учтены в нормах УК РК, составляющих материальную основу согласительного производства.

В п.11 ч.1 ст.53 УК РК обстоятельством, смягчающим уголовную ответственность и наказание, предусматривается «активное способствование раскрытию уголовного правонарушения, изобличению других соучастников уголовного правонарушения и розыску имущества, добытого в результате уголовного правонарушения»; устанавливается основание для назначения более мягкого наказания в случаях выполнения лицом всех условий процессуального соглашения (ч.3 ст.55 УК РК). Лицо, впервые совершившее преступление, может быть освобождено от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием, под которым понимается целый комплекс признаков: явка с повинной, способствование раскрытию, расследованию уголовного правонарушения, заглаживание вреда (ч.1 ст.65 УК РК). Статья 67 УК РК устанавливает основание для освобождения от уголовной ответственности, в виде выполнения лицом всех условий процессуального соглашения. Ограничений для его применения в

УК не содержится. Основания для освобождения от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием и в связи с выполнением условий процессуального соглашения регулируются в разных статьях УК РК (ст.65 и ст.67 соответственно). Деятельное раскаяние и соглашение о сотрудничестве – суть разные уголовно-правовые явления.

В соответствии с п.2 ч.1 ст.612 УПК РК соглашение о сотрудничестве может иметь место «по всем категориям преступлений при способствовании раскрытию и расследованию преступлений, совершенных преступной группой, особо тяжких преступлений, совершенных иными лицами, а также экстремистских и террористических преступлений». Прямое толкование этого положения может быть следующим: субъект

соглашения о сотрудничестве должен способствовать раскрытию и расследованию: а) преступлений, совершенных преступной группой; б) особо тяжких преступлений, совершенных иными лицами; в) экстремистских и г) террористических преступлений. В случаях: п. а) - субъект является участником преступной группы; п.б) – субъект не имеет отношения к совершению кем-либо иным особо тяжкого преступления; п.п. в) и г) – субъект является участником совершения этих преступлений, либо субъект не имеет отношения к совершению этих преступлений.

Сравнительный анализ признаков деятельного раскаяния и соглашения о сотрудничестве говорит о различиях, препятствующих их пониманию как имеющих равное содержание, что видно из таблицы 1:

Таблица 1.

Признаки, отличающие деятельное раскаяние от соглашения о сотрудничестве

№ п/п	Характер и содержание признаков	Деятельное раскаяние	Соглашение о сотрудничестве
1	2	3	4
1	Обязательное заглаживание вреда, нанесенного преступлением	ч.1 ст.65 УК РК	не предусмотрено
2	Применение в отношении лиц, совершивших уголовный проступок	ч.1 ст.65 УК РК	не применяется
3	Совершение лицом преступления впервые	ч.1 ст.65 УК РК	не предусмотрено
4	Явка с повинной	обязательное условие – ч.1 ст.65 УК РК	не предусмотрено
5	Участие защитника	в общем порядке – ст. ст.66, 68-70 УПК РК	обязательно -п.11) ч.1 ст.67 УПК РК
6	Отношение лица к своей виновности в совершении преступления (проступка)	обязательное добровольное обращение лица в уполномоченный орган или суд о совершенном им деянии в порядке явки с повинной – ст.182 УПК РК	признания вины не требуется
7	Применение по делам о террористических и экстремистских преступлениях, совершенных в составе преступной группы, преступлениях против половой неприкосновенности малолетних, о тяжких и особо тяжких преступлениях против личности	не применяется – ч.2 ст.65 УК РК	применяется по всем категориям преступлений – п.2) ч.1 ст.612 УПК РК
8	Оказание способствования раскрытию и расследованию особо тяжких преступлений, совершенных иными лицами	не применяется	применяется – п. 2) ч.1 ст.612 УПК РК
9	Процессуальный момент реализации лицом своего права	с момента регистрации заявления лица, явившегося с повинной, в Едином реестре досудебных расследований и до окончания досудебного расследования – ст.179 и ст.294 УПК РК	с начала досудебного расследования и до стадии исполнения приговора включительно – ч.3 ст.618 УПК РК

10	Прекращение уголовного преследования лица по уголовным делам о тяжких или особо тяжких преступлениях	осуществляется в случаях, специально предусмотренных соответствующими статьями Особенной части УК РК – ч.2 ст.65 УК РК	осуществляется при выполнении всех условий процессуального соглашения – ст.67 УК РК
11	Является основанием для выделения из уголовного дела в отдельное производство другого уголовного дела	такое основание не предусмотрено	п.4) ч.1 ст.44 УПК РК
12	Право на применение мер государственной защиты и безопасности	применяется в общем порядке – ч.1 ст.96 УПК РК	предусмотрено в отношении лиц, с которыми заключено процессуальное соглашение – ч.2 ст.96 УПК РК

Требующим своего восполнения, на наш взгляд, является отсутствие в УК РК положений, связанных с более четким размежеванием деятельного раскаяния от соглашения о сотрудничестве. Тому подтверждением является полное отсутствие в УК РК каких-либо установлений по поводу соглашения о сотрудничестве в части, отражающей содержание такого сотрудничества. При этом положение ст.67 УК РК об освобождении от уголовной ответственности носит общий характер и имеет отношение к любой форме процессуального соглашения, что порождает неверное толкование этих норм. Например, М.Сисенова пишет, что предметом сотрудничества обвиняемого с государственными органами досудебного расследования является «явка с повинной, активное содействие раскрытию и расследованию преступления, изобличению и уголовному преследованию других соучастников преступления, розыску имущества, добытого в результате преступления»[5, с.18-21]. Это является спорным потому, что, во-первых, соглашение о сотрудничестве может иметь место как в досудебном, так и судебном производствах, а явка с повинной – только на этапе регистрации заявления; во-вторых, соглашение о сотрудничестве предполагает соблюдение особого порядка его заключения и рассмотрения уголовного дела в суде, тогда как деятельное раскаяние не находит никакой специальной регламентации в УПК РК.

Так, Р.Р.Саркисянц пишет: «Общий смысл соглашения о сотрудничестве состоит в том, что обвиняемый активно содействует следствию, вследствие чего может рассчитывать на смягчение уголовной ответственности»[6, с.57-60]. Деятельное раскаяние понимается как «моральное осуждение виновным совершенного

им преступления. Оно проявляется в активных действиях. Перечень действий, подпадающих под деятельное раскаяние и могущих послужить основанием освобождения от уголовной ответственности, содержится в статье 65 УК»[7, с.57-60]. Под формами деятельного раскаяния законодатель подразумевает: явку с повинной; содействие раскрытию преступления; заглаживание иным образом вреда, нанесенного преступлением[8]. Характеризуя деятельное раскаяние, Е.В. Новикова пишет: «Идея достаточна проста. Поведение человека после совершения им преступления выражает его отношение к происшедшему и может проявляться по-разному. Для стимулирования позитивного посткриминального поведения предусматривается возможность освобождения от уголовной ответственности, в том числе и в связи с деятельным раскаянием»[9, с.516-518].

Деятельное раскаяние не всегда связано с явкой с повинной. Это оправдано в условиях действия УК РК 1997г., в котором еще не было процессуального соглашения о сотрудничестве. В новом УК РК деятельное раскаяние связано с явкой с повинной и в этом случае оно может иметь место только в досудебном производстве. Как указывает В.Н. Бибило, «изолированное же их существование не имеет смысла, поскольку явка с повинной как само по себе событие не будет иметь значения присущего ее природе»[10, с.490-493]. Соглашение о сотрудничестве не связано напрямую с явкой с повинной, однако деятельное раскаяние вполне может быть трансформировано в процессуальное соглашение, заключаемое на любой стадии производства по делу.

А.Н.Нажимов указывает, что в новом УК РК редакция ч.2 ст.65 «дает ясное представление о том, что институты деятельного раскаяния и процессуального соглашения о сотрудничестве

не совпадают и преследуют разные цели. В ч.2 ст.65 УК прежней редакции имелась норма, в которой содержались элементы соглашения о сотрудничестве... Исключение данной нормы из новой редакции УК РК является новизной деятельного раскаяния и направлено на снятие противоречий в правоприменительной практике»[11, с.34-37].

Ни в УПК РК, ни в УК РК не раскрывается сущность предмета соглашения о сотрудничестве за исключением упоминания в п.2) ч.1ст.612 УПК РК о том, что оно имеет место «при способствовании раскрытию и расследованию преступлений, совершенных преступной группой, особо тяжких преступлений, совершенных иными лицами, а также экстремистских и террористических преступлений». По смыслу ст.616 и ст.619 УПК РК в самом процессуальном соглашении о сотрудничестве каких-либо предписаний о

предмете сотрудничества в соглашении нет. Мы солидарны с В.И.Самариным во мнении о том, что «соглашение (о сотрудничестве) должно содержать только указание на действия, которые обязуется совершить подозреваемый, обвиняемый) (за исключением признания вины в совершенном преступлении)»[12].

Противоречие состоит в том, что в ст. 65 УК РК достаточно полно раскрывается сущность деятельного раскаяния как одного из оснований освобождения от уголовной ответственности, а в ст.67 только констатируется, что выполнение условий процессуального соглашения может влечь освобождение от уголовной ответственности. При этом материальное содержание соглашения о сотрудничестве закрепляется в процессуальном законе (п.2) ч.1 ст.612 УПК РК), что требует внесения в УК РК корректировок.

Список использованных источников:

- 1 Джекебаев, У.С. Уголовно-правовые и криминологические проблемы легализации сделок о признании вины//Право и государство. -2002. -№2. -С.55-58
- 2 Папуханис, Е.Б. Избранные произведения по общей теории государства и права. – М., 1980. - С.167-169.
- 3 Федотова, Д. Уголовно-процессуальные особенности согласия с обвинением при заключении досудебного соглашения о сотрудничестве // Российский следователь. -2016. -№10. -С.19-22.
- 4 Шидловский, А.В. Применение лишения свободы в случае выполнения обязательств досудебного соглашения о сотрудничестве // Материалы Международной науч.-пр. конфер., посв. 90-летию юридического факультета БГУ «Теоретико-методологические и конституционные основы устойчивого развития национальной правовой системы в условиях глобальных и региональных процессов в контексте защиты прав человека и построения правового государства», ноябрь 2015. – Минск, 2015. -С.507-509.
- 5 Сисенова, М. Процессуальное соглашение о сотрудничестве // Фемида. -2016. -№8 (248). -С.18-21.
- 6 Саркисянц, Р.Р. Соглашение о сотрудничестве как новый термин в уголовном процессе// КриминалистЪ. -2001. -№1(8). -С.57-60.
- 7 Рахметов, С.М. Освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием // Уголовное право Казахстана (Общая часть): Учебник для вузов/ под ред. д.ю.н. И.И.Рогова и к.ю.н. С.М. Рахметова. – Алматы: ТОО «Баспа», 1998. -С.226-229.
- 8 Лесниевски-Костарева, Т.А. Словарь-справочник уголовного права. -М.: Норма – ИНФРА-М, 2000. (электронный ресурс).
- 9 Новикова, Е.В. Освобождение от уголовной ответственности в связи с деятельным раскаянием //Материалы Международной науч.-пр. конфер., посв. 90-летию юридического факультета БГУ «Теоретико-методологические и конституционные основы устойчивого развития национальной правовой системы в условиях глобальных и региональных процессов в контексте защиты прав человека и построения правового государства», ноябрь 2015. – Минск, 2015. -С. 516-518.
- 10 Библио, В.Н. Уголовно-процессуальное значение явки с повинной // Материалы Международной науч.-пр. конфер., посв. 90-летию юридического факультета БГУ «Теоретико-методологические и конституционные основы устойчивого развития национальной правовой системы в условиях глобальных и региональных процессов в контексте защиты прав человека и построения правового государства», ноябрь 2015. – Минск, 2015. -С. 490-493.
- 11 Нажимов, А.Н. Сделка о признании вины в уголовном праве Республики Казахстан//Фемида. - 2016.- №3(243). -С.34-37.
- 12 Самарин, И.В. Досудебное соглашение о сотрудничестве в уголовном законодательстве Республики Беларусь. Часть I. //Консультант Плюс: Беларусь. Технология 3000 [Электронный ресурс]/ ООО «ЮрСпектр». – Минск, 2016.

КРИМИНАЛИСТИКА
КРИМИНАЛИСТИКА
CRIMINALISTICS

УДК: 343.98
МРНТИ: 10.85.01

А.Қажытай¹

*¹Академия Қайнар,
г.Алматы, Қазақстан*

**ОБЩАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА СИСТЕМЫ
ЧАСТНЫХ КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИХ ТЕОРИЙ**

Аннотация

Частные криминалистические теории в своей совокупности выступают как теоретическая основа разработки и применения средств и методов расследования и предотвращения преступлений.

Система частных криминалистических теорий соответствует основным направлениям теоретической деятельности, потребность в которой испытывает практика борьбы с преступностью.

Ключевые слова: криминалистика, криминалистическое прогнозирование, задачи прогнозирования

А.Қажытай¹

*¹Қайнар Академиясы,
Алматы қаласы, Қазақстан*

ЖЕКЕ КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ТЕОРИЯЛАР ЖҮЙЕСІНІҢ ЖАЛПЫ СИПАТТАМАСЫ

Аңдатпа

Жеке криминалистикалық теориялар қылмыстарды тергеу мен алдын-алудың құралдары мен әдістерін зірлеу мен қолданудың теориялық негізі ретінде әрекет етеді.

Жеке криминалистикалық теориялар жүйесі теориялық қызметтің негізгі бағыттарына сәйкес келеді, оның қажеттілігі қылмыстылыққа қарсы іс-қимыл тәжірибесінде орын алады.

Түйін сөздер: криминалистика, криминалистік болжау, болжаудың міндеті

А.Kazhytay¹

*¹Kainar Academy,
Almaty, Kazakhstan*

GENERAL CHARACTERISTIC OF THE SYSTEM PRIVATE CRIMINALISTIC THEORIES

Abstract

Private forensic theories in their entirety act as the theoretical basis for the development and application of tools and methods for investigating and preventing crimes.

The system of private forensic theories corresponds to the main directions of theoretical activity, the need for which is experienced by the practice of combating crime.

Keywords: criminalistics, criminalistics prognostication, tasks of prognostication

С середины 40-х г. XX века в криминалистике начался процесс активного формирования частных криминалистических теорий, отражающих различные стороны ее

предмета [1]. Система частных криминалистических теорий, взятая в целом и составляющая в этом качестве основное содержание общей теории криминалистики,

характеризуется рядом признаков как в философском и науковедческом, так и в собственно криминалистическом аспектах. Анализ этих признаков позволяет получить представление о внутрисистемных связях, зависимостях и тенденциях развития отдельных частных теорий, обусловленных общими для всей системы процессами изменения и развития.

В философском аспекте система «есть специфически выделенное из окружающей среды целостное множество элементов, объединенных между собой совокупностью внутренних связей или отношений»[2], обладающее интегративными свойствами, отсутствующими у его составляющих. Система частных криминалистических теорий обладает всеми названными признаками. Целостность данного множества обусловлена относимостью всех его элементов к единому предмету познания, разные стороны которого отражают частные криминалистические теории. Поскольку все эти теории-элементы системы - относятся к определенной системной области, специфически выделенной из окружающей среды, то и сами теории выделены в своей системе из множества других теоретических построений, будучи теориями криминалистическими, т.е. частями специфически выделенной из всех областей научного знания самостоятельной науки-криминалистики.

Частные криминалистические теории связаны между собой множеством отношений, взаимопереходов. Этот признак системы - внутренние связи ее элементов-легко обнаружить при рассмотрении любых частных криминалистических теорий. Так, например, учение о криминалистической регистрации тесно связано с криминалистическим учением о признаках, поскольку последние лежат в основе классификации регистрационных данных; учение о признаках содержит ряд исходных посылок для теории криминалистической идентификации; учение о способе совершения преступлений связано с учением о механизме следообразования как общностью одного из объектов познания - навыков человека, так и взаимным использованием ряда своих выводов. В свою очередь учение о способе совершения преступлений связано с учением о криминалистической регистрации, так как служит теоретической основой одного из видов криминалистического учета и т.д. [3]

Связи, существующие между частными криминалистическими теориями, многоаспектны. Это может быть объемная связь,

когда предмет одной частной криминалистической теории входит в качестве элемента в содержание множества, составляющего предмет другой теории, более высокого по сравнению с первой уровня. Примером такой связи служит связь между теорией криминалистической идентификации и теорией судебно-графической идентификации, где предмет второй входит в качестве элемента в предмет первой. Это может быть функциональная связь, как, например, связь, существующая между криминалистическим учением о способе совершения преступления и учением о регистрации, и любая другая форма связи. Как следует из сказанного, наличие связи не зависит от уровня частной криминалистической теории, а вид связи может зависеть от этого уровня, от места теории в системе теорий данной предметной области.

Объединение теорий в систему обусловлено общностью, «родственностью» изучаемых ими закономерностей объективной действительности. Частные криминалистические теории потому и образуют систему, что их предметом является так же система объективных закономерностей, составляющих предмет криминалистики. Система познается системой.

Характеризуя использование частных криминалистических теорий, нельзя не коснуться ее значения для практической деятельности по борьбе с преступностью.

Прикладной, практический характер криминалистической науки, ее функциональная направленность на обслуживание нужд практики раскрытия, расследования и предотвращения преступлений не означают принижения криминалистики как теоретического знания, как системы теорий разных уровней. Несомненно, что структура отдельной частной криминалистической теории и их системы зависит от структуры и содержания практической деятельности. Однако, как правильно указывает Голованов В.Н, «теория не может зависеть от утилитарного эффекта, сведенного к дискретному акту деятельности, она зависти от практики в ее наиболее общих характеристиках как конечный результат. Утилитарный эффект есть принцип организации производства, а не науки. Принципом организации теории служат не узкопрактические интересы, а законы и категории. Для того чтобы теория была истинной, она должна отвлечься от принципа утилитарной пользы» [4]. Было бы неверным, поэтому оценивать истинность и нужность той или иной частной

криминалистической теории исключительно под углом зрения ее сиюминутного практического эффекта, упрощенно понимая потребности практики борьбы с преступностью только как потребность в новых средствах этой борьбы.

«Потребности производства, - пишет Столетов В.Н., - безусловно, являются движущей силой развития науки. В этом нет сомнений. Вся суть в научном ответе на вопрос: что понимать под потребностями. Именно в ответе и скрыта опасность вульгарных представлений о потребности производства как движущей силе. Потребности производства не исчерпываются только материальной. Так сказать, вещественной стороной производства (в подобном ограничении и заключено начало вульгаризации). В потребности обязательно включается и теоретическая деятельность. В современную эпоху потребность в теоретической деятельности – одна из важнейших потребностей материального производства». И эта теоретическая деятельность не сводится к простому моделированию, воспроизведению структуры и содержания политики. Отражение действительности в теории – процесс творчески преобразующий. Теория поэтому и обладает творчески преобразующей силой, что включает в себя помимо знания актуальном состоянии объекта и представления о возможных его преобразованиях в результате практической человеческой деятельности [5].

В криминалистическом аспекте система частных криминалистических теорий характеризуется следующими положениями:

1. Частные криминалистические теории в своей совокупности выступают как теоретическая основа разработки и применения средств и методов расследования и предотвращения преступлений. Как таковые, они могут относиться к одному, двум или трем разделам криминалистики (речь идет о технике, тактике и методике). Сфера применения теории определяется ее содержанием, уровнем и местом в системе частных криминалистических теорий.

2. Система частных криминалистических теорий соответствует основным направлениям теоретической деятельности, потребность в которой испытывает практика борьбы с преступностью; эта теоретическая деятельность осуществляется комплексом юридических наук, частные же криминалистические теории выражают ее результаты в области криминалистики.

3. Изменение системы частных криминалистических теорий обуславливается:

а) возникновением в практике борьбы с преступностью потребности новых теоретических обобщений и объяснениях тех или иных сторон объективной действительности, связанных с преступностью как социальным явлением, в новых средствах и методах борьбы с нею;

б) развитием смежных областей знания, приводящим в результате интеграции знания к возникновению новых частных криминалистических теорий или в результате дифференциации знания – к отказу от разработки тех или иных проблем, «отошедших» от криминалистики к новым наукам;

в) развитием общей теории криминалистики как результатом дальнейшего проникновения в сущность предмета этой науки, что может повлечь за собой возникновение новых частных криминалистических теорий и пересмотр существующих;

г) развитием самих частных криминалистических теорий, изменением связей и зависимостей между ними, их уровней и сферы практического применения.

Перечисленные факторы определяют основные тенденции развития системы частных криминалистических теорий и составляющих ее элементов.

4. Для системы частных криминалистических теорий, интегрированных в конечном счете единым предметом познания – предметом криминалистики, характерна комплексность в изучении одних и тех же объектов, явлений разными частными теориями, включение в содержание последних одних и тех же отдельных теоретических построений, рассматриваемых и используемых в различных аспектах применительно к направленности данной частной теории.

5. По степени разработанности, научной и практической значимости элементы рассматриваемой системы неоднородны. Наряду с развитыми частными криминалистическими теориями, такими, например, как теория криминалистической идентификации, учение о криминалистической версии, учение о механизмах слепообразования и др., система включает менее разработанные – криминалистическое учение о способах совершения и сокрытия преступлений, криминалистическое учение о навыках; практически еще только обозначенные – криминалистическую теорию причинности,

теорию криминалистического прогнозирования и др. «Резерв» системы составляют отдельные теоретические построения или некоторые совокупности таких построений, степень консолидации которых может оцениваться различно тем или иным исследователем. От этой

оценки зависит признание подобной совокупности частной криминалистической теорией или отрицание такого качества. Данную область научного знания можно условно назвать спорными частным и криминалистическими теориями [6].

Список использованной литературы:

- 1 Криминалистика: Учебно-методическое пособие. /Гуминиченко С.С., Алмагамбетов П.А., Кусаинов С.Ж. – Алматы, 2010. - 114 с.
2. Кохановский, В.П. Философия и методология науки: Учебник для высших учебных заведений — Ростов н/Д.: «Феникс», 1999. — 576 с.
- 3 Белкин, Р.С. Криминалистика: учебник для вузов / Под ред. Р.С. Белкина. – М.: НОРМА, 2001. – 990 с.
4. Голованов, В.Н. Законы в системе научного знания. -М., 1974, с. 96
5. Столетов, В.Н. Наука о науке. -М., 1966, -422 с.
6. Белкин, Р.С. Криминалистика: проблемы, тенденции, перспективы. От теории - к практике. -М.: Юрид. лит. , 1988.- 304 с.

УДК:343.985.7
МРНТИ:10.85.51

С.Ж. Кусаинов¹

*¹Абай атындағы ҚазҰПУ, Тарих және құқық институты,
Алматы қаласы, Қазақстан*

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ БАҒЫТЫНДАҒЫ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРДЫ АШУ ЖӘНЕ ТЕРГЕУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Аңдатпа

Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылық болып табылатын әлеуметтік-құқықтық құбылыс, қылмыстық заңнамамен қорғалатын қоғамдық қатынастарға қарсы қауіпті қол сұғушылық. Осындай қылмыстардың қоғамдық қауіптілігі, олардың әлеуметтік табиғатынанықтайды. Олар қауіпті, себебі нәтижесінде қоғамға және қоғам мүшелеріне саяси, материалдық зиян келтіреді, сондай-ақ әлеуметтік құндылықтарға және қоғамға нұқсан келтіреді.

Сыбайлас жемқорлық бағытындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу және тергеу болжамдарды егжей-тегжейлі жоспарлаумен, әзірлеумен және тексерумен сипатталатын криминалистика саласындағы алдыңғы қатарлы ғылыми білімдердің синтезіне негізделген.

Түйін сөздер:сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылық, ашу,тергеу, құқықтық сана

С.Ж.Кусаинов¹

*¹Институт истории и права, Казахский национальный педагогический университет им. Абая,
г. Алматы, Казахстан*

ПРОБЛЕМЫ РАСКРЫТИЯ И РАССЛЕДОВАНИЯ УГОЛОВНЫХ ПРАВОНАРУШЕНИЙ КОРРУПЦИОННОЙ НАПРАВЛЕННОСТИ

Аннотация

Коррупционные уголовные правонарушения, будучи социально-правовым явлением, представляют собой общественно опасные посягательства на охраняемые уголовным законодательством общественные отношения. Общественная опасность таких преступлений определяет их социальную природу. Они опасны, потому что причиняют огромный вред обществу и членам общества, наносят как политический, материальный вред, так и наносят социальным ценностям и устоям общества.

Расследование и раскрытие уголовных правонарушений коррупционной направленности характеризуется детальным планированием, разработкой и проверкой следственных версий, базирующихся на синтезе передовых научных знаний в сфере науки криминалистики.

Ключевые слова: коррупционные правонарушения, раскрытие, расследование, правосознание

S.Zh. Kussainov¹

*¹Kazakh National Pedagogical University named after Abai,
Almaty, Kazakhstan*

PROBLEMS OPENING AND INVESTIGATION OF CRIMINAL OFFENCES OF CORRUPTION ORIENTATION

Abstract

Corruption criminal offenses, being a social and legal phenomenon, represent socially dangerous encroachments on the public relations protected by the criminal legislation. The social danger of such crimes determines their social nature. They are dangerous because they cause great harm to society and members of society, cause both political and material harm, as well as harm to social values and foundations of society.

Investigation and disclosure of criminal offenses of corruption orientation is characterized by detailed planning, development and verification of investigative versions based on the synthesis of advanced scientific knowledge in the field of forensic science.

Keywords: corruption offences, disclosure, investigation, legal awareness

Сыбайлас жемқорлық ұғымы қазіргі ғылыми және қоғамдық-саяси әдебиетте кеңінен қолданылады. «Сыбайлас жемқорлық» сөзі (латын тілінен «согррег») көптеген мағынасы бар: бүлдіру, құлдырау, параға сатып алу, азғыру, тура жолдан тайдыру, притон, құбылмалылық, істі бұзу, күйреуге әкелу, бұрмалау, алдау, қорлау, ар-намысын таптау, «гррег» көп мағыналы (бұзу, қирату, заңнан аттап өту, шартты бұзу) етістігімен қатар қолданылатын «со» қосымшасы сыбайлас жемқорлық – бұл бірнеше субъектілердің қатысуымен іс-қимыл жасау екенін көрсетеді. Бұдан өзге, латынша «согрртіо» «параға сатып алу», «іріп-шіру» дегенді білдіреді, «сыбайласу» етістігі «біреуді ақшамен немесе өзге де материалдық игіліктермен параға сатып алу» дегенді білдіреді. [1]

Сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстық құқық бұзушылықтар мемлекет пен социумның әлеуметтік-экономикалық және қоғамдық-саяси эволюциясының неғұрлым теріс факторларының бірі болып келеді, сондықтан жеке адам мен қоғамды сыбайлас жемқорлық қол сұғушылықтардан қылмыстық-құқықтық қорғау қылмыстық-құқықтық саясаттың басым міндетінің бірі болып табылады.

Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрестің маңызды бағыты сыбайлас жемқорлық қылмыстарға тиімді қарсы әрекет ету, оның ішінде сыбайлас жемқорлық сипатындағы

қылмыстарды тиісінше анықтау, уақтылы ашу және сапалы тергеу.

Бірқатар себептер бойынша аталған міндет осы уақытқа дейін қиын қол жетерлік деп бағалануы мүмкін. Мемлекет пен қоғамның бұл мәселеге белсенді назар аударғанына қарамастан, сыбайлас жемқорлық қылмыстары неғұрлым нашар ашылатындардың бірі болып қала береді, Сыбайлас жемқорлықтың латенттілігі жоғары, ал ел экономикасына сыбайлас жемқорлықтан келетін залал миллиардтаған теңгемен, тіпті елдің жалпы ішкі өнімінің еселік үлесіне дейін бағалануы мүмкін.

Айтылған мән-жайлар сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу мен ашуға байланысты мәселелерді шешу жолдарын іздестіруді жандандырады және осы мақаланың міндеттерін алдын ала белгілейді.

Қазақстан мемлекеті сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстарға қарсы іс-қимылдың кешенді тетігін қалыптастыру жолында тұр. Бүгінгі күні азаматтардың, ұйымдардың, қоғамның құқықтарын тұтастай алғанда сыбайлас жемқорлықтан тиімді қорғауды қамтамасыз ететін көптеген жағдайлар мен құралдар қалыптастырылды. Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды тиімді ашу, тергеу және алдын алу саласындағы қылмыстық саясаттың мақсаттары мен міндеттерін тиісінше іске асырудың негізгі элементтерінің бірі болып табылады.

Қазіргі қолданыстағы ҚР Қылмыстық кодексі (бұдан әрі - ҚК) сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстық құқық бұзушылықтардың бірқатар құрамдарын қамтиды, олар 189 (үшінші бөлігінің 2) тармағында), 190 (үшінші бөлігінің 2) тармағында), 216 (екінші бөлігінің 4) тармағында), 217 (үшінші бөлігінің 3) тармағында), 218 (үшінші бөлігінің 1) тармағында), 234 (үшінші бөлігінің 1) тармағында), 249(үшінші бөлігінің 2) тармағында), 307 (үшінші бөлігінің 3) тармағында), 361, 362 (төртінші бөлігінің 3) тармағында), 364, 365, 366, 367, 368, 369, 370, 450, 451 (екінші бөлігінің 2) тармағында) және 452-баптарында көзделген іс-әрекеттер [2].

Сыбайлас жемқорлық бағытындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу және ашу процесіне құқық қорғау органдарының мамандандырылған бөлімшелерінің едәуір саны тартылған. Сыбайлас жемқорлық сипаттағы қылмыстарды тергеуге қатысатын қызметтер, бөлімдер ішкі істер органдарының, ұлттық қауыпсыздық комитетінің, сыбайлас жемқорлыққа қарсы агентігінің құрылымында құрылған. Сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстарды тергеу және ашу жөніндегі жұмыс ведомстваралық өзара іс-қимыл, белсенді ақпараттық алмасу, жедел және тергеу қызметі процесінде қазіргі заманғы технологиялар мен құралдарды қолдану қағидаттарына негізделген. Аталған қызметтер мен бөлімшелер сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес саласындағы халықаралық, үкіметаралық органдармен және бірлестіктермен, көптеген шет мемлекеттердің тиісті ұлттық қызметтерімен, ҚР мемлекеттік билік және жергілікті өзін-өзі басқару органдарының, қоғамдық бірлестіктермен, азаматтардың бастамашыл топтарымен, бұқаралық ақпарат құралдарымен белсенді өзара іс-қимыл жасайды.

Сыбайлас жемқорлық бағытындағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды ашу және тергеу болжамдарды егжей-тегжейлі жоспарлаумен, эзірлеумен және тексерумен сипатталатын криминалистика саласындағы алдыңғы қатарлы ғылыми білімдердің синтезіне негізделген.

Сонымен қатар, сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстарды тиімді тергеу және ашу объективті де, субъективті де табиғаты бар бірқатар мәселелерге байланысты тежеледі. Сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстарды тиімді тергеу және ашу міндеті осындай әрекеттердің көпшілігі кешенді болып табылатындығымен, бірлесіп қатысумен, ұйымдасқан топтармен жасалатындығымен күрделене түсетінін түсіну маңызды.

Сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстарды тергеудің негізгі мәселелерінің бірі-сыбайлас жемқорлықтың жоғары латенттілігі (құпиялығы). Жылдар бойы Қазақстан қоғамында кейбір сыбайлас жемқорлық әрекеттерге төзімділік қалыптасты. Сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыстардың латенттілігінің жоғары болуы сыбайлас жемқорлық қылмыстарға қарсы күрес жөніндегі заңнаманың кемшіліктерімен де байланысты болады. Бұл ретте көптеген зерттеушілер мен қоғам қайраткерлері осы қарама-қайшылықтың ресми сипатын, заң шығарушының сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы заңнаманы қатаңдату бөлігінде нақты ерік-жігерінің жоқтығын көрсетеді.

Бұқаралық ақпарат құралдарында, қоғамдық бірлестіктердің, азаматтардың бастамашыл топтарының хабарламаларында көбінесе белгілі бір жария лауазымды тұлғаларда айтарлықтай мөлшерде меншіктің бар екендігі, сатып алуға және шетелдік сапарларға және т. б. орасан зор шығын туралы ақпарат бар. Алайда, тергеу органдарының осындай хабарламаларға жедел ден қоюына, сондай-ақ азаматтардың, қоғамдық бірлестіктердің, ҚР прокуратурасының және басқа да тұлғалардың сұрау салулары мен өтініштеріне қарамастан, сыбайлас жемқорлықты түсіндірудің шектеулілігі заңсыз байығылуы мүмкін фактілер бойынша қылмыстық істерді қозғаудың мүмкін еместігіне алып келеді. [3]

Тергеушінің жария лауазымды тұлғаның, оның отбасы мүшелерінің мүлкі туралы объективті ақпарат алу қиындығы сыбайлас жемқорлық сипаттағы қылмыстарды тергеуге маңызды, бірақ жалғыз мәселесі болып табылмайды. Нормативтік шектеулерден басқа, сыбайлас жемқорлық әрекеттері нәтижесінде алынғаны туралы болжанып отырған активтерді шетелдерде орналастыру себебі бойынша тергеу тежеледі. Халықаралық қылмыстық-құқықтық өзара іс-қимылдың формализмі, бірқатар шет мемлекеттердің құқық қорғау органдары өкілдерінің Қазақстан тарапының сұрау салуларына ашық теріс көзқарасы, банк құпиясын, кінәсіздік презумпциясының шектерін кеңінен түсіндіру және басқа да бірқатар мәселелер шетелде жасырынған мүлік туралы ақпарат алуды іс жүзінде жүзеге асырылмайтын етеді.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстарын жасауға қатысы бар адамдарға бұлтартпау шараларын қолдануға байланысты іс жүргізу шешімдерін қабылдаудың мүмкін еместігі қылмыстар туралы хабарламаларды алғашқы тексеру кезеңінде

және қылмыстық істерді қозғағаннан кейін көптеген ықтимал қылмыскерлер Қазақстан аумағынан кетуге үлгереді және шетел мемлекеттерінің юрисдикциясын қорғауда негізсіз пайдаланады, ал мемлекетаралық өзара іс-қимылдағы аталған қиындықтар сыбайлас жемқорлық сипатындағы қылмыс жасады деп күдіктеніп отырған адамның тергеу кезінде Қазақстан аумағында болуын қамтамасыз ету мүмкіндігінің іс жүзінде жоғалуына әкеп соқтырады.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды тиімді тергеуді осы саладағы тергеу органдары жүйесінің біртұтастығының жоқтығы тежейді. Осы саладағы негізгі мәселердің ішінде-қылмыстық істердің әр түрлі санаттарын әртүрлі тергеу органдарының (бөлімшелерінің) тергеуіне жатқызуы, соңғылардың едәуір саны, мүдделер қақтығысы және құзыреттерді кесіп өтуі, өзара іс-қимылдағы олқылықтар, сыбайлас жемқорлық әрекеттерін тергеу саласындағы үйлестіру органдарының нақты атаулы сипаты.

Сыбайлас жемқорлық қылмыстарын тиімді тергеуді және ашуды тежейтін аса маңызды мәселелердің бірі тергеуге белсенді қарсы іс-қимыл болып табылады. Мемлекеттік билік және жергілікті өзін - өзі басқару органдарында қалыптасқан, жоғарыда аталған шенберлік тәртіп, қоғамның сыбайлас жемқорлыққа деген ізгі көзқарасы, сыбайлас жемқорлық байланыстарының құқық қорғау органдары басшылығының ең жоғары деңгейіне дейін таралуы, осы санаттағы қылмыстарды ашуға қарсы іс-қимылға қарсы тұрудың әмбебап, тиімді әдістемелерінің болмауы - міне, сыбайлас жемқорлық әрекеттерін тергеуге қарсы іс-қимылдың табысты болуына себепші болған себептердің толық тізбесі. Осы жағдайдың қорытындысы-ықтимал сыбайлас жемқорларды қылмыстық жауаптылықтан негізсіз босату немесе ауыр іс-әрекеттерден босатып, негізсіз жеңіл жаза тағайындау.

Белгіленген мәселерді әмбебап шешу жолдары жоқ болса да, сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстық құқық бұзушылықтарды тергеу, ашу және алдын алудың тиімділігін

арттырудың мынадай жолдары мен тәсілдерін ұсынғым келеді:

- заңнама деңгейінде-сыбайлас жемқорлық үшін қылмыстық жауапкершілік шараларын қатандату;

- тергеу органдарының жұмысын ұйымдастыру деңгейінде-барлық сыбайлас жемқорлық әрекеттерін бір органның тергеуіне бере отырып, қылмыстық іс жүргізу заңына өзгерістер енгізу туралы мәселені қарастыру. Сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстарды тергеу субъектілерінің тиімді өзара іс-қимылын ұйымдастыру бойынша нақты өкілеттіктер беру;

- мемлекетаралық және халықаралық өзара іс-қимыл деңгейінде-жүргізіліп жатқан тергеулерге байланысты сұрау салулар бойынша ақпарат алмасудың формализмін жою және жеделдету жағына басқа елдердің құқық қорғау органдарымен өзара іс-қимыл жасау құралдары мен тәсілдерін белсенді түрде қайта қарау. Дипломатиялық деңгейде-жекелеген мемлекеттердің Қазақстан тарапының сұрау салуларын елемеу мәселесін белсенді шешу;

- криминалистика ғылымының деңгейінде - үлгілік схемалар мен модельдерді әзірлеуді жалғастыру а) сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстарды тергеуге қарсы іс-қимылды еңсеру б) тергеу субъектілерінің тиімді өзара іс-қимылын ұйымдастыру;

- белсенді насихаттау, түсіндіру жұмыстары арқылы сыбайлас жемқорлықты қабылдау бөлігінде қоғамдық құқықтық сананы трансформациялау бойынша барлық мүдделі субъектілердің жұмысын жалғастыру қажет.

Осылайша, сыбайлас жемқорлық бағыттағы қылмыстарды тергеу және ашу тиімділігінің төмендігі-объективті және субъективті себептер мен түрлі сипаттағы факторлар нәтижесіне әсер етеді. Мәселелерді еңсеру қылмыстық-құқықтық саясатты қатандату бойынша шаралар кешенін іске асыруда, тергеу субъектілерінің өзара іс-қимылын жандандыруда, мемлекетаралық өзара іс-қимылдың схемалары мен принциптерін жаңартуда, қоғамның және Қазақстан құқық қорғау органдары қызметкерлерінің құқықтық санасын арттыруда көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1 *Сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет негіздері: оқу құралы / Жалпы редакциясын басқарған б.ғ.д., профессор Б. С. Абдрасилов. – Астана: Қазақстан Республикасы Президентінің жанындағы Мемлекеттік басқару академиясы, 2016. – 176 б.*

2 *Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. [Электрон.ресурс]. - 2015. – URL: <http://adilet.zan.kz> (дата обращения: 15.04.2019) - интернет источники.*

3 *Пискунов, С. А. Раскрытие и расследование преступлений коррупционной направленности: проблемы и пути их решения.// Российский следователь. -2015. - № 24. - С.10.*

Авторлар туралы мәлімет
Сведения об авторах
Information about authors

Альшуразова А.А., - ст.преподаватель кафедры Юриспруденции Института Истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: alshurazova-0807@mail.ru

Белхожаева Д.Ж., ст.преподаватель кафедры Юриспруденции Института Истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: dinar_15@list.ru

Байсымакова Д.С., ст.преподаватель кафедры Юриспруденции Института Истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: dana_2274@mail.ru

Буранбаева С.Р., старший преподаватель кафедры Юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: miss.Saliman@mail.ru

Бурибаев Е.А., доктор юридических наук профессор, заведующий кафедрой Юриспруденция Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, e-mail: yermek-a@mail.ru

Ешназаров А.А., Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, доцент кафедры специальных юридических дисциплин к.ю.н., советник юстиции, e-mail: 7171420@prokuror.kz

Имангалиев Н.К., Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, главный научный сотрудник к.ю.н., старший советник юстиции, e-mail: 7171420@prokuror.kz

Қажығтай А., магистрант кафедры правовых дисциплин Академии Қайнар, e-mail: Asylbek-ltd@mail.ru

Калкаева Н.Б., к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры Юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: nesibeli77@mail.ru

Кенжибекова Э.П., к.ю.н., ст.преподаватель кафедры Юриспруденция Института истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: danaestai@mail.ru

Кусаинов С.Ж., к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры Юриспруденции Института Истории и права КазНПУ им.Абая, e-mail: zagalbaili@mail.ru

Куттыгалиева А.Р., Казахстанский университет инновационных и телекоммуникационных систем, e-mail: anarhan8112@mail.ru

Кусаинова А.К., к.ю.н, доцент, Южно-уральский государственный университет, г. Челябинск, e-mail: aiman_kusainova@mail.ru

Молдабаев С.С., Профессор филиала Академии государственного управления при Президенте РК по Алматинской области, доктор юридических наук, профессор, e-mail: svanb2@inbox.ru

Мейрбекова Г.Б., ассоциированный профессор кафедры «Юриспруденция» КазНПУ имени Абая, e-mail: Meirbekova67@mail.ru

Несипбеков Е.Н., PhD, ст.преподаватель кафедры Юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: nesipbekov@mail.ru

Нургалиев Б.М., д.ю.н., профессор, ведущий научный сотрудник Центра правовых и экономических исследований Академии «Болашак», e-mail: nbake@mail.ru

Сайлибаева Ж.Ю., к.ю.н., ст.преподаватель кафедры Юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: zhanel.sailibaeva@mail.ru

Тлеуов Т.М., докторант Каспийского общественного университета, сертифицированный профессиональный медиатор, Арбитр арбитражного суда «Exlege», e-mail: 3399339@bk.ru

Толеубекова Б.Х., доктор юридических наук, профессор кафедры Юриспруденция Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, e-mail: madina_khv@mail.ru

Утеев Б.Ж., PhD, ст.преподаватель кафедры Юриспруденции Института истории и права КазНПУ имени Абая, e-mail: uteev2011@mail.ru

Хамзина Ж.А., доктор юридических наук, профессор кафедры Юриспруденция Института истории и права Казахского национального педагогического университета им. Абая, e-mail: 1114090@rambler.ru

Хведелидзе Т.Б., к.ю.н., ассоциированный профессор кафедры Юриспруденции Института Истории и права КазНПУ им.Абая, e-mail: khvedelidze_tima@mail.ru

Хведелидзе М.Ж., магистр, специалист Управления науки Казахского национального педагогического университета им.Абая, e-mail: madina_khv@mail.ru

АБАЙ АТЫНДАҒЫ ҚАЗҰПУ ХАБАРШЫСЫ
«ЮРИСПРУДЕНЦИЯ» СЕРИЯСЫ
(nesibeli77@mail.ru)

Құрметті авторлар!

Абай атындағы Қазақ ұлттық педагогикалық университетінің Тарих және құқық институты «Хабаршы/Вестник», Юриспруденция Сериясына 2019 ж. №3 шығарылымына заң ғылымдары бойынша ғылыми мақалаларды қарастырып, жариялауға қабылдайды.

Көлемі 10 беттен аспайтын мақаланы жариялау құны – 3500 теңге (пошта шығынынан бөлек). Мақаланың жарияланатындығы туралы шығарылған редколлегия алқасының шешімінен кейін сіздің электрондық поштаңызға реквизиттер бойынша қосымша мәліметтер жіберіледі.

Мақаланың қабылдану мерзімі – 2019 жылдың 1 қыркүйегіне дейін.

Мақала жариялауға қатысты тапсырысты шығарылымның бас редакторының электрондық поштасына жіберіңіз: nesibeli77@mail.ru

Тапсырыс нысаны:

№	Автор туралы мәлімет
1	Аты-жөні (толық) + фото: 70x95
2	ИИН (төлем жасау үшін)
3	Ғылыми дәрежесі
4	Ғылыми атағы
5	Жұмыс орны
6	Қызметі
7	Индексі көрсетілген поштаның мекен-жайы (журнал жіберу үшін)
8	Электрондық пошта адресі, байланыс телефондары

Мақала тапсырыс парағына қоса тіркеледі. Мақаланың жазылу тәртібі төмендегідей рәсімделеді:

- ӘӨЖ (индекс) Сол жақ бұрышқа бас әріптермен – ӘӨЖ, ҒТАМР*;
- Бір жолдан кейін мақала атауы ортада БАС ӘРІПТЕРМЕН (қою шрифтпен);
- Бір жолдан кейін ортада автордың аты-жөні, ғылыми дәрежесі, атағы, жұмыс орны;
- Бір жолдан кейін аңдатпа (от **80** до **100** сөздерден) – үш тілде (қазақша, орысша және ағылшын);
- Бір жолдан кейін кілт сөздер (10-12 сөздерден немесе сөз тіркестерінен);
- Бір жолдан кейін мәтін;
- Бір жолдан кейін әдебиеттер тізімі (курсивтік шрифтпен);
- Мақала көлемі – 10 бет (минималды көлем – 5 бет, ерекше жағдайда – 15-17 бет);
- Мәтін Word 97-2003 редакторы бойынша терілуі тиіс;
- Шрифт Times New Roman;
- Кегль – 14;
- Жоларалық интервал 1,0;
- Парақ параметрі: жоғары және төменгі – 20 мм, сол – 30 мм, оң – 15 мм.

Сілтеме: дәйексөз тәртібі қатарымен – [1, с. 15] – **1** – дәйексөз қайнар көзі тәртібі, **15 б.** – бетін және оның номерін көрсету.

*ҒТАМР – Ғылыми-техникалық ақпараттың мемлекетаралық рубрикаторы.

Ескерту!

Мақала мәтіні былай құрылымдалған болуы керек: Кіріспе (өзектілігі, мақсаты және міндеттері, әдістемесі/ зерттеу әдісі); сондай-ақ, негізгі бөлім бірнеше құрылымдық құрамдас элементтерден құрылуы тиіс; негізгі тұжырымдар (қорытынды). Мақала мәтіні бетте екі бағанада орналасады.

**ВЕСТНИК КазНПУ ИМ. АБАЯ
СЕРИЯ «ЮРИСПРУДЕНЦИЯ»**

Уважаемые авторы!

Институт истории и права Казахского национального педагогического университета имени Абая принимает к рассмотрению и опубликованию научные статьи по юридическим наукам в № 3, 2019 г. издания «Хабаршы/Вестник», Серия «Юриспруденция».

Стоимость публикации объемом не более 10 страниц – 3500 тенге (без учета почтовых расходов). Реквизиты счета для производства оплаты сообщаются дополнительно на ваш электронный адрес после принятия редколлегией решения об опубликовании присланной статьи.

Крайний срок представления статей – до 1 сентября 2019 г.

Заявку на публикацию следует отправлять по электронной почте гл. редактору издания: nesibeli77@mail.ru

Форма заявки:

№	Сведения об авторе
1	Ф.И.О. полностью +фото: 70x95
2	ИИН (для оформления счета на оплату)
3	Ученая степень
4	Ученое звание
5	Место работы
6	Занимаемая должность
7	Почтовый адрес с указанием индекса (для пересылки журнала)
8	Адрес электронной почты, контактный телефон

К заявке прилагается статья. Порядок оформления статьи см.ниже:

- В левом верхнем углу прописными буквами – УДК, МРНТИ*;
- Через строку название статьи по центру ЗАГЛАВНЫМИ БУКВАМИ (полужирным шрифтом);
- Через строку ФИО автора, ученая степень, ученое звание, место работы – выравнивание по левому краю с отступом в 6 символов;
- Через строку аннотация (от **80** до **100** слов) – на трех языках (казахском, русском и английском);
- Через строку ключевые слова (не более 10-12 слов или словосочетаний);
- Через строку текст;
- Через строку список литературы (шрифт - курсив);
- Объем статьи – до 10 страниц (минимальный объем – 5 страниц, в исключительных случаях – 15-17 страниц);
- Текст должен быть набран в редакторе Word 97-2003;
- Шрифт Times New Roman;
- Кегль – 14;
- Междустрочный интервал 1,0;
- Параметры страницы: верхний и нижний – 20 мм, левый – 30 мм, правый – 15 мм.

Оформление ссылок: последовательно в порядке цитирования – [1, с. 15] – **1** – порядковый номер источника цитирования, **с.15** – указание на страницу и ее номер.

---

*МРНТИ – Межгосударственный рубрикатор научно-технической информации.

Внимание!

Текст статьи должен быть структурированным и состоять из: Введение (актуальность, цели и задачи, методология, метод исследования); основная часть, которая также может содержать несколько структурных составляющих элементов; основные выводы (заключение). Текст статьи размещается на странице в две колонки.

УДК 323.28
МРНТИ 11.25.41

Кузнецов Е.А.¹

¹д.и.н., профессор, Института Сорбонна-Казахстан при КазНПУ им. Абая,
г.Алматы, Казахстан

АКТУАЛЬНОСТЬ БОРЬБЫ С КИБЕРПРЕСТУПНОСТЬЮ

Аннотация

В нынешнее время в условиях высокого развития ИКТ террористические организации, а также различные объединения экстремистского толка, берущие за основу догмы и положения религии ислам, получили своеобразный информационно-технологический «бонус» в виде различных социальных сетей и сообществ в Интернете. Данное обстоятельство позволяет им все более активно нести свою разрушительную идеологию и вербовать в свои ряды все больше и больше последователей в различных точках мира.

В данной статье рассмотрены некоторые проблемы распространения не только открытого призыва к террористическим действиям, но и предпосылок религиозного экстремизма, выражающихся в видео-проповедях сомнительного характера в таких широко используемых информационных ресурсах, как Youtubeи социальная сеть «В Контакте» на территории РК. В работе также проанализирована доступность подобных видео материалов и групп для казахстанского сегмента пользователей вышеуказанного видеохостинга и социальной сети.

Ключевые слова: информационное пространство, Интернет, социальные сети, идеология, интернет-сообщества, угроза, радикализм, религиозный экстремизм, терроризм, салафизм, Казнет

Е.А. Кузнецов¹

¹т.ғ.д., Абай атындағы ҚазҰПУ, Сорбонна-Қазақстан институтының профессоры,
Алматы қ., Қазақстан

КИБЕРҚЫЛМЫСПЕН КҮРЕСУДІҢ ӨЗЕКТІЛІГІ

Аңдатпа

Бүгінгі таңда ақпараттық технологиялардың кең етек жайып, әлдеқайда озық дамуының арқасында кейбір террористік және экстремистік сипаттағы ұйымдардың қолына әлеуметтік желі мен видеохостингтер сияқтытүрлі Ғаламтор құралдары түсіп, олардың ислам дінінің негізгі қағидалары мен догмалары негізінде бұрмаланып жасалған деструктивті идеологиясының әлдеқайда кең таралып, жаһанның түкпір-түкпіріне жетуіне өз үлесін қосып отыр.

Бұл мақаладатеррористік актілерге бүгіндежеліде кеңінен таралған «ВКонтакте» атты әлеуметтік жүйесі арқылы ашық тікелей шақыру мәселесі ғана емес, сонымен қатар, терроризмнің анық бастамаларының бірі ретінде саналатын діни экстремизм алғышарттарының желідегі Youtube видеохостингі арқылы таралуы және де күмән тудыратын видео және аудио материалдардың, экстремизм идеяларын алға тартатын түрлі ғаламтор қауымдастықтарының мәселесі де қарастырылады.

Түйін сөздер: ақпараттық кеңістік, ғаламтор, әлеуметтік желілер, ғаламтордағы қауымдастық, идеология, радикализм және діни экстремизм, терроризм және салафизм, Казнет

Kuznetsov E.A.¹

¹d.p.s., professor of the Institute of Sorbonne-Kazakhstan at Abai KazNPU,
Almaty, Kazakhstan

RELEVANCE AGAINST CYBERCRIME

Abstract

Nowadays, in a condition of high ICT-s developments some terrorist organizations, as well as various associations of an extremist nature, taking as a basis dogmas of Islam religion, received a kind of information-technology "bonus" in the form of various social networks and communities on the Internet. This fact allows them to more actively carry their destructive ideology and recruit into its ranks more and more followers in different parts of the world.

This article describes some of the problems of the proliferation not only of open recruitment to terrorist actions, but also of religious extremism assumptions expressed in the video sermons of questionable character in such widely used information resources as Youtube and social network "VKontakte" in the territory of the Republic of Kazakhstan. There is also analyzed the availability of such materials and videos for groups of Kazakhstani segment of users.

Keywords: Information Space, Internet, social networks, the ideology, Internet communities, the threat of radicalism and religious extremism, terrorism, salafism, KazNET

Современная ситуация на мировой арене с ее активными военными действиями на Ближнем Востоке и широким распространением деструктивной идеологии, построенной на исламском радикализме, не оставляет никаких сомнений в том, что терроризм имеющий под собой религиозную основу представляет собой особую опасность. Из конфликтов, некогда имеющих локальный характер терроризм перерос в глобальную проблему всего человечества, требующей от международного сообщества действовать, объединяя всевозможные усилия как в правовой сфере, так и в финансовой.

Исключением не являются и действия, направленные на постоянную защиту и контроль

информационного пространства каждого государства и союза, как актора международных отношений. Представляя собой сложную многокомпонентную систему информационное пространство государства подвергается частым кибератакам как со стороны других стран-конкурентов, так и со стороны террористических организаций. Но если данный вид угроз является довольно динамичным и ярко выраженным, то наличие пропагандистских групп, страниц и сообществ радикального толка в интернет пространстве любой страны представляется как механизм замедленного действия, пусть менее выраженного, но имеющего не менее серьезные последствия.

Список использованной литературы:

- 1 Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность. Послание Президента РК от 31 января 2017 г. – Алматы: Казахстанская правда, 2017. – С.3
- 2 Карин, Е. Что произошло в Актобе и Алматы? Специфика радикализма в Казахстане [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<http://caa-network.org/archives/7386> (дата обращения: 15.02.2017)
- 3 Сколько людей "сидят" в соцсетях в Казахстане? [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<https://tengrinews.kz/internet/skolko-lyudey-sidyat-v-sotssetyah-v-kazahstane-288639/> (дата обращения: 15.02.2017)
- 4 Каратаева, Л. (ИГИЛ) ДАИШ подкрался виртуально [Электрон.ресурс]. – 2015. – URL:<http://kisi.kz/ru/categories/regional-naya-i-nacional-naya-bezopasnost/posts/igil-daiish-podkralsya-virtual-no> (дата обращения: 14.02.2017)
- 5 Botobekov, U. ISIS and Central Asia: A Shifting Recruiting Strategy [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<http://thediplomat.com/2016/05/isis-and-central-asia-a-shifting-recruiting-strategy/> (дата обращения: 17.02.2017)
- 6 Смайыл, М. В Казахстане ведут борьбу с интернет-пропагандой экстремизма [Электрон.ресурс]. – 2016. – URL:<http://bnews.kz/ru/news/obshchestvo/religiya/v-kazahstane-vedut-borbu-s-internetpropagandoi-ekstremizma-2015-10-31-1180077> (дата обращения: 15.02.2017).